

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖУРНАЛЫ
КАЗАХСТАНСКИЙ ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
KAZAKHSTAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW

Научно-теоретический и информационно-практический журнал

№4
(77)

Журнал издается с 03.02.2000г., выходит ежеквартально.

*Свидетельство о постановке на учет средства массовой информации, выданное
Министерством культуры и информации Республики Казахстан
№ 15701-Ж от 24 ноября 2015 г.
(свидетельство первичной постановки на учет № 1073-Ж, 03.02.2000г.)*

Редакционный совет:

*Председатель – доктор юридических наук, профессор **Жалаури О.Ш.** (Алматы)*

Члены Редакционного совета:

*доктор юридических наук, профессор **Айтхожин К.К.**; доктор юридических наук,
профессор **Сарсембаев М.А.** (Астана); доктор юридических наук, профессор
Мауленов К.С.; (Алматы); доктор юридических наук, профессор **Мацкевич И.М.**
(Москва); доктор юридических наук, профессор **Шумилов В.М.** (Москва)*

Редакционная коллегия:

*Главный редактор – доктор юридических наук **Алибаева Г.А.***

Члены Редакционной коллегии:

*доктор юридических наук, доцент **Сабитова А.А.**; кандидат юридических наук
Толкумбекова Н.О.; кандидат юридических наук **Кудайбергенов М.Б.**, кандидат
юридических наук, доцент **Әбділда Д.Ә.***

СОБСТВЕННИК:

*Учреждение «Евразийская юридическая академия им.Д.А.Кунаева»
(город Алматы)*

Адрес редакции:

*Республика Казахстан, г.Алматы, ул. Курмангазы, 107
Телефон: 8 (727) 292-98-77, 350-78-88*

e-mail: nauka_kunaev@mail.ru

СОДЕРЖАНИЕ

Ануарбек А.А. Актуальные вопросы расследования киберпреступлений	4
Әжімхан Г.М., Қуаналиева Г.А. Қылмыстық құқық бұзушылық сатыларының мәселелері	11
Бағланұлы А., Қуаналиева Г.А. Қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі мен себепті байланыстың ара қатынасы мәселелері	19
Ермуратова А.А., Қуаналиева Г.А. Қылмыстық саясаттың қылмыстық заңнаманы жетілдірудегі маңызы	29
Кожабергинов Е.М. О некоторых международно-правовых стандартах в сфере регулирования алиментных обязательств	38
Кожакөв Д.Н. Криминологическая характеристика личности несовершеннолетнего преступника	46
Қазбеков А.Ж., Қуаналиева Г.А. Халықаралық терроризмнің белгілері мен сипаттамасы	53
Оспанбаев А. Р. Некоторые методы предотвращения международного конфликта	60
Рахметова Т.А., Қуаналиева Г.А., Салықтық міндеттемелер: оларды қамтамасыз ету мәселелері	66
Тоқабай Ә.А., Қуаналиева Г.А. Сыбайлас жемқорлық қылмыстарының жалпы сипаттамасын талдау мәселелері	74
Төлегенова Ж.С. Реализация болонского процесса в Республике Казахстан: преимущества и недостатки	82

УДК 615.035.4: 616.12-008.313.2

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАССЛЕДОВАНИЯ КИБЕРПРЕСТУПЛЕНИЙ

Ануарбек А.А.

Магистрант Евразийской Юридической Академии имени Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г.Алматы, anuarbek.amirlan@bk.ru

Аннотация. В статье были рассмотрены актуальные вопросы расследования и доказывания киберпреступлений как на территории Республики Казахстан, так и во всем мире. Актуальность проблемы обеспечения информационной безопасности обусловлена, прежде всего, колоссально возросшим потоком информации по многим сторонам жизни в стране, который активно влияет на состояние политической, экономической, оборонной и других составляющих безопасности Казахстана. Было выяснено, что в настоящее время существует устойчивая причинно-следственная связь между количественным разнообразием современных информационных технологий и качественными изменениями в структуре преступности, а повсеместное распространение и быстрое развитие таких технологий создает почти неограниченные возможности для подготовки, совершения и сокрытия преступлений совершенно новыми способами и средствами. Совершенствование законодательства, а также правового механизма расследования и сбора доказательств по делам о киберпреступности в стране, а также на международном уровне, требует прежде всего сотрудничества всех развитых и развивающихся стран в борьбе с глобальной угрозой, возникшей во второй половине прошлого века.

Ключевые слова: Информационная безопасность, киберпреступления, расследование киберпреступлений, Республика Казахстан, хакеры в Казахстане.

CURRENT ISSUES OF CYBERCRIME INVESTIGATION

Annotation. The article considered topical issues of investigation and proof of cybercrimes both on the territory of the Republic of Kazakhstan and around the world. The urgency of the problem of ensuring information security is due, first of all, to the colossally increased flow of information on many aspects of life in the country, which actively affects the state of the political, economic, defense and other components of Kazakhstan's security. It was found that at present there is a stable causal relationship between the quantitative diversity of modern information technologies and qualitative changes in the structure of crime, and the ubiquity and rapid development of such technologies creates almost unlimited opportunities for preparing, committing and concealing crimes in completely new ways and means. ... Improving legislation, as well as the legal mechanism for investigating and collecting evidence in cybercrime cases in the country, as well as at the international level, requires, first of all, the cooperation of all developed and developing countries in the fight against the global threat that arose in the second half of the last century.

Keywords: Information security, cybercrimes, cybercrime investigation, Republic of Kazakhstan, hackers in Kazakhstan.

КИБЕРҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Жұмыста Қазақстан Республикасының аумағында да, бүкіл әлемде де киберқылмыстарды тергеу мен дәлелдеудің өзекті мәселелері қарастырылды. Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету проблемасының өзектілігі, ең алдымен, елдің қауіпсіздігінің саяси, экономикалық, қорғаныс және басқа компоненттерінің жай-күйіне белсенді әсер ететін елдегі өмірдің көптеген аспектілері туралы ақпараттың ағынының артуымен байланысты. Қазіргі уақытта қазіргі заманғы ақпараттық технологиялардың сандық әртүрлілігі мен қылмыс құрамының сапалық өзгерістері арасында тұрақты себеп-салдарлық байланыс бар екендігі анықталды, және мұндай технологиялардың барлық жерде таралуы мен қарқынды дамуы қылмыстарды дайындаудың, жасаудың және жасырудың мүлдем жаңа тәсілдері мен құралдарында шексіз мүмкіндіктер туғызады. ... Заңнаманы, сондай-ақ елдегі, сондай-ақ халықаралық деңгейде киберқылмыстық істер бойынша дәлелдемелерді тергеу мен жинаудың құқықтық механизмін жетілдіру, ең алдымен, өткен ғасырдың екінші жартысында пайда болған жаһандық қатерге қарсы барлық дамыған және дамушы елдердің ынтымақтастығын қажет етеді.

Түйінді сөздер: Ақпараттық қауіпсіздік, киберқылмыстар, киберқылмыстарды тергеу, Қазақстан Республикасы, Қазақстандағы хакерлер.

С появлением «всемирной паутины» человечество приобрело уникальную способность хранить и мгновенно передавать относительно большие объемы информации на неопределенные расстояния. С каждым новым годом общий объем информации, хранящейся в Интернете, увеличивается в геометрической прогрессии [1, с. 34].

Глобальная оцифровка информации, позволяющая переводить все без исключения существенные характеристики объектов и явлений из реального мира в виртуальный, естественно, рождает уязвимости, связанные в первую очередь с недостатком специалистов в киберпространстве, в области информационной безопасности и защиты. Таким образом, современные правовые реалии теперь частично основываются на отношениях субъектов при использовании глобальной сети, подавляющее большинство которых характеризуются как общественно опасные нарушения конституционных прав человека и гражданина, связанные в основном с неприкосновенностью частной жизни. Резяпова А.Ф. и Гареева Е.Р. в этой связи справедливо отмечают, что киберпреступность занимает одно из главных мест среди тех проблем, которые беспокоят людей в разных, в основном, высокоразвитых странах мира [2].

Важно подчеркнуть, что, как указывает А.С. Шаталов, в настоящее время существует устойчивая причинно-следственная связь между количественным разнообразием современных информационных технологий и качественными изменениями в структуре преступности, а повсеместное распространение и быстрое развитие таких технологий создает почти неограниченные возможности для подготовки, совершения и сокрытия преступлений совершенно новыми способами и средствами [3].

По этой причине расследование киберпреступлений – сложный и трудоемкий процесс, требующий специальных знаний и опыта в области информационных технологий от органов предварительного следствия и, по мнению М.В. Дульцева. и Г.К.

Нурлибаева: «Наличие квалифицированных сотрудников, прошедших специальную подготовку, является обязательным условием снижения уровня киберпреступности».

В 2014 году в Казахстане был принят новый Уголовный кодекс. Одной особенностью нового уголовного закона было включение целого ряда составов уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи. Предыдущая редакция Уголовного кодекса не содержала аналогичных составов.

Концепция предлагает обеспечить адекватную уголовно-правовую защиту информационной безопасности и с этой целью ввести в Уголовный кодекс независимую главу, содержащую соответствующие элементы преступлений.

Нельзя не согласиться с авторами этого документа, указав, что анализ ситуации, связанный с вопросами противодействия преступлениям в сфере информационной безопасности, а также противодействия распространению информации, противоречащей законодательству Республики Казахстан, свидетельствует о необходимости уточнить и дополнить нормы законодательства, предусмотренные Уголовным кодексом Республики Казахстан. С расширением видов массовой коммуникации, главным образом с широким использованием Интернета, требуется концептуальный пересмотр норм действующего уголовного законодательства. Существующее уголовное право в области киберпреступности разрознено и не связано с семантическим значением, таким как преступление в области информационных технологий, нарушение информационной безопасности, защита информации, охраняемой законом, и защита прав и свобод граждан в информационном поле.

Как отмечает профессор Л.В. Головкин в своем «Анализе концепции проекта Уголовного кодекса Республики Казахстан»: «Судя по опыту западных и постсоветских стран, феномен так называемой инфляции уголовного права сегодня не только универсален, но и закономерен». Одной из причин этого процесса достаточно, чтобы указать на быстрое и ускоряющееся развитие информационных технологий, ведущее к быстрому изменению форм преступного поведения, на которое любая система уголовного правосудия должна адекватно и так же быстро реагировать. «По сути, революционные изменения, произошедшие в сфере информационных технологий за последнее время, требуют безотлагательного реагирования на возникающие проблемы. Они определяют острую необходимость включения в правовую систему Республики Казахстан правовых норм, регулирующих правоотношения, возникающие при сборе, обработке, накоплении, хранении, распространении и передаче информации, а также использование компьютерных технологий, носителей информации и телекоммуникационных каналов связи [4].

Однако последние шаги казахстанских законодателей показывают, что острая необходимость в разработке нормативно-правовой базы для регулирования информационных отношений часто приводит к поспешному и не всегда правильному формированию ряда базовых правовых концепций в этой сфере. В первую очередь, это касается Закона Республики Казахстан от 10 июля 2009 года № 178-IV «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан об информационных и коммуникационных сетях», который в 2009 году заменил термин «Интернет». Между тем, как вы знаете, правовые механизмы могут быть включены и вступить в силу только тогда, когда общественные отношения, подлежащие регулированию, будут достаточно изучены, а средства их регулирования полностью протестированы. При криминализации или декриминализации определенных действий важно иметь последовательную систему представлений о природе этого явления и его качествах, которые по-разному проявляются в разных ситуациях [5].

Если брать региональный опыт, то, например, на заседаниях Совета министров внутренних дел (полиции) государств-участников СНГ регулярно обсуждаются вопросы совместных мер по борьбе с новыми формами преступности в сфере информационных технологий. Аналогичный подход демонстрируется в деятельности Организации Договора о коллективной безопасности. Еще в 2010 году генсек ОДКБ Николай Бордюжа отметил, что: «Преступления в сфере информационных технологий – это особая сфера. Главная особенность – налаженная телекоммуникационная система, не имеющая границ. Преступление может быть задумано в одной стране, пройдено по коммуникациям трех или четырех других стран и совершено в пятом государстве. Эта ситуация буквально обрекает нас на установление взаимодействия. При этом следует иметь в виду, что предупреждение и выявление преступлений в сфере информационных технологий тесно связано с борьбой с терроризмом, предупреждением чрезвычайных ситуаций и другими сферами безопасности» [6].

На региональном уровне в СНГ подписано Соглашение о сотрудничестве государств-участников Содружества Независимых Государств в борьбе с преступлениями в области компьютерной информации (Минск, 1 июня 2001 г.), утвержденное Указом Президента Республики Казахстан от 25 июня 2002 г. № 897 [7]. Для целей настоящего Соглашения «компьютерное информационное нарушение» означает преступление, которое нарушается при помощи компьютерной информации. А «компьютерная информация» означает информацию, которая находится в памяти компьютера, машины или другого носителя в форме, доступной для компьютера или передаваемой по каналам связи. Стороны обязались признать следующие действия преступными в соответствии с национальным законодательством, если они совершены умышленно:

1. незаконный доступ к компьютерной информации, защищенной законом, если это действие привело к уничтожению, блокированию, изменению или копированию информации, нарушение работы компьютера, компьютерных систем или их сетей;
2. создание, использование или распространение вредоносных программ;
3. нарушение правил эксплуатации компьютера, компьютерной системы или их сети лицом, имеющим доступ к компьютеру, компьютерной системе или их сети, что приводит к уничтожению, блокированию или модификации охраняемой законом компьютерной информации, если это действие причинили значительный ущерб или тяжелые последствия;
4. незаконное использование компьютерных программ и баз данных, на которые распространяется авторское право, а также указание авторства, если это действие причинило значительный ущерб.

В Типовом уголовном кодексе для государств-участников Содружества Независимых Государств (принят Резолюцией Межпарламентской Ассамблеи государств-участников Содружества Независимых Государств, Санкт-Петербург, 17 февраля 1996 г.) (с изменениями от 3 декабря 2009 г.) в разделе есть глава 30 «Преступления против информационной безопасности», которая включает 7 статей:

- «Несанкционированный доступ к компьютерной информации»,
- «Модификация компьютерной информации»,
- «Компьютерный саботаж»,
- «Незаконное присвоение компьютерной информации»,
- «Производство и продажа специальных средств за получение несанкционированного доступа к компьютерной системе или сети»,

– «Разработка, использование и распространение вредоносных программ», «Нарушение правил работы компьютерной системы или сети».

Теперь необходимо рассмотреть киберпреступления, которые были совершены на территории Республики Казахстан. Данные взяты из статистики 2019 года.

Наиболее частыми случаями кибератак являются ботнеты – 17,7 тыс. инцидентов. Ботнет или зомби-сеть – это сеть компьютеров, зараженных вредоносным ПО, которая позволяет злоумышленникам удаленно управлять чужими машинами без ведома их владельцев. Используя бот-сети, злоумышленники могут рассылать спам, распространять вирусы, атаковать компьютеры и серверы и совершать другие преступления.

Второе место среди инцидентов в секторе занимает фишинг – 883 инцидента. Основная цель этого компьютерного мошенничества – обманом заставить жертву предоставить злоумышленнику необходимую информацию. Это компьютерное преступление, которое преследуется по закону. Сегодня фишинг – это один из самых распространенных видов киберпреступлений в мире, с помощью которого чаще всего крадут счета и банковскую информацию.

Также распространены такие инциденты, как вредоносное ПО, взлом интернет-ресурсов, отказ в обслуживании (DDoS-атаки) и так далее.

Cybersecurity Ventures сообщает, что хакерские атаки по всему миру происходили каждые 14 секунд в 2019 году, а к 2021 году их частота увеличится каждые 11 секунд. Прогнозируется, что к 2021 году глобальный ущерб от киберпреступности достигнет 6 триллионов долларов [8].

За последние несколько лет Казахстан разработал основные концептуальные подходы к развитию сферы кибербезопасности страны. Одно из значимых событий – утверждение концепции кибербезопасности «Киберщит Казахстана».

Цели концепции – достижение и поддержание уровня защиты электронных информационных ресурсов, информационных систем и информационно-коммуникационной инфраструктуры от внешних и внутренних угроз, обеспечение устойчивого развития Республики Казахстан в условиях глобальной конкуренции.

Ожидаемые результаты от реализации Концепции кибербезопасности («Киберщит Казахстана») к 2022 году [9]:

– повышение осведомленности об угрозах информационной безопасности на 20% за базовый период 2018 г.;

– количество прошедших переподготовку специалистов в области информационной безопасности в 2022 году должно составить 800 человек;

– увеличение доли локальных программных продуктов в области информатизации и связи, используемых в государственном и квазигосударственном секторе в 2022 году на 50% по сравнению с базовым периодом 2017 года;

– доля информационных систем государственных органов, негосударственных информационных систем, интегрированных с государственными информационными системами критических объектов информационно-коммуникационной инфраструктуры, подключенных к центрам мониторинга информационной безопасности в 2021 г., должна составить 80%, к 2022 г. – 100%.

На рисунке 1 можно увидеть статистику инцидентов по информационной безопасности в Республике Казахстан в 2019 году.

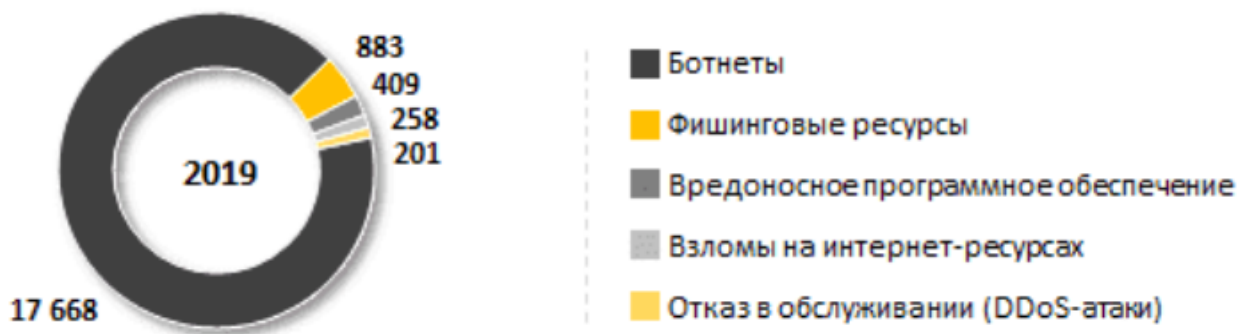

Рисунок 1 – Статистика киберпреступлений в Казахстане в 2019 году
 На рисунке 2 представлены аналитические графики по повышению осведомленности по киберпреступлениям на 2019-2020 годы.

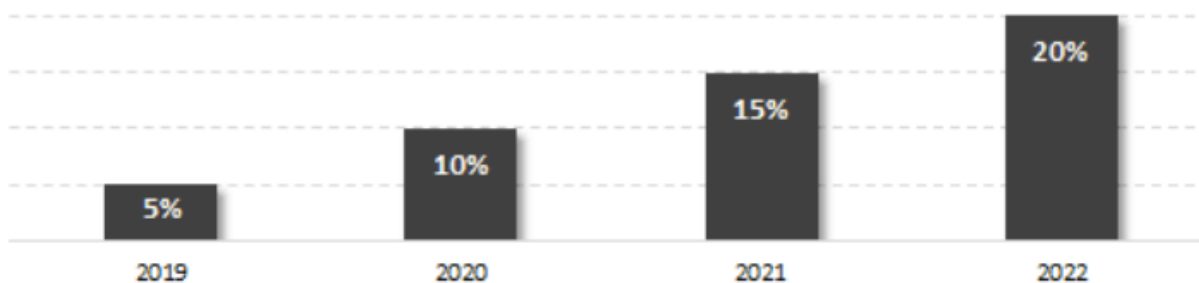

Рисунок 2 – Повышение осведомленности о киберпреступлениях на 2019-2020 годы (в процентном соотношении к 2018 году).

Актуальность проблемы обеспечения информационной безопасности обусловлена, прежде всего, колоссально возросшим потоком информации по многим сторонам жизни в стране, который активно влияет на состояние политической, экономической, оборонной и других составляющих безопасности Казахстана. Проникая во все сферы государственной деятельности, информация приобретает конкретное политическое, материальное и ценностное выражение. Национальная безопасность страны во многом зависит от обеспечения информационной безопасности, и по мере технического прогресса эта зависимость будет возрастать. Информационная безопасность базируется прежде всего на национальных интересах Республики Казахстан. Согласно статье 22 Закона Республики Казахстан «О национальной безопасности», обязанностью государственных органов, организаций, независимо от формы собственности, является принятие всех необходимых мер для предотвращения информационной зависимости Казахстана, распространение и блокирование информации из других стран, информационная изоляция Президента, Парламента, Правительства и сил по обеспечению национальной безопасности Республики Казахстан [10].

В настоящее время многие государственные органы имеют локальные вычислительные сети, подключенные к внешним сетям передачи данных, что приводит к уязвимости в системе защиты локальных сетей государственных органов. В связи с этим Комиссия в настоящее время инициирует ряд законодательных актов, предписывающих отделение локальных компьютерных сетей государственных органов от внешних сетей для открытой передачи данных и использование Интернета должно осуществляться в автономном режиме, независимо от локальной компьютерной сети.

Ни для кого не секрет, что злоумышленник, осуществивший ту или иную компьютерную атаку, пытается скрыть следы своих подключений и изменить лог-файлы провайдера.

В связи с этим Комитет совместно с Агентством РК по информатизации и связи разрабатывает проект нормативного правового акта, предписывающий операторам связи создать архив для регистрации всех подключений с целью использования этих данных при расследовании фактов компьютерных нарушений. Следует отметить, что компьютерные преступления имеют высокий уровень латентности (секретности) и их трудно обнаружить. Кроме того, большинство противоправных действий, совершаемых против локальных компьютерных сетей органов государственной власти, не встречает необходимого уровня сопротивления со стороны правоохранительных органов из-за сокрытия фактов попыток незаконного доступа самими государственными органами. В повседневной работе целесообразно уделять особое внимание созданию и внедрению эффективной системы обнаружения так называемых «хакерских» атак в режиме реального времени в государственных органах, которая предусматривает функцию немедленного информирования правоохранительных органов для проведения неотложных оперативно-розыскных мероприятий для пресечения противоправных действий.

Таким образом, совершенствование законодательства, а также правового механизма расследования и сбора доказательств по делам о киберпреступности в стране, а также на международном уровне, требует прежде всего сотрудничества всех развитых и развивающихся стран в борьбе с глобальной угрозой, возникшей во второй половине прошлого века. Как уже сказано ранее, достижение этих целей возможно за счет создания общих реестров киберпреступлений, повышение уровня в правовой осведомленности в области кибербезопасности среди сотрудников правоохранительных органов, в частности, посредством разработки специальной программы обучения для соответствующих субъектов расследования киберпреступлений, обновление технических возможностей криминалистических лабораторий, специализирующихся на расследовании преступлений, связанных с использованием информационных технологий

Список литературы:

1. Аутентификация. Теория и практика обеспечения безопасного доступа к информационным ресурсам. - Москва: Наука, 2015. - 552 с.
2. Резяпова А.Ф., Гареева Е.Р. Сеть, интернет и киберпреступность: проблемы расследования преступлений, 2018. Центр ЮНЕСКО-ЮНЕВОК в Российской Федерации. – Уфа: БИСТ (филиал) ОУП ВО «АТиСО», 2015. – 260 с. – С.168-169
3. Шаталов А.С. Разработка методических основ расследования преступлений, совершаемых с помощью компьютерных и сетевых технологий: проблемы, перспективы и тенденции, 2019. Москва: 2019. – с. 1-13
4. Л. В. Головки. Анализ Концепции проекта Уголовного кодекса Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31141571#pos=3;-111
5. Закон Республики Казахстан от 10 июля 2009 года № 178-IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам информационно-коммуникационных сетей» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000178_

6. ОДКБ проводит операцию против киберпреступности» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ria.ru/20100318/215077305.html>
7. Указ Президента Республики Казахстан от 25 июня 2002 года № 897 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1032448
8. Cybersecurityventures.com [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://Cybersecurityventures.com>
9. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 407 об утверждении Концепции кибербезопасности ("Кибершит Казахстана") [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000407>
10. Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 года № 527-IV «О национальной безопасности Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 06.10.2020 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31106860

УДК 343.23

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ САТЫЛАРЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Г.М. Әжімхан, Г.А. Қуаналиева

Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының 1-курс магистранты, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, e-mail: g.azhimkhan@gmail.com

Ғылыми жетекші: Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының профессоры, заң ғылымдарының докторы, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, e-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru

Аннотация. Мақала қылмыстық құқық теориясы мен сот тергеу тәжірибесіндегі өзекті тақырыптардың бірі - қылмыстық құқық бұзушылық сатылары мәселелеріне арналған. Мақалада қылмыстық құқық бұзушылық жасау сатыларының жалпы ұғымы мен маңызы, түрлері жан-жақты зерттелген. Қылмысқа дайындалу мен оқталудың түсінігі, олардың белгілері сот-тергеу құжаттарымен қамтылған. Сондай-ақ аяқталған қылмыстық құқық бұзушылық мәселелері зерделенген. Заң әдебиеттеріндегі қылмыстық құқық бұзушылық сатыларына қатысты әртүрлі ғалымдардың көзқарастарына талдау жүргізілген. Авторлардың өз көзқарастары келтірілген.

Қылмыстық құқық теориясында қылмысқа дайындалу мен оқталуды аяқталмаған қылмыстар деп атайды. Аяқталмаған қылмыстардың жеке тұлғаға, мемлекетке, жалпы қоғамға тигізетін зардабы өте үлкен. Аяқталмаған қылмыстар ең алдымен біздің мемлекетіміздің ең қымбат қазынасы - адам және оның өмірі, құқықтары мен бостандықтарына зиян келтіретіні сөзсіз. Аяқталмаған қылмыс үшін жаза тағайындаудың қылмыстық заңнамада өзіндік тәртібі бар.

Қазіргі құқық қолдану тәжірибесінде көбінесе аяқталмаған қылмыстарда кінәлілердің әрекеттерін саралауда, сондай-ақ аяқталмаған қылмысты қылмыстан өз

еркімен бас тартудан аражігін ажыратуда қателіктер кездеседі. Аяқталмаған қылмыстың дұрыс саралануы көбінесе заң шығарушыға, яғни заң шығарушының нақты әлеуметтік қауіпті әрекетті нақтылау деңгейіне байланысты. Көптеген авторлар қазіргі уақытта қылмыстық құқық теориясында қылмыстық құқық бұзушылықтардың аяқталу кезеңіне байланысты қылмыстық құрам құрудың нақты ережелері жоқ деген әділ пікірлер де айтады. Бұл жағдай заңнамалық техникада тиімсіз немесе тиімсіз құрылымдарды қолдануға әкеледі, нәтижесінде сөзсіз аяқталмаған қылмыстарды саралаудағы қателіктерге әкеледі.

Түйін сөздер: қылмыстық заң, қылмыстық құқық бұзушылық сатылары, қылмысқа дайындалу, қылмысқа оқталу, аяқталмаған қылмыс, аяқталған қылмыстық құқық бұзушылық.

ВОПРОСЫ СТАДИЙ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

Аннотация. Статья посвящена одной из актуальных тем в теории уголовного права и судебно-следственной практике - проблемам стадий уголовного правонарушения. В статье подробно изучены общее понятие и значение, виды стадий совершения уголовного правонарушения. Понятие подготовки и покушения на преступление, их признаки подтверждаются примерами из судебно-следственной практики. Также изучены вопросы оконченных уголовных правонарушений. Проведен анализ взглядов различных ученых на стадии уголовного правонарушения в юридической литературе. Приводятся собственные взгляды авторов.

В теории уголовного права подготовку и покушение на преступление называют неоконченными преступлениями. Последствия неоконченных преступлений для личности, государства, общества в целом очень велики. Неоконченные преступления, несомненно, наносят вред прежде всего самой основной ценностью нашего государства - человеку и его жизни, правам и свободам. Назначение наказания за неоконченное преступление имеет свой порядок в уголовном законодательстве.

В современной правоприменительной практике зачастую встречаются ошибки в квалификации действий виновных в неоконченных преступлениях, а также в разграничении неоконченного преступления и добровольного отказа от доведения преступления до конца. Правильная квалификация неоконченного преступления зависит во многом от законодателя, то есть от того, с какой степенью конкретизации законодателем было закреплено конкретное общественно опасное деяние. Многими авторами высказываются справедливые суждения о том, что в настоящее время в теории уголовного права по-прежнему отсутствуют четкие правила конструирования составов преступлений по моменту их окончания. Данное обстоятельство становится причиной использования малоэффективных или неэффективных конструкций в законодательной технике, что в итоге неизбежно приводит к ошибкам в квалификации неоконченных преступлений.

Ключевые слова: уголовный закон, стадии уголовного правонарушения, подготовка к преступлению, покушение на преступление, неоконченное преступление, оконченное уголовное правонарушение.

QUESTIONS OF STAGES OF CRIMINAL OFFENSES

Annotation. The article is devoted to one of the most relevant topics in the theory of criminal law and judicial and investigative practice-the problems of the stages of a criminal

offense. The article examines in detail the general concept and meaning, types of stages of committing a criminal offense. The concept of preparation and attempt to commit a crime, their signs are confirmed by examples from judicial and investigative practice. The issues of completed criminal offenses were also studied. The analysis of the views of various scientists on the stage of criminal offense in the legal literature is carried out. The authors' own views are given.

In the theory of criminal law, the preparation and attempt to commit a crime are called unfinished crimes. The consequences of unfinished crimes for the individual, the state, and society as a whole are very great. Unfinished crimes undoubtedly harm, first of all, the most basic value of our state - the person and his life, rights and freedoms. The imposition of punishment for an unfinished crime has its own order in the criminal legislation.

In modern law enforcement practice, there are often errors in the qualification of the actions of the perpetrators of unfinished crimes, as well as in the distinction between an unfinished crime and a voluntary refusal to bring the crime to an end. The correct qualification of an unfinished crime depends largely on the legislator, that is, on the degree of concretization by the legislator of a specific socially dangerous act. Many authors make fair judgments that at present in the theory of criminal law there are still no clear rules for constructing the elements of crimes at the time of their completion. This circumstance causes the use of ineffective or ineffective structures in the legislative technique, which eventually inevitably leads to errors in the qualification of unfinished crimes.

Keywords: criminal law, stages of a criminal offense, preparation for a crime, attempted crime, unfinished crime, completed criminal offense.

Қазіргі таңда елдегі қылмыстық ахуал аса шиеленісті күйде қалып отырған жағдайда заңмен қорғалып отырған құқық қорғау объектілерін қылмыстық қол сұғушылықтан және қоғамға қауіпті істерден қорғау үшін, айыпкерді қылмыстық жауаптылыққа қоғамға қауіпті іс-әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік) біткенде ғана емес, ол іс-әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік) жасалу барысында да немесе біреу қылмыстық әрекетті жасауға дайындалып жатқанда да оның алдын алып, қылмыстық жауаптылыққа тарту керек.

Заң шығарушы, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (ҚРҚК) 4-бабында қылмыстық жауаптылықтың негізін айқындағанда да: "Қылмыстық құқық бұзушылықтар жасау, яғни осы Кодексте көзделген қылмыс не қылмыстық теріс қылық құрамының барлық белгілері бар іс-әрекеттер қылмыстық жауаптылықтың бірден-бір негізі болып табылады. Дәл сол бір қылмыстық құқық бұзушылық үшін ешкімді де қылмыстық жауаптылыққа қайталап тартуға болмайды. Қылмыстық заңды ұқсастығы бойынша қолдануға жол берілмейді" [1] деп бекіткен. Демек, қылмыстық жауаптылықтың негізі ретіндегі қылмыстық құқық бұзушылық құрамының белгілері анықтамасын беруінің өзі аяқталған қылмыстық құқық бұзушылықты көрсетеді. Бұл заңдылықтың өзі Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінің барлық баптарына тән жағдай. Бірақ өмірде болатыны хақ, адам белгілі бір өз еркінен тыс жайдайларға байланысты ойлаған іс-әрекетін аяғына дейін жеткізе алмайды. Мәселен, кісі өлтіру үшін қару іздеп тапқан қылмыскердің ұсталып қалуы немесе қылмыскердің кісі өлтіру мақсатында жәбірленушіге атқан оғының тимей, жәбірленушінің тірі қалуы. Сондықтан қылмыстық құқық теориясы және сот тәжірибесі қылмыстық заңға сүйене отырып, адамдардың объективті өмірде өз еріктерімен жасаған, белгілі бір кезеңдерден өтетін іс-әрекеттерін - қылмыстық құқық бұзушылық жасау сатылары деп көрсетеді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде "қылмыстық құқық бұзушылық жасау сатылары" деген анықтама берілмеген. Бұл түсінікті қылмыстық құқық теориясы ашып көретеді. Ал қылмыстық құқық бұзушылық жасау сатыларының түрлеріне қатысты нормалар арнайы баптарда белгіленген.

Қылмыстық құқық бұзушылық жасау сатылары дегеніміз - қылмыстық құқық бұзушылықтың дамуының арнайы кезеңдері, олардың бір-бірінен айырмашылығы, белгілі бір қылмыстық құқық бұзушылықтың объективтік жағын іске асыру кезеңдерінде және айыпкердің қасақаналықты іске асыру дәрежесінде болады, яғни қасақана қылмыстық құқық бұзушылықтың дамуының арнайы кезеңдерінің қорытындысы - дайындалу, оқталу және іске асыру болып табылады. Қылмыстық заңда сатылардың бұлай бөлінуі бұл сатылардың арасында қатаң шекара ендіру үшін емес, аяқталмаған қылмыстық құқық бұзушылық құрамы болып табылмайтын қоғамға қауіпті әрекет (әрекетсіздікті) жасаған адамдарды жазаға тарту және қылмыстық жауаптылық мәселесін шешу болып табылады.

Біріншіден, қылмыстық жауаптылықтың негізі, қылмыстық заңда көрсетілген қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамын жасалған іс-әрекеттен табу болып табылса, ал қылмыстық құқық бұзушылық жасау сатыларын анықтау ол қылмыстық мінез-құлықты, қылмыстық еместен ажыратуға мүмкіндік береді.

Екіншіден, сатыларды қалыптастыратын іс-әрекеттің өзі, қоғамға қауіптілік дәрежесінің әртүрлілігімен сипатталады. Қылмыстық құқық бұзушылықтың аяқталуына қай саты болмасын жақындаған сайын, солғұрлым жасалатын іс-әрекеттің қоғамға қауіптілік дәрежесі көп болады, әрине бұл жағдай жаза тағайындағанда ескерілуі керек.

"Қылмыстық құқық бұзушылық жасау сатылары" деген термин көп жағдайда екі мағынада қолданылады:

- 1) қылмыстық құқық бұзушылықтың қандай кезеңдерден өткенін анықтау үшін;
- 2) қылмыстық құқық бұзушылықтың тоқтатылуына байланысты жасалған қылмыстық әрекет үшін берілер жазаның ерекшелігін анықтауда әрекеттің қай кезеңде аяқталғанын білу үшін.

Қылмыстық заңнамада саты (кезең) туралы осы түсінік маңызды сипат атқарады. Егер қылмыстық құқық бұзушылық аяқталса, онда алғашқыда істелінген адамның әрекеті және қылмыс жасауға оқталу әрекеті емес, қылмыстық заңдарда, сол аяқталған қылмыстық құқық бұзушылықтың өзі туралы ғана сөз болады.

"Қылмыс істеу сатылары деп қасақана істелетін қылмысқа дайындалу, оқталудан біткенге дейінгі өтетін кезеңдерді айтамыз. Қасақана істелен қылмыста бірнеше саты болады. Олар: қылмыс істеуге дайындалу, қылмыс істеуге оқталу және аяқталған қылмыстық құқық бұзушылық" [2, 133 б.].

"Қылмыс жасау сатыларының заңдылық түсінігінде аяқталған қылмысты әрекет пен қылмыс жасау барысында, не оған дайындық кезіндегі негізгі бір кезеңде тоқтаған қылмыстық әрекеттің айырмашылығын айтады" [3, 47 б.].

Қазіргі Қазақстан Республикасының қылмыстық заңы қылмыс жасау сатыларын 3-ке бөледі:

1. Қылмысқа дайындалу (ҚРҚК-ң 24-бабының 1 бөлігі).
2. Қылмысқа оқталу (ҚРҚК-ң 24-бабының 3 бөлігі).
3. Аяқталған қылмыстық құқық бұзушылық (ҚРҚК-ң 25-бабы).

Қылмысқа дайындықты, қылмыс жасау үшін жағдай тудыратын кез-келген қасақана әрекеттің түрінен көруге болады. Субъектінің қылмыстық әрекетінің ең алғашқы кезеңі - дайындық. Қылмыс жасау үшін құралдарды икемге келтіріп және қару

жарақтарды іздеп тауып немесе қылмысқа қасақана жағдай туғызған адамдар, дайындалғандық үшін жауапқа тартылады; яғни дайындық әрекеттерінің негізгі белгілері - тікелей аяқталған қылмыс жасау үшін жағдайлар жасау. Мысалы: кісі өлтіру үшін адамның балта немесе басқа құрал-жабдықтарды іздеп табуы; қылмысқа қатысатын адамдарды іздеу; үй тонау үшін кілт дайындау және т.б. мысалдарды келтіруге болады.

Қылмыстық заң барлық дайындық әрекеттерін түгелімен атап көрсетпейді. Заң олардың сан алуан түрлерінің көріністерін ғана көрсетеді. Адам қылмысқа дайындалып жүргенде, бұл әрекеттер ойластырылған қылмысқа жағдай туғызатынын біледі және қылмыс жасауды ойластыру, ол тек қана дайындық жұмыстары емес сонымен қатар қылмыскердің өз ақыл ойы мен тілегінің сол нақты қылмысты жасауға ұмтылуы.

Қылмысқа оқталуға келетін болсақ, ол дегеніміз - ойластырылған қылмыстың объективті жағын, аяқталмай қалса да жүзеге асыру. Қылмысқа оқталу ол екінші саты болып табылады. Бұл жерде кінәлінің әрекеті тікелей қылмыс жасауға бағытталған, бірақ кінәлінің еркінен тыс жағдайларға байланысты қылмыс аяғына дейін жетпей қалады. Әрбір аяқталған қылмыстың құрамының субъективтік және объективтік жақтары анықталған бірлікті құрайды. Ал оқталуда, кінәлінің әрекетінде толық бірлік жоқ. Өйткені айыпкердің әрекеті толықтай қасақаналықты жүзеге асыра алмайды, объективтік жағының іс-әрекеті субъективтік жағымен салыстырғанда дамымаған.

Қылмысқа оқталу кезінде жасалған қоғамдық қауіптілік қорытындысы келтірілген зардаптың мәнісінде емес, сол кінәлінің қасақаналық әрекеті бағытталған қылмысқа нақтылы жағдай тудыруында. Бірақ бұл жерде, нақтылы жағдай әр түрлі негіздерге байланысты іс жүзіне асырылмайды. Оның себебі кінәлінің өзінің мінез-құлық әсерінен немесе кінәліге байланысты емес жағдайлардың түрткі болуы негіз болады. Мәселен, қылмыс ниетінің орындалуына кінәлінің өзінің іс-әрекетінің белсенділігінің жеткіліксіздігі, қылмыс жасау жоспарындағы сақтықтың аз болуы; жәбірленушінің немесе басқа адамдардың қарсылық көрсетуі және т.б. кездейсоқ объективтік жағдайлардың кінәлінің қызметіне кірісуі қылмыстық ниеттің аяқталмай қалуына себепкер болады.

Егер қылмысқа оқталу, қылмыстың жүзеге асырылуына тікелей себебін тигізсе, ол қылмысқа дайындық алдағы уақыттағы қылмысты жасауға жағдай жасайды. Тек соған байланысты дайындық әрекеттері өзіне тән қылмыстық құрамды құрай отырып, қоғамға қауіпті болып саналуы мүмкін. Бұл әрекеттердің өзін алып қарасақ, қылмыстық заң қорғап отырған қоғамдық қатынастарға олар тікелей қауіпті әлі төндірмеген, ал қылмысқа оқталуда зардаптың тууына тікелей мүмкіндік бола отырып, заңмен қорғалып отырған объектілерге тікелей қауіптің төніп отырғаны айқын. Мысалы, бір адамның екінші адамға атқан оғы тимей қалып, ол адам тірі қалса да, заң қорғап отырған адам өміріне, қауіп төнуі жоғарыда айтылғанға дәлел бола алады. Мысалы сот тергеу тәжірибесінен келесі мысал келтіруге болады:

"Астана. 16 қазан. ҚазТАГ – "Алматы қаласы қала құрылысын бақылау басқармасы» МҚБ бұрынғы бас маманы Д.Сейсембеков алаяқтық жасауға оқталғаны үшін сотталды, деп хабарлады сыбайлас жемқорлықпен күрес қызметінен.

«15 қазанда Алматының Алмалы аудандық соты Сейсембековты ірі көлемде алаяқтық жасауға оқталғаны үшін айыпты деп таныды және оған үш жыл алты ай бас бостандығын шектеу түрінде жаза тағайындады. Сонымен қатар бес жыл бойына басшылық қызмет атқару немесе белгілі бір қызмет атқару құқығынан айырды», - делінген сәрсенбідегі хабарда.

Хабарда атап өтілгендей, Сейсембеков заңсыз құрылысты сүру бойынша сотқа материал жинамау және заңсыз құрылыста коммерция жүргізуге кедергі келтірмеу үшін жеке кәсіпкерден Т2,6 млн көлемінде ақшалай қаражат алып жатқан жерде ұсталған" [4].

Келесі мысалда: "ОРАЛ. ҚазАқпарат - БҚО қылмыстық істер жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотының үкімімен М.Бертілеуов ҚР ҚК 24-бабы 3-бөлігі, 96-бабы 2-бөлігі "е"; " и" тармақтарымен айыпты деп танылып, 14 жыл мерзімге, ҚР ҚК 58-бабы 4, 6-бөлігі қолданылып, қылмыстар жиынтығымен Бөрлі аудандық сотының биылғы 9 сәуірдегі үкімімен белгіленген жазаның ішінара 1 жылы қосылып, нақты 15 жыл мерзімге бас бостандығынан айыру жазасын қатаң тәртіптегі түзеу мекемесінде өтеуге сотталды. БҚО сотының баспасөз қызметінен түскен мәліметке қарағанда, 2012 жылғы 20 қарашада М.Бертілеуов ағасына тиесілі "ВАЗ-21140" автокөлігімен танысы Н.Есқалиевпен бірге Ұрысай ауылынан анасы жатқан Шыңғырлау аудандық ауруханасына баруға жолға шыққанда, автокөліктің артқы орындығына 12-ұңғылы мылтықты салып алған. Аудан орталығында М.Бертілеуов танысын кездестіріп, одан көлік жүргізуін өтінген. Жолшыбай М.Бертілеуов өз бетімен кетіп бара жатқан Шыңғырлау ауылының қос тұрғынын көрген де, автокөлікті тоқтатуды бұйырған. Содан кейін қылмыстық ойын іште отырғандарға білдірмей, аңшы мылтығын алып, автокөліктен шыққан бойда кетіп бара жатқан адамдарды шақырып, екі мәрте оқ атқан. Мылтығын қайта оқтап, әлгілердің артынан қуған, олардың жасырынып үлгеруі арқасында ғана М.Бертілеуовтің кісі өлтірмек әрекеті аяғына дейін жеткізілмеген. Атылған оқтан жәбірленушінің бірінің өміріне қауіп төніп, басы мен мойнынан жарақаттанып, миы орта дәрежеде шайқалған, оған қоса маңдай сүйегі тесіліп, сынған" [5] (1997 жылғы ҚРҚК бойынша). Көріп отырғанымыздай сот тергеу тәжірибесінде қылмысқа оқталу әрекеттері жиі кездеседі.

Екі кезең яғни қылмысқа қылмысқа дайындалу және қылмысқа оқталу қылмыстық құқық теориясында алдын-ала жасалған қылмыстық әрекет кезеңі деп аталады. Бұл кезеңге тән нәрсе, қылмыстық әрекеттің аяқталмауы. Барлық кезеңдер, қылмыстық ниетті жүзеге асырудың этаптарын құраса (тікелей қасақаналыққа тән субъективтік белгілерді), ал алдын-ала жасалған қылмыстық әрекет тек тікелей қасақаналықпен жасалатын қылмыстарда болуы мүмкін. Осыған орай, бұл кезеңдерді абайсыз қылмыстарда және жанама қасақаналықпен жасалатын қылмыстарда қолданбайды.

Қылмыстық құқық бұзушылық жасау сатыларының үшінші кезеңі - аяқталған қылмыстық құқық бұзушылық. ҚРҚК 25-бабында: "Егер адам жасаған іс-әрекетте осы Кодекстің Ерекше бөлігінде көзделген құқық бұзушылық құрамының барлық белгілері болса, қылмыстық құқық бұзушылық аяқталған деп танылады" [1]. Яғни кінәлінің істеген іс-әрекетінде Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінің нормалары бекіткен құқық бұзушылық құрамының барлық белгілерінің болуын айтамыз.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың аяқталу сәті әр түрлі болуы мүмкін, ол қылмыстық құқық бұзушылық құрамының ерекшелігіне байланысты. Объективті қауіп туғызуда аяқталған болуы мүмкін. Сондықтан да әрбір жеке құрамның ерекшелігін ескеру керек. Мысалы, ҚРҚК 191-бабында көрсетілген тонау белгілері, аяқталған қылмысқа тән: "Тонау, яғни бөтеннің мүлкін ашық жымқыру" [1]. Егер кінәлі бөтеннің мүлкіне ие болса, бұл жерде - қылмыс құрамы аяқталған (тонау). Ал егер кінәлі өзіне тәуелсіз жағдайларға байланысты мақсатын жүзеге асыра алмай қалса, онда қылмыс жасау сатысының қай кезеңде қылмыстық әрекет тоқтатылды деген сұрақты шешу үшін Қылмыстық кодекстің 24-бабының ережелері қолданылады немесе аяқталған қылмыс құрамы басқа қылмыс үшін жасалған дайындық сатысы болуы мүмкін.

Мысалы, кісі өлтіру үшін заңсыз жолмен табылған оқ-дәрімен атылатын қару, бұл дайындық әрекеті және ҚРҚК 287-бабының 1 бөлігіне сай заңсыз қаруды сақтау аяқталған қылмыс құрамын көрсетеді.

Қылмыс жасауға дайындық кезінде әрекеттер, әдейі ойластырылған, қылмыс жасау сатылары мен ақталған қылмыстық құқық бұзушылықтан өзгешеленеді. Егер аяқталған ақталған қылмыстық құқық бұзушылық қылмыстық заңда көрсетілген барлық қажетті жасап, ақталған қылмыстық құқық бұзушылық қорытындысының пайда болуымен сипатталса, ал дайындық әрекеттері тек қана қылмыс жасауға жағдай жасайды.

Ғалымдардың пікірінше, аяқталмаған қылмыстық әрекетті қылмысқа дайындық аяқталған қылмыстық құқық бұзушылықтан ажырату үшін қылмыстық құқық бұзушылықтың аяқталу сәтін анықтау керек. Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінде көрсетілген қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамының барлық белгілері қылмыскер жасаған іс-әрекетке сай келгенде ғана оны аяқталған қылмыстық құқық бұзушылық деп айтуға болады.

Аяқталған қылмыстық құқық бұзушылық туралы жоғардағы түсінік, адам кінәсін дұрыс анықтап, жаза тағайындауға көмектеседі. Кейде ойластырылған қылмыстық құқық бұзушылық өзінің даму барысында аталып өткен сатылардан өтпейтін де кездері болады. Мәселен, адам қылмыстық құқық бұзушылық жасауға ниет еткенде дайындық сатысынан өтпей, бірден аяқталған қылмыстық құқық бұзушылықты жасауы мүмкін. Ал қылмыстық құқық бұзушылықтың аяғына дейін жетпей қалуы, субъектінің қылмыстық құқық бұзушылықтан өз еркімен бас тартуынан немесе еркінен тыс жағдайларға байланысты болуы мүмкін. Бірінші жағдайда, яғни адам қылмыстық құқық бұзушылық жасаудан өз еркімен бас тартуы, оны қылмыс жасауға дайындығы және дайындық барысындағы қастық әрекеттері үшін жазаламайды. Ал екіншісінде, қылмыскер өз еркінен тыс жағдайларға байланысты қылмыстық құқық бұзушылықты аяғына дейін жеткізе алмай, дайындық сатысында немесе оқталу сатысында ұсталса, оны жасағаны үшін қылмыскер жазаға тартылуы мүмкін.

Қорыта келе, 3 сатының маңызы мынаған келіп саяды:

- Қылмысқа дайындалу, әрі қарай қылмыстық әрекетті істеу үшін нақтылы жағдай жасайды. Мысалы: кісі өлтіру үшін қару сатып алу, пәтерді ұрлау үшін кілт жасау т.б.

- Қылмысқа оқталу, қылмыс жасаудың келесі сатысы, ол тікелей қылмыстық әрекетті жасауға бағытталады, басқаша айтқанда, нақтылы қылмыстың объективтік жағын жартылай орындаудан көрініс табады.

- Екі сатыда да кінәлі өз еркіне байланысты емес себептермен қылмысты аяғына дейін жеткізе алмайды.

Аяқталған қылмыстық құқық бұзушылықта, қылмыстық құқық бұзушылық құрамының нақты белгілері орын алады. Яғни кінәлі алдына қойған қылмыстық мақсатқа толығымен жетеді. Осы 3 сатыны бөліп қарастырғанда, әрбір қылмыстық әрекет осы сатылардан кезек бойынша өту қажет деген сөз емес. Мәселен кейбір жағдайларда қылмыскер бірінші сатыдан өтпей, яғни қылмысқа дайындалмай, бірден қылмысқа оқталуы мүмкін. Ал қылмыстық әрекет барлық сатыларды өткеннің өзінде, қылмыстық құқық маңызға соңғы саты ие болады. Яғни соңғы саты алдыңғы сатыны сіңіреді. Мәселен, кінәлі кісі өлтіруге дайындалды (мылтық сатып алды), одан қылмыс істейтін жерге келіп, жәбірленушіге оқталып, енді ата бергенде полиция қызметкерлерімен ұсталатын болса, қылмыскерді бірден кісі өлтіруге оқталу үшін жазалайды.

Қылмыстық іс-әрекеттің бастапқы сатысына тән белгілер:

1. Қылмыстық іс-әрекеттің аяғына дейін жеткізілмеуі.

2. Қылмыстық іс-әрекеттің кінәлінің еркінен тыс жағдайларға байланысты аяғына дейін жеткізілмеуі.

3. Екі сатыдағы іс-әрекеттерде тікелей қасақаналықпен істеледі.

4. Қылмысқа дайындық және оқталу абайсызда істелетін қылмыстарда және жанама қасақаналықпен істелетін қылмыстарда орын алмайды.

Дайындық әрекеттері (әрекетсіздік) жалпы тәртіп бойынша материалдық құрамдағы қылмыстарда орын алады. Ал формальды қылмыс құрамдарына қатысты, егерде қылмыс нысаны әрекет арқылы жасалса және олар ауыр немесе ерекше ауыр қылмыс санаттарына жатықзылса, онда осы санаттағы формальды қылмыстарда дайындық әрекеттері болады. Әрекетсіздік арқылы жасалатын формальды қылмыс құрамдарында теориялық жағынан алғанда, дайындық әрекеттері болуы мүмкін, бірақ ол практикада кездеспейді.

Оқталу тек қана материалдық қылмыс құрамдарында болады. Бірақ сот-тергеу тәжірибесі бірлі-жарым, әрекет арқылы жасалатын формальды қылмыс құрамдарында оқталу әрекеті болу мүмкіндігін көрсетеді, егерде объективтік жаққа кіретін формальды қылмыс құрамының бастапқы әрекеті мен соңғы әрекетінің арасындағы уақыт ұзақтығы орын алса деп көрсетіледі. Мысалы: Пара беру. Лауазымды адаммен келісіп пара беруші ірі мөлшердегі ақша соммасын пошта арқылы жіберсе. Ақша берген уақыттан бастап, оны лауазымды адаммен алған уақыт аралығы пара беруге оқталу ретінде сараланады.

Сонымен қатар, біздің ойымызша жаңа Қылмыстық кодекстің аяқталмаған қылмысқа қатысты кейбір ережелерінің кемшіліктері бар. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 56-бабы аяқталмаған қылмыс үшін жаза тағайындауға арналған. Бұл бапта заң шығарушы, қылмыстық құқық теориясына мәлім "аяқталмаған қылмыс" санатын қолданады. Бірақ Қылмыстық кодекстің жалпы бөлімінің бірде бір нормасында аяқталмаған қылмыс ұғымын ашатын арнайы норма жоқ. Осыған байланысты "аяқталмаған қылмыс" және "қылмысқа дайындалу және қылмыс жасауға оқталу" ұғымдарының теңдігі туралы мәселе туындайды. Аталған ұғымдардың мазмұнында айырмашылық бар ма? Егер де ҚРҚК-ң 56-бабы "қылмысқа дайындалу және қылмыс жасауға оқталу үшін жаза тағайындау" деп аталған болса, ешқандай түсініспеушілік болмаған еді. Өйткені Қылмыстық кодексте аталған ұғымдардың анықтамасы берілген. Сонымен қатар, логикалық жағынан алып қарағанда, заң шығарушы "аяқталған қылмыстық құқық бұзушылық" ұғымының мазмұнын ҚРҚК-ң 25-бабы бергеннен кейін, "аяқталмаған қылмыс" ұғымының мазмұнын да талдау қажет еді.

Біздің ойымызша Ресей заңдылығының ұстанған бағыты дұрыс сияқты. Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 29-бабы "Аяқталған және аяқталмаған қылмыстар" деген атаумен төмендегіні бекітеді:"1. Егер адам жасаған іс-әрекетте осы Кодексте көзделген қылмыс құрамының барлық белгілері болса, қылмыс аяқталған деп танылады.

2. Қылмысқа дайындалу және қылмысқа оқталу аяқталмаған қылмыс деп танылады.

3. Аяқталмаған қылмыс үшін қылмыстық жауаптылық осы Кодекстің аяқталған қылмысқа арналған бабы бойынша, осы Кодекстегі 30-бапқа сілтеме жасай отырып басталады".

Осыған байланысты Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексін мысалға ала отырып ҚРҚК 24-бабын "Аяқталмаған қылмыстар" деп белгілеу дұрыс болар еді деген тұжырым жасағымыз келеді. Өз кезегінде "қылмысқа дайындалу және қылмысқа

оқталудың" мазмұнын ҚРҚК 25-бабында көрсету логикалық жағынан дұрыс және негізді деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (жүгіну уақыты 12.03.2021).
2. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. Жалпы бөлім: оқу құралы /А.Н.Ағыбаев. - 2-бас. - Алматы: Қазақ университеті, 2018. - 282 б.
3. Дурманов Н.Д. Стадии развития преступления по советскому уголовному праву / Н.Д. Дурманов. - М.: Госюриздат, 1955. - 210 с
4. Алматыда қала құрылысын бақылау басқармасының экс-шенеунігі алаяқтық жасауға оқталғаны үшін сотталды // <https://kaztag.kz/kz/news/almatyda-ala-rylysyn-baylau-bas-armasyny-eks-sheneunigi-alaya-ty-zhasau-a-o-tal-any-shin-sottaldy> (жүгіну уақыты 12.03.2021).
5. БҚО: Адам өлтіруге оқталғаны үшін 15 жылға сотталды// <https://www.inform.kz/kz/bko-adam-oltiruge-oktalgany-ushin-15-zhylga> (жүгіну уақыты 12.03.2021).

УДК 343.2

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ КӨПТІГІ МЕН СЕБЕПТІ БАЙЛАНЫСТЫҢ АРА ҚАТЫНАСЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Айзат Бағланұлы, Г.А.Қуаналиева

*Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының 1-курс магистранты,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, e-mail: aizat_vip@bk.ru*

*Ғылыми жетекші: Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының
профессоры, заң ғылымдарының докторы, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru*

Аннотация. Мақалада қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі, оның түсінігі мен нысандары жан-жақты талқыланады. Қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігімен себепті байланыстың ара қатынасы зерттеледі. Себепті байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігінде анықтау мәселесіне талдау жасалған. Авторлар, қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігінде себепті байланысты анықтаудың жаңа түрлерін ұсынып отыр. Қылмыстық құқық әдебиеттерінде дәстүрлі түрде себепті байланыс тек қана материалдық қылмыстық құқық бұзушылық құрамдарында ғана орын алатыны пайымдалады. Сонымен қатар себепті байланысты анықтау жеке қылмыстық құқық бұзушылық құрамдарында ғана анықталады. Себепті байланысты қылмыстық құқықтың өзге институттарында анықтау мәселесін зерттеу жоқтың қасы.

Сондықтан да себепті байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі институтында анықтау мәселесі, қылмыстық құқық теориясындағы жаңа қадам болып табылады. Авторлар өз тарапынан аталған мәселеге қатысты өзінің көзқарастарын білдіріп кеткен.

Қылмыстық құқықтың жалпы бөлімінің негізгі институттарының бірі - қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі деп аталады. Қылмыстық құқықта қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігін анықтаған кезде, себепті байланыстың ерекше маңызы бар. Бұл ерекшелік себепті байланыстың міндеттілігінен айқын көрінеді. Қылмыстық құқықта қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігін дұрыс анықтау, сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі мен себепті байланыс институттарының ара қатынасын зерттеу қылмыстық заңнаманы жетілдіруге әсер етеді.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі, қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалуы, қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығы, қылмыстардың қайталануы, қылмыстардың қауіпті қайталануы, себепті байланыс.

ПРОБЛЕМЫ СООТНОШЕНИЯ МНОЖЕСТВЕННОСТИ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ И ПРИЧИННОЙ СВЯЗИ

Аннотация. В статье рассматриваются понятие и формы множественности уголовных правонарушений. Изучается взаимосвязь множественности уголовных правонарушений и причинной связи. Анализируются проблемы установления причинной связи во множественных уголовных правонарушениях. Авторами предлагаются новые виды причинной связи при определениях множественных уголовных правонарушениях. В литературе уголовного права традиционно утверждается, что причинная связь имеет место только в составах материальных уголовных правонарушений. При этом установление причинно-следственной связи выявляется только в составах отдельных уголовных правонарушений. Исследование проблемы выявления причинной связи в иных институтах уголовного права почти отсутствует.

Поэтому проблема выявления причинно-следственных связей в институте множественности уголовных правонарушений является новым шагом в теории уголовного права. Авторы излагают свои взгляды по этому вопросу.

Одним из основных институтов общей части уголовного права является множественность уголовных правонарушений. Особое значение в уголовном праве имеет причинная связь при исследовании множественности уголовных правонарушений. Эта особенность проявляется в обязательности причинной связи. Правильное определение множественности уголовных правонарушений в уголовном праве, а также изучение соотношения множественности уголовных правонарушений и причинной связи несомненно повлияет на совершенствование уголовного законодательства.

Ключевые слова: уголовное правонарушение, множественность уголовных правонарушений, неоднократность уголовных правонарушений, совокупность уголовных правонарушений, рецидив преступлений, опасный рецидив преступлений, причинная связь.

PROBLEMS OF THE RATIO OF THE MULTIPLICITY OF CRIMINAL OFFENSES AND CAUSALITY

Annotation. The article deals with the concept and forms of multiple criminal offenses. The relationship between the multiplicity of criminal offenses and the causal relationship is studied. The problems of establishing a causal relationship in multiple criminal offenses are analyzed. The authors propose new types of causal relationships in the definitions of multiple criminal offenses. In the literature of criminal law, it is traditionally stated that the causal relationship takes place only in the composition of material criminal offenses. At the same time, the establishment of a causal relationship is revealed only in the composition of individual criminal offenses. The study of the problem of identifying causal relationships in other institutions of criminal law is almost absent.

Therefore, the problem of identifying causal relationships in the institute of multiple criminal offenses is a new step in the theory of criminal law. The authors present their views on this issue.

One of the main institutions of the general part of criminal law is the multiplicity of criminal offenses. Of particular importance in criminal law is the causal relationship in the study of the multiplicity of criminal offenses. This feature is manifested in the mandatory causal relationship. The correct definition of the multiplicity of criminal offenses in criminal law, as well as the study of the ratio of the multiplicity of criminal offenses and the causal relationship will undoubtedly affect the improvement of criminal legislation.

Keywords: criminal offense, plurality of criminal offenses, not momentariness of criminal offenses, set of criminal offenses, recurrence of crimes, dangerous recurrence of crimes, causal relationship.

Қылмыстық құқықтағы себепті байланыс мәселесі заң әдебиттерінде аз зерттелген тақырыптардың бірі болып табылады. Ал себепті байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі институтында анықтау мәселесіне қатысты зерттелген еңбектер өте аз. Себепті байланыс мәселесі өте өзекті тақырыптардың бірі болып табылады.

"2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап заңды күшіне енген біздің республикамыздың жаңа Қылмыстық кодексі ұлттық қылмыстық заңнаманы қазіргі заманауи талаптарға сәйкестендіру мақсатында талқыланып қабылданды және жеткілікті негізде мемлекетпен жүктелген негізгі реттеуші және қорғаушы функцияларды атқарып келеді. Сонымен қатар, әрекет етуші қылмыстық заңнаманы одан әрі жетілдіру мақсатында Қылмыстық кодекстің Жалпы және Ерекше бөлімдерінің жекелеген ережелеріне ынта қоя отырып, оның жеке институттары мен нормаларын қайта қарастыру әділетті болар еді" [1, 119 б.].

Қылмыстық құқықта бір адамның жасаған жеке қылмыстық құқық бұзушылығында себепті байланысты анықтау және бір адаммен жасалатын бірнеше қылмыстық құқық бұзушылықтардағы себепті байланысты анықтау қылмыстық құқық бұзушылықтарды біріншіден – жеке, екіншіден – көптік деп ажыратуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл ажырату қылмыстық жауаптылық, жаза тағайындау мәселесін шешуге бірден-бір негіз болып табылады.

Жеке және көптік қылмыстық құқық бұзушылықтарда себепті байланыс қандай ретпен орын алады? Екі жағдайдағы себепті байланысты қалай анықтау қажет? Осы сұрақтарға жауап бермес үшін, жеке және көптік қылмыстық құқық бұзушылықтардың айырмашылығын білу қажет. Жеке қылмыстық құқық бұзушылықтар мен қылмыстық

құқық бұзушылықтардың көптігін ажыратудың тергеу және сот қызметінде елеулі маңызы бар. Кейбір жағдайларда оны ажырату белгілі бір тұрғыда қиындық та туғызады. Айтылған қиындықтың орын алуы заңды нәрсе, өйткені кейбір жеке қылмыстық құқық бұзушылықтар мазмұны жағынан күрделі болып, бірнеше іс-әрекеттен құралғандықтан көптік қылмыстық құқық бұзушылықтарға ұқсас болып келеді.

Жеке қылмыстық құқық бұзушылықтар деп, қылмыстық заңда көрсетілген бір қылмыстық құқық бұзушылықтың белгілері бар қоғамға қауіпті іс-әрекетті айтамыз. "Жеке қылмыстық құқық бұзушылық деп қылмыстық заңда көрсетілген бір әрекеттен, зардаптан, кінәнің нысанынан құралатын бір құрамды білдіретін және Ерекше бөлімнің бір бабымен ғана сараланған қылмыстық құқық бұзушылықты айтамыз" [2, 165 б.]. Қылмыстық заңда көрсетілген бірнеше іс-әрекеттерді жасау, қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігінің орын алғанын білдірмейді. "Қылмыстар көптігін жекелеген қылмыстан, яғни қылмыстың бір құрамының белгілері бар іс-әрекеттен ажыратқан жөн. Егер қылмыс жай құрамның белгілері бар қылмыстық әрекеттің бір актісімен сипатталса онда олардың арасын ажырату қиындық тудырмайды. Бірақ сот практикасында жекелеген қылмыс сырттай қылмыстар көптігіне ұқсас болатын кездер жиі кездеседі" [3, 251 б.]. Жеке қылмыстық құқық бұзушылықтар мен қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігін ажырату үшін келесі белгілерді ескеру қажет.

Біріншіден, жеке қылмыстық құқық бұзушылықтардың барлық объективтік және субъективтік белгілері өзара ішкі байланыста болады.

Екіншіден, объективтік белгілердің ортақтығы, әрбір әрекет бір объектіге және бірдей зардап келтірумен сипатталады.

Үшіншіден, субъективтік белгілердің ортақтығы, әрбір әрекет кінәнің бір нысанымен жасалып және қылмыстық құқық бұзушылық ниеттің бірдей болуымен сипатталады. Ал керісінше болғанда қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі орын алады.

Жеке қылмыстық құқық бұзушылықтар заңдылық құрылымына байланысты жай және күрделі болып екіге бөлінеді. "Жай" және "күрделі" терминдері ерекше мағынада қолданылады, және қандай да болсын қылмысты жай немесе күрделіге жатқызу келтірілген зардап мөлшеріне, қылмыс жасауға қатысқан адамдардың санына, тиісті қылмыс жасауға дайындық техникасы мен оның жасалуының жай немесе күрделі болуына, оны тергеу немесе сотта қарау кезіндегі қиындықтарға да байланысты болып табылмайды" [4, 245 б.].

Жеке жай құрамдағы қылмыстық құқық бұзушылықтар бір объектіге, бір әрекет арқылы кінәнің бір нысанымен зиян келтіру арқылы жүзеге асырылады. Мысалы, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 99-бабы Адам өлтіру. "1. Адам өлтіру, яғни басқа адамды құқыққа қарсы қасақана қазаға ұшырату" [5]. Бұл жерде бір объектіге яғни адамның өміріне, бір әрекет немесе әрекетсіздік арқылы және бір кінә нысанымен яғни қасақаналықпен жәбірленушіге қаза келтіру орын алады.

Күрделі жеке құрамдағы қылмыстық құқық бұзушылықтар, жай құрам сияқты бір қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамын құрайды және Қылмыстық кодекстің бір бабымен сараланады, бірақ жеке жай қылмыстық құқық бұзушылықтармен салыстырғанда, оның объективтік жағы күрделі мазмұнмен сипатталады яғни бұл жерде істелінетін іс-әрекеттің сандық жағы, басқа да қосымша қылмыстық құқық бұзушылық зардаптарының орын алуы сөз болып отыр. Күрделі жеке құрамдағы қылмыстық құқық бұзушылықтар қылмыстық заңға сәйкес: жалғасқан қылмыстық құқық бұзушылық, созылмалы қылмыстық құқық бұзушылық, күрделі құрамды

қылмыстық құқық бұзушылық, балама іс-әрекетті қылмыстық құқық бұзушылық және қосымша ауыр зардаптың болуымен сипатталатын қылмыстық құқық бұзушылық деп бірнеше түрлерге бөлінеді. Жалғасқан қылмыстық құқық бұзушылық дегеніміз, ортақ мақсатқа жетуге бағытталған ұқсас (бірдей) қылмыстық құқық бұзушылық әрекеттерден құралған, жиынтығында бір қылмыстық құқық бұзушылық болып табылатын әрекеттерді айтамыз. "Жалғасқан қылмыс дегеніміз, бірнеше бөлікке бөлініп жасалатын бір қылмысты айтамыз" [6, 288 б.]. Аталған қылмыстық құқық бұзушылықтар тек қана әрекет арқылы жасалып және қасақаналықпен сиптталады. Көрсетілген анықтамаға сәйкес жалғасқан қылмыстық құқық бұзушылықтардың мынандай белгілері бар:

Біріншіден, барлық әрекеттер бір объектіге бағытталуы қажет. Мысалы, тек қана адамның жеке меншігіне. Әр түрлі объектіге бағытталған әрекеттер жеке қылмыстық құқық бұзушылық ретінде сараланбайды. Екіншіден, ұқсас қылмыстық құқық бұзушылық әрекеттердің жиынтығынан құралуы қажет. Мысалы, компьютер жинақтайтын фирмада жұмыс істейтін Н., компьютерді ұрлап, кейін оны сату мақсатымен, компьютердің бөлшектерін бір апта бойына жұмыстан кейін фирмадан ұрлап отырған. Бұл мысалдағы Н-ң әрекеті бір апта ішіндегі әрбір әрекеті бір-біріне ұқсас. Мәселен, бір күні Н., компьютердің мониторын, екінші күні клавиатурасын, үшінші күні басқа бөлшектерін ұрлайды. Бірақ Н-ң мақсаты сол бір компьютерді ұрлау. Осы жерден, жалғасқан қылмыстық құқық бұзушылықтардың үшінші белгісін ажыратуға болады, олардың бір мақсаттылығы және әрбір әрекет бір бүтіннің бөлшегі болып табылады. Егер кінәлі Н., бір аптадан кейін емес, айталық үшінші күні аз сомма мөлшеріндегі бөлшектерді ұрлаған соң, құқық қорғау органдарымен ұсталатын болса, онда оның әрекеті Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 24-бабы және 188-бабы, ұрлыққа оқталу деп саралануы қажет.

Көрсетілген мысалда жалғасқан қылмыстық құқық бұзушылықтарда аяқталған ұқсас қылмыстық құқық бұзушылық әрекеттердің жиынтығы мен зардап арасында бір себепті байланыс орын алып отыр.

Жеке күрделі қылмыстық құқық бұзушылықтардың келесі түрі - созылмалы қылмыстық құқық бұзушылық. Ол белгілі бір уақыт аралығында үзіліссіз жүретін іс-әрекет. "Созылмалы қылмыстық құқық бұзушылық кінәлінің өзіне қылмыстық заң жазамен қорқытып жүктеген міндеттемелерін ұзақ мерзімге орындамай әрекет немесе әрекетсіздік арқылы белгілі бір қылмыстық құқық бұзушылық құрамын үзіліссіз, белгілі бір уақыт аралығында жүзеге асыруы болып табылады" [7, 76 б.]. Созылмалы қылмыстық құқық бұзушылықтарға Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексіндегі мынандай құрамдарды жатқызуға болады. Мысалы, бас бостандығынан айыру орындарынан, қамақтан немесе күзетпен ұстаудан қашу (426-бап), қылмыс туралы хабарламау (434-бап), қашқындық (442-бап), әскери қызметті атқарудан жалтару немесе бас тарту (443-бап) және т.б. Созылмалы қылмыстық құқық бұзушылық қандай да бір қылмыстық құқық бұзушылық әрекеттен немесе әрекетсіздіктен басталып, кінәлінің өзінің сол іс-әрекетті жалғастырудан бас тарту (айыбын өз мойнына алып келу) немесе қылмыстық құқық бұзушылықты әрі қарай жалғастырып жасауға тосқауыл болатын (қылмыскерді ұстау) оқиғалардың орын алуымен аяқталады.

Үшінші түрі, күрделі құрамды қылмыстық құқық бұзушылықтар. Күрделі құрам деп екі немесе одан да көп іс-әрекеттерден құралатын, оның әрқайсысының бірінен-бірін бөліп қарағанда жай түрдегі құрамға жататын, бірақ ішкі бірлігі бойынша бір қылмыстық құқық бұзушылықты құрайтын іс-әрекеттердің жиынтығын айтамыз. Мысалы, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 192-бабы қарақшылық

құрамын алсақ, мұнда бөтен біреудің мүлкіне иелік ету жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына қауіпті күш жұмсау арқылы жүзеге асырылады. Осы жағдайда және әр түрлі қылмыстық әрекеттер яғни жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына қауіпті күш көрсету және мүлікті иемдену немесе иемденуге оқталу бір күрделі қылмыстық құқық бұзушылық құрамын құрайды, бірақ осы әрекет ішкі бірлігіне байланысты бір қылмыстық құқық бұзушылық құрамын – қарақшылықты құрап тұр.

Жеке күрделі қылмыстық құқық бұзушылық құрамының төртінші түрі - балама іс-әрекет. Оның ерекшелігі Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігіндегі баптың диспозициясында көрсетілген әрбір әрекет немесе әрекетсіздікті жасау аяқталған қылмыстық құқық бұзушылық құрамын білдіреді. Мысалы, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 287-бабы, қаруды, оқ-дәрілерді, жарылғыш заттарды және жарылыс құрылғыларын заңсыз иемдену, беру, өткізу, сақтау, тасмалдау немесе алып жүру. Кінәлі көрсетілген балама әрекеттердің біреуін немесе екеуін, я болмаса бәрін жасаса да аталған қылмыс құрамы орын алады.

Жеке күрделі құрамның соңғы түрі қосымша ауыр зардаптың болуымен сипатталатын қылмыстық құқық бұзушылық болып табылады. Ол екі жеке іс-әрекеттен құралғанымен, ішкі өзара байланысының нәтижесінде бір қылмыстық құқық бұзушылықты құрайды. Мысалы, науқасқа көмек көрсетпеу Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 320-бабының 1 бөлігі: "Қазақстан Республикасының заңына сәйкес немесе арнайы қағида бойынша науқасқа көмек көрсетуге міндетті адамның дәлелсіз себептермен оны көрсетпеуі, егер бұл абайсызда науқастың денсаулығына ауырлығы орташа зиян келтіруге әкеп соқса" делінген. Бұл жерде өз алдына екі жеке іс-әрекет (әрекетсіздік) бар, бірі науқасқа көмек көрсетпеу, екіншісі абайсызда науқастың денсаулығына ауырлығы орташа зиян келтіру. Бірақ, олардың ішкі байланысына яғни әрекетсіздік пен зардаптың және олардың арасындағы себепті байланыс, аталған іс-әрекеттерді бір қылмыс құрамы ретінде түсіндіруге мүмкіндік береді.

Аталған жеке қылмыстық құқық бұзушылықтардың барлығында (материалдық құрамдар), іс-әрекет пен қоғамға қауіпті зардап арасында бір себепті байланыс болады. Жеке қылмыстық құқық бұзушылықтардағы себепті байланысты шартты түрде "жеке себепті байланыс" деп атауға болады. (Қылмыстық құқық теориясында дәстүрлі болып кеткен себепті байланыс тек қана материалдық қылмыстық құқық бұзушылық құрамдарында орын алады деген тұжырымнан бөлек зерттеулер жүргізілгені белгілі).

"Заманауи Қазақстанның құқықтық шынайылығына қатаң енгізілген қалпына келтіру әділеттілік идеясы отандық қылмыстық құқықтың көптеген тұжырымдамалық ережелерін, оның ішінде осы саладағы әдістер туралы және қылмыстық құқық нормалардың сипаты туралы мәселені қайта қарауды талап етеді" [8, 55 б.]. Осыған орай, авторлардың пікірінше қылмыстық заңнаманы жетілдіру мақсатында "себепті байланыс" санатын арнайы норма түрінде бекіту қажет. Себепті байланыс дегеніміз, жасалған іс-әрекет пен одан туындаған қоғамға қауіпті зардап арасын объективті түрде жалғасыратын байланыс болып табылады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде, қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі деген санат жоқ. Қылмыстық кодекстегі бекітілген оның нысандары қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі туралы айтуға мүмкіндік береді. Авторлардың пікірі бойынша қолданыстағы қылмыстық заңнамаға қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі деген норманы толықтырулар мен өзгертулер түрінде енгізу қажет. Қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі дегеніміз не? Қылмыстық жауапқа тартудың мерзімі ескірмеген немесе сотталғандықтан арылмаған немесе

сотталғандығы жойылмаған жағдайда бір адамның екі немесе одан да көп қылмыстық құқық бұзушылықтарды істеуін қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі деп айтамыз.

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі мынандай белгілермен сипатталады:

- бір адам екі немесе одан да көп әрқайсысы жеке-жеке құрам болып табылатын қылмыстық құқық бұзушылықты істеуі қажет;

- заңға сәйкес қылмыстық жауаптылықтың ескіру мерзімі өтіп кетпеуі тиіс, бұрын шығарылған үкімінің орындалу мерзімі өтіп кетпеуі қажет және кешірім немесе рақымшылық актілерімен адамның бұрын жасалған іс-әрекеттері үшін соттылығы жойылмауы керек;

- қылмыстың санаттарына байланысты қайталанудың орын алуы.

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңы іс-әрекеттің құрылысына байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігінің үш түрлі нысанын бөліп ажыратады: қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалуы (12-бап), қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығы (13-бап), қылмыстардың қайталануы, қылмыстардың қауіпті қайталануы (14-бап).

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалуы ҚРҚК-н 12- бабының 1 бөлігіне сәйкес: "Осы Кодекстің Ерекше бөлігінің дәл сол бір бабында немесе бабының бөлігінде көзделген екі немесе одан да көп іс-әрекетті жасау қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалуы деп танылады. Қылмыс және қылмыстық теріс қылық өзара бірнеше рет жасалуды құрамайды" .

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалуының өзіне тән белгілері бар. Олар: бірінші және одан кейінгі қылмыстық құқық бұзушылықтарды істеуде уақыт жөнінен үзіліс болуы қажет; адам бұрын жасаған қылмыстық құқық бұзушылығы үшін сотталмауы қажет; адам бұрын жасаған қылмыстық құқық бұзушылығы үшін заңда белгіленген негіздер бойынша қылмыстық жауаптылықтан босатылмауы қажет. Егер адам бұрын жасаған қылмыстық құқық бұзушылығы үшін сотталған не заңда белгіленген негіздер бойынша қылмыстық жауаптылықтан босатылған болса, қылмыстық құқық бұзушылық бірнеше рет жасалған деп танылмайды.

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалуында себепті байланысты анықтау негізгі шарт болып табылады. Себепті байланыс анықталмайынша, қылмыстық құқық бұзушылықтарды бірнеше рет жасалған деп тануға болмайды. Кінәлінің істеген (Қылмыстық кодекстің белгілі бір бабында немесе бабының бөлігінде) әрбір аяқталған іс-әрекеті мен одан туындаған зардап арасындағы себепті байланыс міндетті түрде анықталуға жатады. Және ол екі немесе одан да көп болуы мүмкін. Қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалуында орын алатын себепті байланысты кең мағынада "көптік немесе күрделі себепті байланыс" деп атауға болады. Сонымен біздің ойымызша жеке қылмыстық құқық бұзушылықтар мен көптік қылмыстық құқық бұзушылықтарды ажыратудағы тағы бір белгі – сандық себепті байланысты табу. Жеке қылмыстық құқық бұзушылықтарда - жеке (бір) себепті байланыс орын алса, қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігінде - күрделі (екі немесе одан да көп) себепті байланыс орын алады. Көрсетілген себепті байланыстарды дұрыс анықтау қылмыстық жауаптылық мәселесін шешкенде орасан зор қызмет атқарады. ҚРҚК-н 12-бабының 4 және 5 бөлігіне сәйкес: "Қылмыстардың бірнеше рет жасалуы осы Кодексте неғұрлым қатаң жазаға әкеп соғатын мән-жай ретінде көзделген жағдайларда, адамның жасаған қылмыстары осы Кодекстің Ерекше

бөлігінің қылмыстарды бірнеше рет жасағаны үшін жаза көзделетін бабының тиісті бөлігі бойынша сараланады.

Қылмыстық теріс қылықтардың бірнеше рет жасалуы осы Кодексте неғұрлым қатаң жазаға әкеп соғатын мән-жай ретінде көзделген жағдайларда, адамның жасаған қылмыстық теріс қылықтары осы Кодекстің Ерекше бөлігінің қылмыстық теріс қылықтарды бірнеше рет жасағаны үшін жаза көзделетін бабының тиісті бөлігі бойынша сараланады" делінген .

Сонымен қатар, қылмыстық құқық теориясында қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалуы жалпы және арнаулы болып екі түрге бөлінеді.

Бірнеше рет жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың жалпы қайталануы деп істелген қылмыстық құқық бұзушылықтың қоғамға қауіптілігінің мәні мен дәрежесіне қарамастан кез келген басқа бір қылмыстық құқық бұзушылықты қайталап жасаушылықты айтамыз. Жалпы қайталану қылмыстық құқық бұзушылықты саралауға әсер етпейді, бірақ жаза тағайындалғанда жазаны ауырлататын мән-жай ретінде есепке алынуы мүмкін (ҚРҚК-н 54-бабының 1 бөлігі, 1) тармағы).

Бірнеше рет жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың арнаулы қайталануы дегеніміз, адамның біртектес немесе ұқсас қылмыстық құқық бұзушылық іс-әрекетті тағы да жасауы болып табылады. Біртектес қылмыстық құқық бұзушылықтар дегеніміз, объективтік және субъективтік белгілері ұқсас, кінә нысанының бір түрі орын алатын, бір немесе бірнеше ұқсас объектіге қол сұғатын қылмыстық құқық бұзушылықтарды айтамыз. Мысалы, ұрлық және тонау. Ұқсас қылмыстық құқық бұзушылық дегеніміз, бір қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамына жататын қылмыстық құқық бұзушылықтың қайталанып істелуі. Мысалы, екі рет адам өлтіру.

Қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігінің екінші нысаны – қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығы. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 13-бабының 1 бөлігіне сай: "Осы Кодекстің түрлі баптарында немесе баптарының бөліктерінде көзделген, адам солардың бірде-біреуі үшін сотталмаған немесе заңмен белгіленген негіздер бойынша қылмыстық жауаптылықтан босатылмаған екі немесе одан да көп іс-әрекетті жасау, қылмыстық құқық бұзушылықтардың жиынтығы деп танылады. Қылмыстық құқық бұзушылықтардың жиынтығы кезінде адам, егер осы іс-әрекеттердің белгілері осы Кодекстің бір бабының немесе бабының бір бөлігінің неғұрлым қатаң жазаны көздейтін нормасында қамтылмаған болса, әрбір жасалған іс-әрекет үшін осы Кодекстің тиісті бабы немесе бабының бөлігі бойынша қылмыстық жауаптылықта болады".

Көрсетілген анықтамаға сәйкес, қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығының мынандай белгілерін ажыратуға болады:

- кінәлі екі және одан да көп қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасауы қажет;
- кінәлімен жасалатын әрбір қылмыстық құқық бұзушылық, Қылмыстық кодекстің әр түрлі баптарымен саралануға жатады;
- адам өзінің істеген қылмыстық құқық бұзушылықтарының бірде біреуі үшін сотталмауы тиіс;
- кінәлі заңмен белгіленген негіздер бойынша (шын өкінуіне байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату (65-бап); қажетті қорғаныс шегінен шығу кезінде қылмыстық жауаптылықтан босату (66-бап); процесстік келісімнің талаптары орындалған кезде қылмыстық жауаптылықтан босату (67-бап); татуласуыға байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату (68-бап) және т.б. қылмыстық жауаптылықтан босатылмаған болуы керек.

Қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығында, яғни адамның істеген әр түрлі қылмыстық құқық бұзушылығы мен одан туындаған зардаптың арасындағы көптік себепті байланыс міндетті түрде құқық қорғау органдарымен анықталуға жатады. Себепті байланыс, қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығы болып табылатын зардап тудырған қоғамға қауіпті әр түрлі іс-әрекет үшін қылмыстық жауаптылық негізі болып табылады.

Қылмыстық құқық теориясында қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығының екі түрі ажыратылады: идеалды және нақты (реалды) [9, 190 б.].

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігінің соңғы түрі – қылмыстардың қайталануы, қылмыстардың қауіпті қайталануы (ҚРҚК 14-бап). Қылмыстардың қайталануы қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігінің ішіндегі ең қауіпті түрінің бірі. Өйткені, қасақана ауыр қылмыс істеп, ол үшін сотталып, өзіне ешқандай нәтиже шығармастан, қайтадан қасақана ауыр қылмыс істеу бүкіл қоғам қауымына, мемлекет және әрбір адамның жеке мүддесіне үлкен қауіп төндірітіні сөзсіз. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 14-бабының 1 бөлігіне сәйкес: "Егер адам бұрын ауыр қылмыс жасағаны үшін бас бостандығынан айыруға сотталған болса, осы адамның ауыр қылмыс жасауы қылмыстардың қайталануы деп танылады". Көрсетілген анықтамаға сай қылмыстардың қайталануының мынандай белгілері бар.

- кінәлінің екі және одан да көп қылмыстарды әр түрлі уақытта жасауы;
- кінәлінің бұрын ауыр қылмыс жасауы;
- кінәлінің ауыр қылмыс жасағаны үшін бас бостандығынан айыру жазасына сотталуы;
- кінәлінің сотталғандық атағының болуы шарт.

Қылмыстардың қайталануының құқықтық маңызы ең бастысы жазаны ауырлататын мән-жай есебінде қарастырылады. Қылмыстардың қайталануы соттың мұндай адамдарға қатаңырақ жаза тағайындауына негіз береді және бұрын сотталғандығы бар адамдарға заң бойынша жазаны өтеу түзеу колониясының қатаң режимінде өтеуге тағайындалады.

Қылмыстың қайталануын таныған және оның түрін анықтаған кезде әрбір сотталушылардың бұрынғы соттылықтарына қатысты мән-жайларды мұқият анықтау қажет. Атап айтқанда: сотталушының қылмыс жасаған сәттегі жасын, бұрын сотты болған қылмыстардың санатын, сот үкімі бойынша белгіленген жаза түрін, үкім бойынша тағайындалған жазаның іс жүзінде өтелген-өтелмегенін, үкім бойынша тағайындалған жазаның басқа жазамен ауыстырылған-ауыстырылмағанын және сотталған адам неге байланысты, қашан және қандай негіздер бойынша жазаны өтеуден босатылғанын, бұрынғы соттылығы алынғанын немесе жойылғанын анықтау қажет.

Қылмыстардың қайталануында себепті байланыс орын алу үшін, қасақана ауыр қылмыс жасап бас бостандығынан айыруға сотталған адам, соттылығы жойылмастан жаңа ауыр қылмыс жасауы керек. Сонда әрекет пен қоғамға қауіпті зардап арасында жеке себепті байланыс орын алады.

Қолданыстағы қылмыстық заңнамаға сәйкес, қоғамға қауіптілік дәрежесіне байланысты қылмыстардың қайталануы: жай және қауіпті деп бөлінеді. Кейбір ғалымдар мысалы профессор А.Н.Ағыбаев қылмыстардың қайталануының өзге де түрлерін көрсетеді. Жалпы, арнаулы, күрделі, пенитенциарлық, қауіпті, аса қауіпті.

"Қоғамның, элитаның, қоғамдық сананың, салт-дәстүр және заңнаманың тарихи инерциясына қарамастан қоғам мен мемлекетте тәртіп орнату, шешуші реформаларды жүзеге асырып және оларды нақты іске асыру күшті мемлекетті құру

қажеттілігіне алып келеді" [10, 7 б.]. Ал орнаған күшті мемлекеттегі қылмыстық заң ең алдымен адам мен азаматтың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қылмыстық қол сұғушылықтан қорғайды. Сондықтан да қылмыстық заңнаманы жетілдіру ең алдымен демократиялық қоғам мен құқықтық мемлекеттегі аталған құндылықтардың биік тұруына түрткі болады.

Қорыта келгенде, қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігінде себепті байланыс міндетті түрде іс-әрекет пен қоғамға қауіпті зардап арасында анықталуға жатады. Қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалуы мен қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығында екі және одан да көп себепті байланыс, яғни күрделі (көптік) себепті байланыс орын алса, қылмыстардың қайталануында жеке (бір) себепті байланыс болады. Көптік және жеке себепті байланыстарды дұрыс анықтау қылмыстық жауаптылықтың дұрыс шешілуіне бірден-бір негіз болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Нуртаев Р.Т. О совершении действующего уголовного законодательства // Право и государство. - 2017. - № 1-2 (74-75). - С.119-129.
2. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. Жалпы бөлім: оқу құралы - Алматы: Қазақ университеті, 2016. - 276 б.
3. Алауханов Е.О. Қылмыстық құқық (жалпы бөлім). Оқулық. Алматы: Қазақстан Республикасының Құқықтық сараптама және халықаралық ғылыми зерттеулер орталығы, 2009. - 456 б.
4. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть. Курс лекции - М.: Издательство БЕК, 1996. - 560 с.
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылы 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ //URL: <http://adilet.zan.kz/rus>. (жүгіну уақыты 12.03.2021).
6. Уголовное право России. Общая часть: Учебник /Отв.ред. д.ю.н. Б.В. Здравомыслов. М.: Юристъ, 1996. - 512 с.
7. Ағыбаев А.Н. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. Алматы: Жеті жарғы, 2015. - 768 б.
8. Биебаева А.А. Поощрительные нормы в уголовном праве Республики Казахстан // Право и государство. - 2014. - №3 (64). - С. 55 - 57.
9. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. - Алматы: Жеті жарғы, 1998 - 288 с.
10. Ударцев С.Ф. Сильное государство: вопросы теории // Право и государство. - 2016. - №2 (71). - С. 6-14

УДК 343.2

**ҚЫЛМЫСТЫҚ САЯСАТТЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАНЫ
ЖЕТІЛДІРУДЕГІ МАҢЫЗЫ***А.А. Ермуратова, Г.А. Қуаналиева**Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының 1-курс магистранты,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, e-mail: bananakikimana@gmail.com**Ғылыми жетекші: Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының
профессоры, заң ғылымдарының докторы, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru*

Аннотация. Мақала қылмыстық саясаттың қылмыстық заңнаманы жетілдірудегі маңызына арналған. Авторлар қылмыстық саясаттың жалпы сипаттамасын, олардың түрлерін зерттей келе, заң әдебиеттерінде орын алған ғалымдардың пікірлеріне талдау жасайды. Қылмыстық заңнаманы жетілдіруге байланысты өзгерістер мен толықтырулар енгізуді ұсынады. Атап айтқанда қылмыстық саясат, қылмыстық заңның қағидалары, заңды тұлғалар.

Мақалада мемлекеттің қылмыстық саясатты ұйымдастыру және жүргізу саласындағы қағидатты ұстанымын қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы күресті одан әрі ізгілендіруге, мемлекеттік органдардың және қоғамдық ұйымдардың дайындалатын теріс қылықтар мен қылмыстардың профилактикасы, олардың алдын алу және жолын кесу жөніндегі жұмысты жандандыруға бағытталған нақты шараларды іске асыруға бағытты құрайтыны атап өтіледі. Мақалада мемлекет жүргізетін қылмыстық саясат қазіргі замаңғы жағдайдағы іргелі және қолданбалы заң ғылымының жетістіктерімен тығыз логикалық өзара байланыста болғаны атап өтіледі.

Қылмыстық саясаттың заңнамалық аспектісі қылмыстылықпен тиімді күреске бағытталған, әртүрлі құқық салаларына жататын өзара байланысты заңнамалық актілерді дайындауды білдіреді. Яғни, бұл мағынада қылмыстық саясат қылмыстылықпен күрестің қылмыстық-құқықтық және әлеуметтік алдын алу шараларын анықтаудың мемлекеттік-құқықтық саяси негізі. Қылмыстық саясат қоғам дамуының объективті заңдылықтары мен мемлекетті реформалаудың қағидаларына сүйене отырып, қылмыстылықпен күрестің маңызды міндеттерін, әдістерін және құралдарын айқындайды.

Қылмыстық саясатты құқықтық қамтамасыз ету қылмыстық саясатты жүзеге асыру тиімділігін арттыру мақсатына қызмет етуі керек. Яғни, қылмыстық саясатты жүзеге асыру барысында нормативтік құқықтық базаның қаншалықты дәрежеде қоғам дамуының заңдылықтарына, мемлекеттің мүмкіндіктеріне, елдің құқықтық санасының деңгейіне сәйкестігі айқындалады.

Түйін сөздер: қылмыстық саясат, қылмыстық заң, қылмыстық құқықтың қағидалары, заңды тұлғалар, қылмыстық құқық бұзушылық.

ЗНАЧЕНИЕ УГОЛОВНОЙ ПОЛИТИКИ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Аннотация. Статья посвящена значимости уголовной политики в совершенствовании уголовного законодательства. Изучая общие характеристики уголовной политики и их виды, авторы анализируют взгляды ученых в юридической литературе. Предлагает поправки и дополнения к совершенствованию уголовного законодательства. В частности: уголовная политика, принципы уголовного права, юридические лица.

В статье подчеркивается, что в сфере организации и проведения уголовной политики принципиальную позицию государства составляет ориентация на реализацию конкретных мер, направленных на дальнейшую гуманизацию борьбы с уголовными правонарушениями, активизацию работы государственных органов и общественных организаций по профилактике, предупреждению и пресечению готовящихся проступков и преступлений. В статье постулируется факт, что эффективность проводимой государством уголовной политики находится в неразрывной логической взаимосвязи с достижениями фундаментальной и прикладной юридической науки в современных условиях.

Правовой аспект уголовной политики заключается в подготовке взаимосвязанных законодательных актов, затрагивающих различные области права, направленных на эффективную борьбу с преступностью. То есть в этом смысле уголовная политика является государственно-правовой политической основой выявления уголовно-правовых и социально-профилактических мер против преступности. Уголовная политика определяет важнейшие цели, методы и средства борьбы с преступностью, основываясь на принципах развития общества и принципах государственной реформы.

Правовая поддержка уголовной политики должна быть направлена на повышение эффективности уголовной политики. То есть степень, в которой правовые основы реализации уголовной политики соответствуют законам общества, возможностям государства, уровню правосознания страны.

Ключевые слова: уголовная политика, уголовный закон, принципы уголовного права, юридические лица, уголовное правонарушения.

THE IMPORTANCE OF CRIMINAL POLICY IN THE IMPROVEMENT OF CRIMINAL LEGISLATION

Annotation. The article is devoted to the importance of criminal policy in the improvement of criminal legislation. Studying the general characteristics of criminal policy and their types, the authors analyze the views of scholars in the legal literature. It proposes amendments and additions to the improvement of criminal law. In particular: criminal policy, principles of criminal law, legal entities.

This article emphasizes that in the field of organization and conducting of the criminal policy of the principled position of the state. This focuses on implementing specific measures aimed at further humanization of combating criminal offenses, revitalization of the state bodies and public organizations for the prevention and suppression of crimes and preparing offenses. In scientific research postulated fact that, the effectiveness of the criminal policy pursued by the government is in close logical relationship with the achievements of fundamental and applied legal science in the modern world.

The legal aspect of criminal policy is the preparation of interrelated legislation affecting various areas of law aimed at effectively combating crime. That is, in this sense, criminal policy is a state-legal political basis for the identification of criminal law and social and preventive measures against crime. Criminal policy defines the most important goals, methods and means of combating crime, based on the principles of the development of society and the principles of state reform.

Legal support of criminal policy should be aimed at improving the effectiveness of criminal policy. That is, the extent to which the legal framework for the implementation of criminal policy corresponds to the laws of society, the capabilities of the state, and the level of legal awareness of the country.

Keywords: criminal policy, criminal law, principles of criminal law, legal entities, criminal offense.

Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің жарлығында "Мемлекеттің құқықтық саясатының маңызды буыны қылмыстық саясат болып табылады, оны жетілдіру қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу және қылмыстық-атқару құқығын, сондай-ақ құқықта қолдануды кешенді, өзара байланыста түзету арқылы жүзеге асырылады" делінген [1]. Еліміздің Тұңғыш Президенті – Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың бастамашылығы бойынша жүзеге асырылатын еліміздегі белсенді құқық шығармашылық қызметінің нәтижесінде мемлекеттің құқық шығармашылық процесіне және құқық қолдану қызметіне қойылатын халықаралық стандарттардың талаптарын ескере отырып, құқықтың барлық салалары мен институттарында кең ауқымды құқықтық реформалар жүргізілді.

Мемлекеттің қылмыстық саясатты ұйымдастыру және жүргізу саласындағы қағидатты ұстанымын қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы күресті одан әрі ізгілендіруге, мемлекеттік органдардың және қоғамдық ұйымдардың дайындалатын теріс қылықтар мен қылмыстардың профилактикасы, олардың алдын алу және жолын кесу жөніндегі жұмысын жандандыруға бағытталған нақты шараларды іске асыруға бағытын құрайды.

Қазақстан – қарқынды дамып келе жатқан мемлекет. Республикамыз аяққа тұрып келе жатқан жылдары көп нәрсені бастан өткерді, бірақ соған қарамастан қысқа мерзімде Қазақстан Республикасы дүние жүзінде қарқынды дамып келе жатқан мемлекет екенін көрсете білді.

"Біз, ортақ тарихи тағдыр біріктірген Қазақстан халқы, байырғы қазақ жерінде мемлекеттілік құра отырып, өзімізді еркіндік, теңдік және татулық мұраттарына берілген бейбітшіл азаматтық қоғам деп ұғына отырып, дүниежүзілік қоғамдастықта лайықты орын алуды тілей отырып, қазіргі және болашақ ұрпақтар алдындағы жоғары жауапкершілігімізді сезіне отырып, өзіміздің егемендік құқығымызды негізге ала отырып, осы Конституцияны қабылдаймыз", - деп [2] Қазақстан Республикасының Конституциясының алғашқы бетінде жазылған, яғни Қазақстан халқының дүние жүзіндегі ең үздік мемлекет құру және ең жоғарғы мақсаттарға ұмтылу ұраны деп түсінуге болады. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Ата Заңымыздың 1-бабында: "Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары" деп көрсетілген [2]. Осы бап талаптарын көздей жүргізілген саясат мемлекет басшылығының қылмыстық саясатқа қатысты ұстанып отырған бағытын көрсетеді.

Жалпы саясат - мемлекет тағдырын шешуге қатысты саяси сипаттағы әрекеттердің жиынтығы десек, қылмыстық саясат - мемлекеттің азаматтар мен қоғамды қылмысты қол сұғу мен жалпы қылмыстардан қорғау жөніндегі қызметі. Қылмыстық саясаттың мәні мақсаттар мен міндеттерді, қылмыстылықпен күрес жөніндегі құралдар мен әдістерді әзірлеу болып табылады. Осы себепті де қылмыстық саясат мәселелеріне қатысты ғылыми зерттеулердің өзектілігі - байыпты көзқарас пен терең зерттеуді қажет етеді.

Біздің мемлекеттегі қылмыстық саясаттың бағыты ізгілендіру тұрғысынан жүргізілуде. Қазақстан Республикасы өз Конституциясына сәйкес адам құқықтары мен бостандықтарын, олардың заңды мүдделерін басқа да игіліктерін жоғары дәрежеде қорғайтын мемлекет болып табылады.

Қазақстан Республикасындағы қылмыстық саясат мәселесін зерттеу, қазіргі таңдағы қылмыстық саясат арқылы жүргізіліп жатқан қылмыстық заңнаманы ізгілендіру мәселелерін талқылау және қылмыстық заңнаманы жетілдіруге байланысты ұсыныстар жасау. Аталған мақсаттарға жету үшін келесі міндеттер алға тартылады: қылмыстық саясат мәселесіне байланысты мемлекеттік тұжырымдамаларды талдау; ғалымдардың пікірлерін зерттеп бір арнаға келтіру.

3 шілде 2014 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі қазіргі таңда көптеген өзгерістер мен толықтыруларға ұшырағаны мәлім. Бұл өзгерістер мен толықтырулар едәуір дәрежеде қылмыстық саясатқа өз әсерін тигізді. Қылмыстық кодексте қылмыстық-құқықтық саясат стратегиясы қылмыстылықпен күрес саласындағы саясаттың ажырамас бөлігі ретінде жүзеге асырылуы қажет. Бүгінде қылмыстық заңнаманың өзіне он шақты өзгерістер енгізілген [3]. Соңғы өзгерулер мен толықтырулардың бірі, 21 қаңтар 2019 жылғы Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне меншік құқығын қорғауды күшейту, төрелік, сот жүктемесін оңтайландыру және қылмыстық заңнаманы одан әрі ізгілендіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы №217-VI Қазақстан Республикасының заңы болып табылады. Осы нормативтік-құқықтық актінің өзінде Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің жалпы бөлігіне 7 өзгерістер мен толықтырулар енгізілген (3-бап, 10-бап, 40-бап, 48-бап, 51-бап, 63-бап, 72-бап), ал ерекше бөлігінде Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар (188-бап, 189-бап, 190-бап); Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар (234-бап, 235-бап, 236-бап, 241-бап, 243-бап, 244-бап, 245-бап); Басқару тәртібіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар (393-бап) тарауларына өзгерістер енгізілген [4].

Қазақстан Республикасы бойынша 2010-2020 жылдар аралығында тіркелген жалпы қылмыстық құқық бұзушылық саны төмендегідей: 2010 жыл - 132183, 2011 жыл - 204212, 2012 жыл - 306898, 2013 жыл - 386710, 2014 жыл - 377330, 2015 жыл - 402821, 2016 жыл - 408775, 2017 жыл - 360429; 2018 жыл - 332299, 2019 жыл - 279041, 2020 жыл - 193678 [5]. Бұл көрсеткіштер қылмыстық құқық бұзушылықпен күрес жүргізу шараларын одан ары жетілдіру қажеттілігін көрсетеді.

Тіркелеген қылмыстық құқық бұзушылықтардың ішінде онша ауыр емес қылмыстар: 2010 жыл - 13339, 2011 жыл - 15333, 2012 жыл - 23816, 2013 жыл - 43818, 2014 жыл - 41691, 2015 жыл - 68762, 2016 жыл - 55072, 2017 - 44561, 2018 - 39695, 2019 - 36981, 2020 - 28261.

Ауырлығы орташа қылмыстар: 2010 жыл - 87908, 2011 жыл - 150680, 2012 жыл - 241112, 2013 жыл - 298889, 2014 жыл - 298439, 2015 жыл - 259115, 2016 жыл - 271542, 2017 - 240680, 2018 - 222874, 2019 - 176818, 2020 - 85203.

Ауыр қылмыстар: 2010 жыл - 27309, 2011 жыл - 34100, 2012 жыл - 38142, 2013 жыл - 40681, 2014 жыл - 34569, 2015 жыл - 31767, 2016 жыл - 34145, 2017 - 31061, 2018 - 24333, 2019 - 29358, 2020 - 48122.

Аса ауыр қылмыстар: 2010 жыл - 3627, 2011 жыл - 4099, 2012 жыл - 3828, 2013 жыл - 3322, 2014 жыл - 2631, 2015 жыл - 2445, 2016 жыл - 2463, 2017 - 2607, 2018 - 2300, 2019 - 2225, 2020 - 2578 [5]. Статистикалық мәліметтерге қарасақ Қазақстан Республикасында көп жағдайда ауырлығы орташа қылмыстар жасалады

Қылмыстылық ұлттық қауіпсіздікке қауіп-қатер төндіреді. Сондықтан кез келген мемлекеттің мақсаты жеке тұлғаның, қоғамның және жалпы мемлекеттің қылмыстық қол сұғушылықтан қорғалуын қамтамасыз ету болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін мемлекеттің осы саладағы қызметі қылмыстық саясаттың мәнін құрайды. Кең мағынада қылмыстық саясат дегеніміз қылмыстылыққа қарсы күрес стратегиясы, ол қылмыстық-құқықтық, қылмыстық-процессуалдық, қылмыстық-атқарушылық, жедел-іздігіру құралдары мен әдістерін пайдалана отырып жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің қауіпсіздігін қылмыстық қол сұғушылықтан қамтамасыз ететін мемлекеттік қызметтің кең көлемдегі бағыты.

Қылмыстылықтың шекарасы жоқ, сондықтан оған қарсы күрес мемлекеттердің бірлескен күш-жігерімен жүзеге асырылуға тиіс. Қылмыстылыққа қарсы күресті өздігінен жүзеге асыруға болмайды. Оны жүзеге асыру үшін нақты мақсаттар мен міндеттер алға қойылып және құралдар мен әдістерді анықтау қажет. Олардың дұрыс және уақтылы орындалуы, болашақтағы мемлекеттің қылмыстық саясатының тиімділігін айқындап беретіні сөзсіз.

Мемлекеттік билік белгілеген және іске асырған қылмыстылыққа қарсы мақсаттар, міндеттер мен басымдықтар бір жақты өзгеріссіз қалатын және барлық уақытта мәңгілік бірдей болады деп ұғынуға болмайды. Өйткені қылмыстылықтың жағдайы, құрылымы, динамикасы өзгермелі құбылыс болғандықтан, оған қарсы бағытталған күрес жүргізетін құралдар мен әдістері сай болуы қажет.

Қылмыстық саясат жеке тұлғаның құқықтары мен заңды мүдделерін, қоғам және мемлекетті қорғау үшін қылмыстық құқықтың мүмкіндіктері мен құралдарын пайдалануға байланысты әлеуметтік саясаттың құрамдас бөлігі болып табылады [6, 55-56 б].

Алғаш рет "қылмыстық саясат" ұғымын Франц Фон Лист өзінің "Қылмыстық саясат міндеттері" атты еңбегінде 1888 жылы әзірлеген.

Қылмыстық саясат үш мағынада қарастырылады:

1) қылмыстылықпен күрестің мақсатын, міндеттері мен қағидаттарын белгілейтін нормативтік актілермен реттелетін мемлекеттік қызмет;

2) мақсаттарды, міндеттер мен қылмыстылықпен күрес қағидаттарын жүзеге асыруға бағытталған тәжірибелік мемлекеттік қызметтің ерекше түрі;

3) қылмыстылықпен күрестің стратегиясы мен тактикасы туралы ғылыми теория.

Құқық саласына байланысты қылмыстық саясат келесі бағыттарға бөлінеді:

- криминологиялық саясат;
- қылмыстық - құқықтық саясат;
- қылмыстық - процессуалдық саясат;
- қылмыстық - атқару саясат;
- жедел - іздігіру саласындағы саясат;
- әкімшілік - құқықтық саясат.

Қылмыстық саясаттың екі негізгі мақсаттарын атауға болады:

- стратегиялық мақсаттар – қоғамның нақты қауіпсіздігін қамтамасыз ету;

- тактикалық мақсаттар – қылмыстылықты тежеу және оны әлеуметтік тұрғыдан құптауға тұрарлық деңгейде болуын қамтамасыз ету.

Мемлекеттің қылмыстық саясаты тек қылмыспен күресуге бағытталмауы керек, сонымен қатар болашақта жасалынуы мүмкін қылмыстық әрекеттерге тосқауыл қою үшін тиімді бағыттарды белгілеуі керек. Елбасы тапсырмасы да қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алуға саяды. Ең алдымен профилактикалық жұмыстармен айналысу керек. Қылмыстық құқық бұзушылыққа алып келетін және оны болдырмаудың жолдарын іздестіруіміз қажет. Бұл тек полицейлердің, заңгерлердің ғана емес, бүкіл қоғамның қызметі болуы тиіс, осы жұмысқа ғалымдар мен мамандар барлық қоғамды жұмылдыра білуі тиіс. Біз соның механизмін табуымыз қажет.

Қылмыстық саясаттың арнаулы қағидалары:

- 1) қылмыстық құқық бұзушылықпен күресте жоспарлылық және кешенділік;
- 2) мәжбүрлеу шараларын шектеу;
- 3) қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын-алу әрекеттерінің уақтылығы;
- 4) қылмыстық құқық бұзушылықпен күрестің мақсаттылығы;
- 5) әр қылмыскерге дифференциалды қарау.

Елімізде заң ғылымының дамуын қамтамасыз ету мақсатында ғылыми- зерттеу мекемелерінің жүйесі жасалды. Іргелі және қолданбалы заң ғылымын дамыту үшін тиісті ғылыми негіздерді жасау осы мекемелердің мақсаттары мен міндеттері болып табылады. Мемлекеттің заң шығару процесінің тиімділігін және мемлекет жүргізетін құқықтық саясатты ұйымдастыруды оңтайландыруды арттыру үшін мемлекеттік органдарға бағытталуға тиіс нақты негізделген ұсынымдарды әзірлеу және тұжырымдау заң ғылымының негізгі функциясы болып табылады.

Мемлекет жүргізетін қылмыстық саясаттың тиімділігін одан әрі арттыру мәселелерінің практикалық жағынан шешімі отандық және шетелдік құқықтық доктринасындағы қазіргі заманғы жағдайда іргелі және қолданбалы заң ғылымының жетістіктерімен тығыз логикалық өзара байланыста болғанын атап өткен жөн. Сонымен қатар, ол қылмыстық құқық бұзушылықтарға ықпал ету шараларын ұйымдастырудың құқық қорғау және құқық қолдану практикасында белгілі болған беталыстарды ескере отырып байланыста болып отыр [7, 104 б.].

О.Н.Тілепбергенов қылмыстық саясаттың мақсаттарын жүйелеп көрсетеді. Олардың ішінде негізгілерін бөліп көрсетуге болады:

1. Қылмыстық құқық бұзушылықтардан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясат – құқықтық идеологияға негізделген экономикалық, саяси, рухани, әдістемелік, құқықтық, қылмыстық құқықтық, криминологиялық және баса факторлармен түсіндірілетін кешенді, әлеуметтік және құқықтық мәселе болып табылғанымен қатар, мемлекеттік саясаттың бір бөлігі.

2. Құқықтық мемлекет құру үдерісінде Қазақстан қоғамын қылмыстылықтан қорғау және сақтандыру мақсатында қылмыстық саясатты жүзеге асыратын субъектілердің әрекеттерінің әдістері мен мазмұны жүйелі, саяси құқықтық қатынастарды, құқықтық нормалардың мәнін аша отырып, саяси құқықтық көзқарастар мен ойларды құрайды.

3. Қылмыстық құқық бұзушылықтардан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясаттың дамуы – тарихи, заңды үдеріс. Қазақстанның қылмыстық саясаты әлеуметтік жағдаймен, субъективті және объективті факторлармен, соның ішінде анықтаушы және шешуші маңызға ие: экономикалық, құқықтық, саяси және кәсіпкерлік қатынастардың негізгі өзегі.

4. Қылмыстық саясат – қоғамдық құндылықтарды, мемлекет пен адам арасындағы құқықтық қатынастардың қауіпсіздігін қамтамасыз ететін құқықтық басқарудың

ерекше түрі ғана емес, сондай-ақ қылмыстылықтың себептерін, оны жасауға әсер ететін жағдайларды жоюға мақсатты түрде бағытталған әлеуметтік әсер ететін шаралар жүйесі.

5. Қылмыстық құқық бұзушылықтардан сақтандыру шараларының түрге және жүйеге бөлінуінің негізінде қоғамдық ахуалдың жайы, сақтандыру шараларын қолданатын субъектілердің құқықтық мәртебесі жатыр. Қылмыстық құқық бұзушылықтардан сақтандыру шараларын бөлу мен жүйелеу дегеніміз – бұл шараларды мазмұны, субъектісі, әсер ету ауқымы мен қолдану тәртібі бойынша топтастыру.

6. Қылмыстық саясат – қоғамдық қатынасты құқықтық реттеудің ғана емес, қоғам мүшелерінің әрекетінің мәні мен саналы ойлауының негізі болуы тиіс және құқықтық қағиданың негізгі қызметі әлеуметтік психологияны қалыптастыру ғана емес, оның қоғамға оң және теріс жақтарын да көрсету кезінде де көрініс табады.

7. Қылмыстық саясат – құқықтық сана мен мәдениеттің бастауы және ол адамды мемлекеттік қызметтерге қатысуға белсендіретін, күрделі әлеуметтік үдерістердің кемеңгер қатысушысына айналдыратын рухани үгіттеулер мен шаралар, оңды ықпалдар, құқықтық кеңестер арқылы қалыптасады. Құқықтық тәрбие берудің басты мақсаты – қылмыстық саясат пен қылмыстан сақтандыру саласындағы реформалардың бағытын білетін, өз заңды мүдделерінің мәнін ұғынатын, олардың қорғауды өкілетті органдардан талап ете білетін, құқықтық сауатты, мемлекеттегі құқықтық реформаларға қатысты өз көзқарасы бар, құқықтық мемлекет құруға атсалысатын тұлға қалыптастыру.

8. Қылмыстық саясат – бұл мемлекеттің қылмыстық заңымен жазаланатын, жүзеге асқан қылмыстардың жиынтығы ретінде әлеуметтік антогонизмдер. Қоғамдық қарама-қайшылықтың антогонистік сипаты, жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтардың жаппайлығы, олардың кеңістік пен уақыттағы ұзақтығы, қоғамға зиян келтірушінің айрықша әлеуметтік сипаты, оның әрекетіне мемлекет тарапынан берілген негативті, саяси-моральді баға беру, қылмыстың заңның нормаларымен сәйкестендіре қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау, жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың құрылымын сандық және сапалық белгілерін анықтау – құқық қорғау органдарының басты міндеті [8].

Жаңа Қазақстанның қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясаты: методологиялық, саяси, әлеуметтік, тарихи, ғылыми – жаратылыстану, заңдық, қылмыстық – құқықтық, криминологиялық аспектілерден тұратындығы анық. Көрсетілген бағыттың әрқайсысы – терең зерттеу мен талқылауды қажет етеді. Методологиялық тұрғыдағы – қылмыстық саясаттың методологиялық негіздері мен әлемдік таным жүйесін зерттеуді; саяси тұрғыда – қылмыстық саясаттың саяси мәні мен қағидалары, қағидалардың түсінігі мен өзектілігі, саяси басқа бағыттармен ара – қатынасын; әлеуметтік тұрғыда қылмыстық саясаттың әлеуметтік мәні мен тамырын; тарихи тұрғыда – қылмыстық саясаттың даму кезеңдері мен пайда болу уақытын; жаратылыстық – ғылыми сипатта – қылмыстық саясаттың жаратылыстану ғылымының өзге салаларымен ара – қатынасын; заңдық сипатта – қылмыстық саясаттың пәнінің жүйелік, кешенді, салааралық ерекшелігін және оның заңдық табиғаты, қылмыстық саясаттың басты бағыты ретінде қылмыстан сақтандыру кезінде қолданылатын нормативті – құқықтық актілер мен олардың қайнар көздерін; қылмыстық – құқықтық тұрғыда – қылмысқа құқықтық баға беру мен қылмысқа қолданылатын жазалау жүйесін, қылмыстық заңды жетілдіру, криминологиялық тұрғыда – қылмыстың жасалу

себептері мен жағдайларын, қылмыстылықтың деңгейін, қылмыстылыққа бақылау мен криминологиялық болжау жүргізуді талап етеді.

Заң әдебиеттерде қылмыстық заңнаманың жетілуіне үлес қосатын біздің ғалымдарымыздың іргелі ғылыми тұжырымдары жоқ емес. Профессор У.С.Джекебаевтың заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығын белгілеу мәселесі көп уақыт бойына айтылып жүр [9, 5 б]. У.С. Джекебаевтың заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығын белгілеу туралы жан-жақты дәлелденген тұжырымдамалық идеялары мен ережелеріне ерекше назар аудару және оларды Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 15-бабын жаңа редакцияда қайта жазу арқылы қолданыстағы қылмыстық заңнамаға өзгерістер енгізу үшін қабылдау қажеттілігі туралы ойларды өзге да ғалымдар жақтайды. Бұл сұрақты 2008 жылы доцент Ф.С.Жақсыбекова "Өсімдіктер мен жануарлар дүниесіне қол сұғатын экологиялық қылмыстардың криминологиялық проблемалары" атты диссертациясының аясында зерттеген [10].

2001 жылы Елбасы Н.Ә.Назарбаев құқық қорғау органдарының координациялық кеңесінде экологиялық қылмыстарға байланысты заңды тұлғалардың қылмыстық жауапкершілігін қарастыру туралы ұсынысты тұңғыш рет айтқаны мәлім.

Келтірілген ережемен өзара байланыс аясында профессор И.И. Роговтың әлеуметтік жаңғыртуды қамтамасыз ету мүддесінде республикада әділ конституциялық саясатты жүргізуге қатысты мынадай тұжырымдарын келтіру орынды болып табылады:

"Конституцияда жалпыға бірдей адами құндылықтар және негіз қалаушы халықаралық құжаттардың талаптары ескеріле отырып, адамның жеке басының аса жоғары құндылығы, адамдардың тең құқығы, біреуді кез келген жағдаяттар бойынша кемсітуге тыйым салу, меншікке қол сұғылмаушылық, пікірлер плюрализмі, адамның табиғи құқықтары мен бостандықтарынан ажыратылмауы, халықтың егемендігі сияқты іргелі негіздер көзделген [11, 10 б.].

Қылмыстық саясаттың мемлекеттің қолданыстағы қылмыстық заңнаманы одан әрі жетілдіруіне бағытталған нақты айқындалған шараларын құқықтың конституциялық және салалық қағидаттарын қатаң сақтау негізінде құру қажет.

"Қылмыстық құқықтың қазіргі жай-күйін бағалай отырып, тұтас алғанда оны серпінді дамыту қамтамасыз етілді деуге болады. Қолданыстағы Қылмыстық кодекс - қылмысқа қарсы күрестің, адамның құқықтары мен бостандықтарының, мемлекет пен қоғамның мүдделерін қылмыстық-құқықтық қорғаудың жеткілікті пәрменді құралы.

Қылмыстық құқықты одан әрі дамыту, бұрынғыдай қылмыстық саясаттың қос векторлығын ескере отырып жүргізілуге тиіс. Ізгілендіру - ең бастысы, алғаш рет ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар жасаған адамдарға, сондай-ақ халықтың әлеуметтік әлсіз топтары - жүкті және асырауында кәмелетке толмаған балалары бар жалғызбасты әйелдерге, кәмелетке толмағандарға, жасы ұлғайған адамдарға қатысты болуға тиіс. Сонымен қатар ауыр және аса ауыр қылмыстар жасауға кінәлі, қылмыстық қуғындаудан жасырынып жүрген адамдарға қатысты, сондай-ақ қылмыстар кәнігілігі кезінде қатал қылмыстық саясатты алдағы уақытта да жүргізу қажет" [1]. Көрсетілген нақты тапсырмалар қылмыстық құқықтағы ізгілендіру қағидасына сай.

Қылмыстық құқық теориясы саласында біз қылмыстық құқықтың қағидаларын зерттейміз. Қылмыстық құқық қағидаларының тарихи заңнамасы әлі жас, толыққанды дәрежеде өз зерттеуін таппаған мәселелер қатарына жатады. Қылмыстық құқықтың қағидалары:

- заңдылық;

- азаматтардың заң алдындағы теңдігі;
- кінәлі жауаптылық;
- жеке жауаптылық;
- әділеттілік;
- ізгілік;
- қылмыстық репрессияны үнемдеу;
- қылмыстық жауаптылықтан құтылмайтындық және т.б.

Қылмыстық құқық қағидалары өте маңызды, қажетті және нормативті ережелер қатарына жатады. "Қылмыстық-құқықтық принциптер - заң шығарушыға, ғылымға, құқық қорғау және қолдану органдары мен азаматтарға қылмыспен қарсы күрсе жүргізу саласындағы қажетті, негізі және міндетті ережелердің көрінісі болып табылады" [12,19 б.].

Аталған қылмыстық құқықтың дәстүрлі қағидалары Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде жеке нормалар ретінде бекітілуі қажет деген ұсыныс жасағымыз келеді. Көптеген мемлекеттердің қылмыстық заңнамаларында принциптер өз алдына бөлек реттеліп көрініс тапқан. Мысалы, Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексіндегі 1- тарау "Ресей Федерациясы Қылмыстық кодексінің міндеттері мен принциптері" деп аталады. Ондағы 3-7 баптар нақты принциптерге арналған.

Сондықтан да қазіргі Елбасының тапсырмасы бойынша қылмыстық заңнаманы ізгілендіру бағытындағы жүргізіліп жатқан іс-шаралар, ең алдымен негізгі принциптерге сәйкес болуы шарт және заң тарапынан дұрыс норма түрінде өз көрінісін табуы қажет деп есептейміз.

Екінші мәселе, жоғарыда аталып кеткен қылмыстық саясат анықтамасы арнайы норма түрінде қылмыстық заңнамада, яғни Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 3-бабына өзгерістер мен толықтырулар түрінде көрініс табуы қажет. Мемлекет белгілеп заң тарапынан көрініс тапқан ереже ғана қатаң сақталып, оның заң тұрғысынан орындалуы ақиқат болмақ.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. "Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы" Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 28 тамыздағы N 858 Жарлығы [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <http://www.akorda.kz/kz/addresses/> (жүгіну уақыты 12.03.2021).
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (жүгіну уақыты 12.03.2021).
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (жүгіну уақыты 12.03.2021).
4. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне меншік құқығын қорғауды күшейту, төрелік, сот жүктемесін оңтайландыру және қылмыстық заңнаманы одан әрі ізгілендіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы 21 қаңтар 2019 жылғы №217-VI Қазақстан Республикасының заңы [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (жүгіну уақыты 12.03.2021).
5. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық сатистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеттің статистикалық есептері [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <http://prokuror.gov.kz/> ((жүгіну уақыты 12.03.2021).

6. Жалинский А.Э. Избранные труды: Т.3 Уголовная политика. Сравнительное и международное уголовное право. - М.:Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. - 652 с.

7. Нұртаев Р.Т., Қанатов А.Қ. Қазіргі заманғы Қазақстанның қылмыстық саясатының өзекті проблемалары //Вестник Института законодательства Республики Казахстан. - 2016. - №4(45). - С.102-109.

8. Тілепбергенов О.Н. Қылмыстық саясаттың негізгі оң мақсаты [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <http://articlekz.com> › Мақалалар › Құқық/ (жүгіну уақыты 12.03.2021).

9. Джекебаев У.С. Юридическое лицо как субъект преступления //Заңгер. - 2011. - № 4. - 4-9 б.

10. Жақсыбекова Ф.С. Өсімдіктер мен жануарлар дүниесіне қол сұғатын экологиялық қылмыстардың криминологиялық проблемалары. Заң ғылым., канд., ғылыми дәрежесін алу үшін дайын., дисс., авторефераты. Астана. - 2008. - 21 бет.

11. Рогов И.И. Социальная модернизация как приоритетное направление конституционной политики Казахстана. // Заңгер. - 2012. - № 9. - С.9 -20.

12. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. Жалпы бөлім: оқу құралы / А.Н.Ағыбаев. - Алматы: Қазақ университеті, 2016. - 276 б.

УДК: 341.954

О НЕКОТОРЫХ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫХ СТАНДАРТАХ В СФЕРЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ АЛИМЕНТНЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ

Кожабергинов Е. М.

*Магистрант 1 курса Инновационного Евразийского университета,
Республика Казахстан, г. Павлодар*

Аннотация: Данная статья посвящена вопросам международно-правового регулирования алиментных обязательств. Анализ этого вопроса обусловлен неуклонным ростом количества семейных отношений, осложненных иностранным элементом.

В статье указывается, что ребенок должен воспитываться в семье, где родители добровольно выполняют обязанности воспитывать и содержать его. Тем не менее, закрепленные права ребенка на его содержание и обязанность родителей обеспечивать ребенку должный уровень жизни, питания, воспитания не всегда выполняется в нашей стране должным образом. Недобросовестные родители всячески пытаются уклониться от обязанности платить алименты, которые назначены по решению суда, прибегая к таким хитростям, как: избежание от официального трудоустройства или получения минимальной заработной платы, отчуждение имущества, на которое может быть наложено взыскание, сокрытие от исполнителей, выезд за границу и прочее. Не нашел широкого распространения среди населения договор между родителями об уплате алиментов на ребенка.

В статье обосновывается, что для усиления защиты права ребенка на надлежащее содержание, последние годы ознаменовались коренными изменениями норм международного законодательства относительно регулирования алиментных обязательств. В связи с чем есть потребность научного обзора конвенционного механизма, направленного на регулирование алиментных обязательств родителей по содержанию детей.

Ключевые слова: несовершеннолетний, законные представители, алиментные обязательства, международные нормы.

АЛИМЕНТТІК МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІ РЕТТЕУ САЛАСЫНДАҒЫ КЕЙБІР ХАЛЫҚАРАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ СТАНДАРТТАР ТУРАЛЫ

Аңдатпа: Бұл мақала алименттік міндеттемелерді халықаралық-құқықтық реттеу мәселелеріне арналған. Бұл мәселені талдау шетелдік элементі бар отбасылық қатынастар санының тұрақты өсуіне байланысты.

Мақалада баланың ата-анасы оны тәрбиелеу және қолдау міндеттерін өз еркімен орындайтын отбасында тәрбиеленуі керек екендігі көрсетілген. Дегенмен, баланың оны күтіп-бағуға бекітілген құқықтары мен ата-аналардың балаға тиісті өмір сүру, тамақтану, білім беру деңгейін қамтамасыз ету міндеті біздің елімізде әрдайым дұрыс орындала бермейді. Теріс пиғылды ата-аналар сот шешімімен тағайындалған алимент төлеу міндетінен жалтаруға тырысады, мысалы: ресми жұмысқа орналасудан аулақ болу немесе ең төменгі жалақы алу, өндіріп алуға болатын мүлікті иеліктен шығару, орындаушылардан жасыру, шетелге шығу және т.б. Ата-аналар арасындағы балаға алимент төлеу туралы келісім халық арасында кең таралмады.

Мақалада баланың тиісті күтім жасау құқығын қорғауды күшейту үшін соңғы жылдары алименттік міндеттемелерді реттеуге қатысты халықаралық заңнама нормаларына түбегейлі өзгерістер енгізілгені негізделеді. Осыған байланысты ата-аналардың балаларды күтіп-бағу бойынша алименттік міндеттемелерін реттеуге бағытталған конвенциялық механизмге ғылыми шолу жасау қажеттілігі бар.

Түйін сөздер: кәмелетке толмаған, заңды өкілдер, алименттік міндеттемелер, халықаралық нормалар.

ABOUT SOME INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS IN THE FIELD OF REGULATION OF ALIMONY OBLIGATIONS

Abstract: This article is devoted to the issues of international legal regulation of alimony obligations. The analysis of this issue is due to the steady increase in the number of family relations complicated by a foreign element.

The article states that the child must be brought up in a family where the parents voluntarily perform the duties of raising and supporting him. Nevertheless, the rights of the child to its maintenance and the obligation of parents to provide the child with an adequate standard of living, nutrition, and education are not always properly implemented in our country. Unscrupulous parents try in every possible way to evade the obligation to pay alimony, which is assigned by a court decision, resorting to such tricks as: avoiding official employment or receiving the minimum wage, alienating property that may be subject to foreclosure, hiding from performers, traveling abroad, and so on. The agreement between parents on the payment of child support has not found wide distribution among the population.

The article proves that in order to strengthen the protection of the child's right to adequate maintenance, recent years have been marked by fundamental changes in the norms of international legislation regarding the regulation of alimony obligations. In this connection, there is a need for a scientific review of the convention mechanism aimed at regulating the alimony obligations of parents for the maintenance of children.

Keywords: minor, legal representatives, alimony obligations, international norms.

Забота государства о детях находит отражение в многочисленных актах об оказании материальной помощи соответствующим категориям женщин, семей и детей. Это особенно важно в трудных условиях развивающейся рыночной экономики. Проблемы материального обеспечения детей, при распаде семьи также должны решаться на общечеловеческом и государственном уровне. Регулирование этих вопросов в законодательном порядке особенно важно при невозможности достичь согласия по содержанию, согласия разведенными родителями, при уклонении родителей от выплаты своих обязанностей по обеспечению детей.

Анализ этого вопроса обусловлен неуклонным ростом количества семейных отношений, осложненных иностранным элементом. Это, во-первых, связано с миграционными процессами, происходившими до 1991 года в пределах СССР, которые не только не ограничивались, а всячески стимулировались руководством советского государства. Тому на постсоветском пространстве существует миллионы семей, члены которых являются гражданами разных государств. Во-вторых, экономическая нестабильность влияет на увеличение эмигрантов, что приводит к росту удельной веса семейных отношений, отягощенных иностранным элементом [1, с. 286].

Статья 4 Конституции Республики Казахстан определяет, что международные договоры, ратифицированные Республикой, имеют приоритет перед ее законами. Порядок и условия действия на территории Республики Казахстан международных договоров, участником которых является Казахстан, определяются законодательством Республики [2].

Статья 4 Кодекса Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье», устанавливает, что если в международном договоре, заключенном в установленном порядке, содержатся другие правила, чем те, которые установлены соответствующим актом семейного законодательства, применяются правила соответствующего международного договора Республики Казахстан [3].

Основным источником права, регламентирующим международные стандарты в сфере прав человека, является Конвенция о защите прав человека и основополагающих свобод от 4 ноября 1950 года. Этой конвенцией закреплено основное право – право на справедливый суд [4].

Специальный принцип международной защиты прав ребенка, «ребенок, ввиду его физической и умственной незрелости, требует на специальную охрану и попечительство, включая надлежащую правовую защиту, как до, так и после рождения» – был сформулирован Лигой Наций и получил закрепление в Женевской декларации прав ребенка 1924 года. Только после провозглашения Генеральной Ассамблеей ООН в 1959 году Декларации прав ребенка принцип специальной охраны ребенка и особого попечения о ее правах начало приобретать всеобщее признание. В полном объеме указанный принцип получил закрепление и прогрессивное развитие в Конвенции о правах ребенка 1989 года [5].

Принципом 6 декларации прав ребенка, принятой резолюцией 1386 (XIV) Генеральной Ассамблеи ООН от 20 ноября 1959 года закреплено, что ребенок для

полного и гармоничного развития ее личности нуждается в любви и понимании, она имеет, если это возможно, расти в попечении и под ответственностью своих родителей, в любом случае – в атмосфере любви и моральной и материальной обеспеченности; малолетний ребенок, кроме случаев, когда есть исключительные обстоятельства, не должен расставаться с родителями и на общество и органы публичной власти должно быть возложена обязанность по осуществлению особой заботы о детях, не имеющих семьи, и о детях, не имеющих достаточных средств существования. Желательно, чтобы многодетным семьям оказывалась государственная или иная помощь на содержание детей.

Учитывая статус и саму сущность этого международного документа, декларация прав ребенка не является международным договором в понимании Закона Республики Казахстан от 30 мая 2005 года № 54-III «О международных договорах Республики Казахстан» и не требует предоставления согласия на ее обязательность Парламентом в форме ратификации, поскольку в контексте международного права такие документы, как декларации международных организаций, относящихся к так называемому «soft law» и с формальной точки зрения не являющихся тем жестким правом, которое обязывает государство действовать в определенный способ. Вместе с тем декларация признается универсальным и эффективным механизмом и инструментом защиты прав ребенка в мировом масштабе и действует с даты принятия резолюции Генеральной Ассамблеи ООН от 20 ноября 1959 года.

Конвенция о правах ребенка от 20 ноября 1989 года, которая ратифицирована Постановлением Верховного Совета Республики Казахстан от 8 июня 1994 года, является основным источником права, регламентирующим международные стандарты в сфере прав ребенка. В статье 27 Конвенции провозглашено, что государства-участники признают право каждого ребенка на уровень жизни, необходимый для физического, умственного, духовного, нравственного и социального развития ребенка. Родитель (- ки) или другие лица, которые воспитывают ребенка, несут основную ответственность за обеспечение в пределах своих способностей и финансовых возможностей условий жизни, необходимых для развития ребенка.

Государства-участники принимают все необходимые меры по обеспечению восстановления содержания ребенка родителями или другими лицами, отвечающими за ребенка как внутри государства-участника, так и за рубежом. В частности, если лицо, несет финансовую ответственность за ребенка, и ребенок проживают в разных государствах, государства-участники способствуют присоединению к международным соглашениям или заключению таких соглашений, а также достижению других соответствующих договоренностей.

Также важным международно-правовым документом в сфере регулирования прав ребенка является Европейская Конвенция «Об усыновлении детей» (пересмотренная) (Страсбург, 27 ноября 2008 года) [6]. Эта конвенция вводит важный термин «субъекты родительской ответственности», под каким понимают родителей и других лиц или органы, которые имеют право осуществлять частично или полностью родительскую ответственность.

Факт рождения ребенка является основанием для возникновения имущественных и личных неимущественных прав и обязанностей родителей и детей. Основанием возникновения взаимных прав и обязанностей родителей и детей является кровное родство, происхождение ребенка от этих отцов. Одним из ключевых вопросов является установление отцовства.

Вопрос установления происхождения ребенка регулируется Конвенцией о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 22 января 1993 года, ратифицированная Постановлением Верховного Совета Республики Казахстан от 31 марта 1993 г. № 2055-ХІІ предусматривает, что установление и отрицание отцовства или материнства определяется по законодательству Договаривающейся Стороны, гражданином которого ребенок является по рождению [7].

Коллизионные нормы относительно происхождения ребенка содержатся во многих двусторонних международных договорах о правовой помощи. Установа и оспаривание происхождения ребенка от определенного лица применяется законодательство того государства, гражданкой которого является мать ребенка в момент рождения ребенка.

В то же время достаточным является соблюдение формы признания происхождения ребенка, что предусмотрена законодательством того договорного государства, на территории которого признание имеет быть или было осуществлено. При этом компетентными являются органы государства, гражданином которой является ребенок (статья 29 Договор между Республикой Казахстан и Литовской Республикой о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам, подписанный в Вильнюсе 9 августа 1994 года) [8].

К этому же правоотношению применяется законодательство Договаривающегося Государства, гражданином которой является ребенок. Дела об установлении и оспаривании отцовства, об установлении рождения ребенка от данного брака решаются в соответствии с законодательства Договаривающейся Стороны, гражданином которой является ребенок по рождению.

Права и обязанности родителей и детей определяются личным законом ребенка или правом, которое имеет тесную связь с соответствующими отношениями и если оно является более благоприятным для ребенка.

Личным законом ребенка считается право государства, гражданином которого он если по правилу этой страны ребенок не может получить содержание, то применяется право, которое имеет тесную связь с соответствующими отношениями, если оно является более благоприятным для ребенка (например, право страны, к которой совместно принадлежат родители и ребенок: лицо, нуждающееся в получении, и лицо, несущее бремя удержание) [9, с. 34].

Коллизионные нормы относительно правовых отношений между родителями и детьми содержатся во многих двусторонних международных договорах. Большинство из этих договоров предусматривают, что правовые отношения между родителями и детьми определяются законодательством того государства-участника договора, на территории которой они имеют общее место жительства. Если место жительства любого из родителей и детей находится на территории другой Договаривающейся Стороны, то правоотношения между ними определяются законодательством Договаривающейся Стороны, гражданином которой является ребенок.

Важное влияние в регулировании алиментных обязательств играют международные конвенции, а именно: Конвенция о взыскании алиментов за границей от 20 июня 1956 года, Конвенция о признании и выполнении решений относительно обязательств об удержании от 2 октября 1973 года, Конвенция о международном взыскании алиментов на детей и другие формы семейного содержания от 23 ноября 2007 года.

Конвенция о признании и выполнении решений относительно обязательств о содержании от 2 октября 1973 года применяется к алиментным обязательствам, которые возникают из семейных отношений, отцовства и материнства, включая алиментные обязательства в отношении внебрачного ребенка. Выбор права в соответствии с Конвенцией осуществляется с помощью нескольких Привязок, которые находятся в субподрядной связи: как правило, применяется право государства обычного проживания кредитора, получающего алименты (в случае изменения обычного места проживания кредитора внутреннее право нового обычного места жительства применяется с момента наступления изменений); если по названному праву получения алиментов невозможно, применяется право их общего гражданства; если и последнее не предоставляет права на получение алиментов, применяется внутреннее право государства места нахождения компетентного органа, в который осуществляется запрос.

Целью Конвенции о взыскании алиментов за границей от 20 июня 1956 года есть упрощение взыскания алиментов, на которые лицо (истец), находящееся на территории одной из договаривающихся сторон, заявляет свое право, с другого лица (ответчик), которое подпадает под юрисдикцию другой Договаривающейся Стороны. Эта цель достигается за посредством учреждений и органов, передающих, и принимающих органы.

Взяв за основу существующие конвенции по регулированию алиментных правоотношений, в частности, Конвенцию о взыскании алиментов за рубежом от 20 июня 1956 года была принята Конвенция о международном взыскании алиментов на детей и других видов семейного содержания от 23 ноября 2007 года.

Эта конвенция должна заменить уже существующие конвенции в сфере обязательств о содержании, а именно Гаагскую конвенцию о признании и выполнении решений в отношении обязательств об удержании от 2 октября 1973, Гаагскую конвенцию о признании и выполнении решений относительно обязательств об удержании детей от 15 апреля 1958, и даже Конвенцию ООН о взыскании алиментов за рубежом 1956 года, о чем, собственно, речь идет в статьях 48 и 49 Конвенции о международном взыскании алиментов на детей и других видов семейного содержания от 23 ноября 2007 года [10, с. 273].

Предусмотрено, что Конвенция о международном взыскании алиментов на детей и других видов семейного содержания от 23 ноября 2007 года будет применяться к обязательствам о содержании на ребенка в возрасте до 21 года.

Конвенция о международном взыскании алиментов на детей и других видов семейного содержания от 23 ноября 2007 года регулирует вопросы административного сотрудничества государств по ее выполнению. Каждая Договаривающаяся Сторона назначает центральные органы для выполнения соответствующих функций, предусмотренных Конвенцией. Общий подход заключается в том, что Конвенция имеет создать простой и быстрый механизм для сотрудничества центральных органов государств, который при этом позволит снизить стоимость процедуры для заявителя.

Конвенцией о международном взыскании алиментов на детей и других видов семейного содержания от 23 ноября 2007 года предполагается, что заявители обращаются с соответствующими заявлениями о взыскании алиментов через Центральные органы государств. В то же время, Конвенция о международном взыскании алиментов на детей и других видов семейного содержания от 23 ноября 2007 года не лишает заинтересованное лицо права непосредственно обращаться с соответствующим заявлением в компетентного органа (суда или административного

органа), не привлекая Центральные органы. Однако, в таких случаях положения Конвенции применяются не в полном объеме [10, с. 274].

Конвенция о международном взыскании алиментов на детей и других видов семейного содержания от 23 ноября 2007 года касается широкого круга вопросов, которые могут решаться с целью или в процессе взыскания алиментов за рубежом.

Так, лицо, претендующее на получение алиментов, согласно статье 10 настоящей Конвенции, может подать заявление:

- а) о признании или признании и исполнении решения о взыскании алиментов;
- б) об исполнении решения, принятого или признанного в запрашиваемом государстве;
- в) о принятии решения о взыскании алиментов в запрашиваемом Государстве, когда нет никакого существующего решения (одновременно может затрагиваться вопрос о установление отцовства, когда это необходимо);
- г) о принятии решения о взыскании алиментов в запрашиваемом Государстве, если признание и исполнение решения там невозможно или отказано из-за нехватки оснований для признания и исполнения;
- г) об изменении решения, принятого в запрашиваемом государстве;
- д) об изменении решения, принятого в другом государстве, чем запрашиваемое государство.

Лицо, уплачивающее алименты (должник) может на основании Конвенции о международное взыскание алиментов на детей и других видов семейного содержания от 23 ноября 2007 года подать заявление о:

- а) изменение решения, принятого в запрашиваемом государстве;
- б) изменение решения, принятого в другом государстве, чем запрашиваемое государство.

Конвенция о международном взыскании алиментов на детей и других видов семейного содержания от 23 ноября 2007 года определяет условия, при которых решение о взыскании алиментов, принятом судом или административным органом в одной Договорами государстве (государстве происхождения), признается и выполняется в другом Договорами государстве, а также определяет основания для отказа в признании и исполнении решений о взыскании алиментов.

В статье 34 Конвенции о международном взыскании алиментов на детей и других видов семейного содержания от 23 ноября 2007 года предусмотрено, что Договорами государства обеспечивают наличие во внутреннем законодательстве эффективных мер для принудительного исполнения решений в соответствии с настоящей Конвенцией. Такие меры могут охватывать: а) отчисления из заработной платы; б) обращение взыскания на банковские счета и другие источники; в) отчисления с выплат социального страхования; г) обращение взыскания на имущество или принудительная продажа имущества; г) отчисления с налогового возмещения; д) приостановление или арест пенсионных льгот; е) уведомление в кредитное бюро; е) отказ, приостановление или отзыв различных разрешений (например, водительских прав); ж) использование медиации, примирения или подобных процессов для осуществления добровольного исполнения.

Важное место в рассматриваемой сфере занимает Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 22 января 1993 года. В настоящей Конвенции определено, что правоотношения родителей и детей определяются по законодательству Договаривающейся Стороны, на территории которой постоянно проживают дети.

В соответствии со статьей 5 Конвенции о правовой помощи и правовых отношениях в гражданских, семейных и уголовных делах от 22 января 1993 года, при исполнении Конвенции компетентные учреждения юстиции Договаривающихся Сторон сносятся друг с другом через свои центральные органы, если настоящей Конвенцией не предусмотрен другой порядок сношений.

В соответствии с протоколом от 28 марта 1997 года к Конвенции о правовой помощи и правовых отношениях в гражданских, семейных и уголовных делах от 22 января 1993 года при выполнении настоящей Конвенции компетентные учреждения юстиции Договаривающихся Сторон сносятся друг с другом через свои центральные, территориальные и другие органы, если только настоящей Конвенцией не установлен иной порядок сношений.

Договаривающиеся стороны определяют перечень своих центральных, территориальных и других органов, уполномоченных на осуществление непосредственных сношений, о чем сообщают депозитария. Следовательно, такие сношения осуществляются через территориальные органы Министерства юстиции Республики Казахстан непосредственно.

Взыскание алиментов за рубежом, на сегодня значительно упростилось благодаря существующей международно-правовой договорной базе.

Список литературы:

1.Ханович Е.Д. Правовое регулирование алиментных обязательств родителей по содержанию детей в международных отношениях. // Предпринимательство, хозяйство и право. - 2018. - № 5. - С. 286-292.

2.Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями) // <https://online.zakon.kz/document>

3.Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2021 г.) // <https://online.zakon.kz/document>

4.Конвенция о защите прав человека и основных свобод (Европейская конвенция о правах человека, ETS № 005) (Рим, 4 ноября 1950 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.05.2004 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1007545

5.О ратификации Конвенции о правах ребенка. Постановление Верховного Совета Республики Казахстан от 8 июня 1994 года. // http://adilet.zan.kz/rus/docs/B940001400_

6.Европейская Конвенция «Об усыновлении детей» (пересмотренная) (Страсбург, 27 ноября 2008 года) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30949219#pos=0;0

7.Постановление Верховного Совета Республики Казахстан от 31 марта 1993 г. № 2055-ХІІ «О ратификации Конвенции правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам» // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1001803

8.Закон Республики Казахстан от 9 ноября 1998 года № 292 «О ратификации Договора между Республикой Казахстан и Литовской Республикой о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам и Протокола к Договору между Республикой Казахстан и Литовской Республикой о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам» // http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z980000292_

9.Розгон В. Алименты на ребенка: некоторые аспекты взыскания в свете последних изменений. // Вестник Национальной ассоциации адвокатов Украины. - 2018. - № 4 (42). - С. 33-39.

10.Международное частное право: учебное пособие / Под ред. Ю.Ф. Иванова. - Киев: Алерта, 2018. - 390 с.

УДК 343.9

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО ПРЕСТУПНИКА

Д.Н.Кожяков

*магистрант Евразийской юридической академии имени Д.А.Кунаева,
Республика Казахстан, г.Алматы*

Аннотация: Настоящая статья посвящена исследованию криминологической характеристики личности несовершеннолетнего преступника.

Обращение к характеристике личности несовершеннолетних, совершивших преступления, имеет своей задачей определение качеств и свойств, отличающих совершивших преступление от сверстников законопослушного поведения. В связи с этим принципиальное значение имеет вопрос о роли общевозрастных особенностей в правонарушающем поведении несовершеннолетних. Как известно, старшему подростковому и юношескому возрасту присущи неполнота сформированности собственных нравственных установок, недостаток жизненного опыта, повышенная эмоциональность, внушаемость, зависимость поведения от оценок ближайшего окружения.

Рассмотрение возрастных особенностей как собственно криминогенных, способных породить преступное поведение, безосновательно. И не только потому, что соответствующие качества характерны для возрастной группы в целом, а преступления совершает лишь относительно небольшая ее часть. Отмеченные характеристики могут выражаться как в правомерных, так и в противоправных поступках. Определяющую роль здесь играет формирующаяся система ценностей личности, собственная социальная практика, образцы поведения, усвоенные в семье и ближайшем окружении. Свойственные же возрасту особенности лишь усиливают значение средовых влияний, поскольку внутренняя сфера личности еще не сформирована окончательно.

Ключевые слова: личность несовершеннолетних, мотивация преступности, психологические особенности, самоутверждение, возрастные особенности, характеристика несовершеннолетних.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАН ҚЫЛМЫСКЕРДІҢ ЖЕКЕ БАСЫНЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Аннотация: осы мақала кәмелетке толмаған құқық бұзушының жеке басының криминологиялық сипаттамаларын зерттеуге арналған.

Қылмыс жасаған кәмелетке толмағандардың жеке басын сипаттауға жүгіну қылмыс жасаушыларды заңға бағынатын мінез-құлық құрдастарынан ерекшелейтін қасиеттер мен қасиеттерді анықтауға бағытталған. Осыған байланысты кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылық мінез-құлықтағы жалпы жас ерекшеліктерінің рөлі туралы мәселе түбегейлі маңызды. Белгілі болғандай, аға жасөспірімдерге және өтетін жасөспірімдер арасындағы жасына тән толық қалыптасу меншікті адамгершілік қондырғылардың жетіспеушілігі, өмірлік тәжірибесі, жоғары эмоциясы, внушаемость, тәуелділік мінез-құлық жылғы бағалардың ең жақын көршілес.

Жас ерекшеліктерін қылмыстық мінез-құлықты тудыруы мүмкін криминогендік деп қарастыру негізсіз. Тиісті қасиеттер тұтастай алғанда жас тобына тән болғандықтан ғана емес, оның салыстырмалы түрде аз бөлігі ғана қылмыс жасайды. Аталған сипаттамалар заңды және заңсыз әрекеттерде көрінуі мүмкін. Мұнда айқындаушы рөлді жеке құндылықтардың қалыптасып келе жатқан жүйесі, өзінің әлеуметтік тәжірибесі, отбасында және жақын ортада үйренген мінез-құлық үлгілері атқарады. Жас ерекшеліктеріне тән ерекшеліктер қоршаған ортаға әсер етудің маңыздылығын арттырады, өйткені жеке тұлғаның ішкі саласы әлі толық қалыптаспаған.

Түйінді сөздер: кәмелетке толмағандардың жеке басы, қылмыстың мотивациясы, психологиялық ерекшеліктері, өзін-өзі растау, жас ерекшеліктері, кәмелетке толмағандардың сипаттамасы.

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE PERSONALITY OF A MINOR CRIMINAL

Abstract: This article is devoted to the study of the criminological characteristics of the personality of a minor criminal.

Referring to the characteristics of the personality of minors who have committed crimes, has the task of determining the qualities and properties that distinguish the perpetrators of the crime from their peers of law-abiding behavior. In this regard, the question of the role of general age characteristics in the delinquent behavior of minors is of fundamental importance. As you know, older adolescents and young adults are characterized by incompleteness of the formation of their own moral attitudes, lack of life experience, increased emotionality, suggestibility, dependence of behavior on the assessments of the immediate environment.

The consideration of age characteristics as actually criminogenic, capable of giving rise to criminal behavior, is groundless. And not only because the corresponding qualities are characteristic of the age group as a whole, and only a relatively small part of it commits crimes. These characteristics can be expressed in both legitimate and illegal actions. The defining role here is played by the emerging system of values of the individual, his own social practice, patterns of behavior learned in the family and the immediate environment. Age-specific features only increase the importance of environmental influences, since the inner sphere of the individual is not yet fully formed.

Keywords: personality of minors, motivation of crime, psychological characteristics, self-affirmation, age characteristics, characteristics of minors.

Для полного изучения личности современного несовершеннолетнего преступника необходимо раскрыть вопрос криминологической характеристики личности преступника в целом. В криминологии вопрос о личности преступника до сих пор является достаточно спорным для ученых-криминологов. Важно это, прежде всего, потому, что является ключевым фактором для решения вопроса, есть ли особая

формула по решению устранения преступности путем анализа преступности, а как следствие и личности преступника. Другими словами, личность преступника, ее разбор, характерные признаки, поведение, психологические наклонности, то есть внутренние побудители в совершении тех или иных преступлений, и есть носители причин совершения отдельных видов преступлений.

Но может быть нужно для начала определить, что из себя представляет личность как звено цепочки общества. Личность, прежде всего, это человек, так или иначе связанный с обществом, субъект социума, наделенный определенными, индивидуальными началами, раскрывающими субъект, как индивидуальное и не повторяющееся. Личность - это совокупность человеческих факторов, характеризующих отдельно взятых индивидов.

Исходя из выше сказанного, можно выделить следующее: личность преступника, как таковая, это в подавляющем большинстве совокупность объединенных негативных свойств, полученных из связи взаимодействия с внешним миром. Нельзя утверждать, что личность преступника - это скоп только негативных свойств и характеристик человека, которые могут быть опасны для общества, в первую очередь, это личность, а значит, предполагает коррекцию, исправление и шанс на реабилитацию.

Отличие преступника от других людей, на наш взгляд это сравнительное психологическое и социологическое изучение личности преступников и законопослушных граждан позволяет сделать вывод, что преступник - это личность со значительно более высоким уровнем тревожности и неуверенности в себе, импульсивности и агрессивности, отчужденности от общественных ценностей и полезного общения [1, 51].

Прежде всего, это выражается в антисоциальности, некоей социофобией. Данный тип людей подвержен неуверенности, характеризуется высокой чувствительностью, слабой психикой, тяжелой адаптацией, эти люди больше подвержены негативному восприятию, тяжелее усваивают правовые и нравственные требования общества. Ученые криминологи нередко поднимают вопрос личности преступника, а также структуре личности преступника, таким образом, это помогает определить, почему же и откуда исходит девиантное поведение.

Наиболее распространенными из них являются пять групп признаков:

- социально-демографические;
- уголовно-правовые;
- социальные проявления в разных сферах жизнедеятельности;
- нравственные свойства;
- психологические признаки.

Данные признаки взаимосвязаны. Рассмотрим каждый из них в частности. Самым первым признаком в структуре личности преступника является социально-демографический признак. Признак отражает общую характеристику человека, то есть пол, образование, возраст, местожитительство, профессия, материальное и семейное положение. Также этот признак может так или иначе характеризовать положение человека как личности в обществе, в сфере общественной жизни, а как следствие может повлиять и на нравственные и психологические свойства человека.

Отсюда вытекают следующие признаки: социальное проявление в разных сферах жизнедеятельности, нравственные свойства и психологические признаки субъекта. Признаки эти важны тем, что они никоим образом олицетворяют внутренние качества человека. То есть если у законопослушного гражданина эти качества будут проявляться не обязательно в самых лучших проявлениях, но тем не менее не будут выделяться и

уж тем более не будут подвергаться критике и порицанию. Последний уголовно-правовой признак, это вспомогательный признак, характеризующий полный анализ личности преступника. То есть это та антиобщественная направленность, присущая личности преступника.

По мнению А.И. Долговой, «тип криминогенной личности выражает определенную целостность социально-приобретенных устойчивых личностных характеристик, где определяющим является несоответствие сознания и деятельности ценностно-нормативной системе, признаваемой обществом и государством, что повышает вероятность совершения такой личностью преступления в сравнении с личностью, ведущей себя в тех же условиях устойчиво правомерно» [2, 75].

Возвращаясь к личности непосредственно несовершеннолетнего преступника, необходимо было бы заметить, что дерминант преступности в большей мере его проявления касается подростков. Детерминантом преступности можно обозначить те или иные условия жизни, общества, социальных явлений в целом, которые в свою очередь влекут за собой порождение преступности. Как отмечалось ранее, несовершеннолетний подросток в силу своего не до конца развитого и устоявшегося характера и личности больше подвержен факторам, порождающих преступность.

Эти факторы создают некую оболочку негативного восприятия жизни несовершеннолетним, условиям их жизни, воспитания, как следствие возникновение конфликтов в семье и обществе, а как показывает практика, к сожалению, в дальнейшем и к преступности со стороны несовершеннолетнего или в отношении его.

Приводя примеры к причинам преступности среди несовершеннолетних, можно отметить следующее: разделение слоев населения по социальному уровню; проблемы материального плана, касающиеся денежных выплат труда или иного материального блага; не стабильность в семье, негативное восприятие действительности со стороны родителей или иных воспитателей, чаще всего выделяется алкоголизм или же не устойчивая нервнопсихическое состояние; низкий уровень культуры, а как следствие слабый багаж моральных, этических ценностей. Конечно же, перечисленные факторы не напрямую влияют на поведение подростка или же на поведение взрослого по отношению к несовершеннолетнему, больше характеризуется тем, что воспринимается все косвенно через ближайшее окружение.

Так чем же обуславливается и что воздействует на ту или иную преступную деятельность несовершеннолетних правонарушителей. Главной причиной, воздействующей на поведение несовершеннолетнего подростка, является так называемая среда обитания, самый близкий круг подростка. Это может быть как и семья, место обучения, так и близкие друзья. Криминологические исследования показывают, что выбор свободного времяпрепровождения чаще всего обуславливается не личными желаниями, а под натиском выбора большинства близкого окружения, или же на примере семейного окружения. Не всегда этот выбор является правомерным.

Ложное представление о коротаемом досуге, как о праздности и алкогольном опьянении, влечет за собой губительные последствия. Как показывает практика, до 90% случаев несовершеннолетних преступлений привел детерминант преступности, то есть побудители извне.

На наш взгляд, самым большим побудителем или можно сказать истоком в том или ином поведении ребенка, ни школа, ни друзья, а семья. Семья - это самый близкий и самый нужный круг общения для формирования личности, к сожалению, не каждый помнит об этом, а в случаях и вообще пренебрегает этим. Влияние семьи значительно не только на ранних стадиях взросления ребенка. Именно подростковый возраст,

являясь самым нежным возрастом, должен подвергаться тщательному вниманию со стороны ближнего взрослого.

Воспитание никогда не было легким занятием, так же как и сохранение института семьи в наипрекраснейшем его состоянии, но ведь от детей и зависит незамедлительное будущее всего мира. С криминологической точки зрения, особое значение имеет изучение семейного положения несовершеннолетних преступников. Это вполне понятно, ибо в семье формируются социально значимые качества личности и свойственные ей оценочные критерии.

Исследования показывают, что более двух третей несовершеннолетних преступников воспитывались в семьях, где постоянно присутствовали ссоры, скандалы, взаимные оскорбления, пьянство и разврат. Каждого восьмого-десятого рецидивиста, вставшего на преступный путь в раннем возрасте, в пьянство и совершение преступлений вовлекли родители, старшие братья, близкие родственники. Кроме того, неблагополучная семья оказывает негативное влияние не только на собственных членов, но и на других подростков, с которыми дружат их дети. Таким образом, происходит процесс «заражения» подростков, не принадлежащих непосредственно к данной семье [3, 50].

По мнению заслуженного российского психолога А. А. Реан деформация семьи в значительной мере влияет на формирование личности ребенка. Деформацию же в семье А. А. Реан делит на два типа структурная деформация, то есть нарушение или изменение в структуре семьи, а именно отсутствие одного из главных членов, родителей; психологическая деформация, то есть нарушение системы межличностных отношений, обуславливается чаще всего переменой ценностей, преобладанием негативных установок [4, 50].

Каждая из деформаций влечет за собой неукоснительную перемену в сознании ребенка.

Из этого можно сделать только один вывод, семья - это самое основное, на что первостепенно должно обращать внимание государство. Ж.Ж. Руссо утверждает: «Каждый последующий воспитатель оказывает на ребенка меньше влияния, чем предыдущий», это говорит о том, что никто не повлияет на ребенка ярче, чем родитель, и поэтому спешу заметить, что институт семьи в жизни ребенка играет очень большую роль.

Но, не так далеко отдаляясь от темы, продолжим криминологическую характеристику несовершеннолетнего преступника. Криминологи выделяют в отдельные ряды несовершеннолетних преступников по разным причинам, рассмотрим основные из них.

Опять же возвращаясь к тому, что дети - это наше будущее, в уголовном законодательстве отдельно выделяют преступления, совершенные несовершеннолетними, по той причине, что это очень важно и затрагивает задачи по стабильному развитию общества в целом и отдельно взятого ребенка в частности, что в дальнейшем способствует государственной политике по защите и охране интересов и прав детей.

Рассматривая специфику мотивации и происхождением преступного замысла несовершеннолетних, мы отграничиваем от взрослых преступников несовершеннолетних мотивацией их действий, что послужило толчком в преступных начинаниях, побуждение, вызвавшее социальное восприятие (воспитание, близкое окружение и т.д.).

Высокий за последнее время уровень преступности среди несовершеннолетних, динамика, структура и причины преступлений.

Выше говорилось о характеристике преступника в целом, и затрагивая несовершеннолетнюю преступность, был раскрыт вопрос о мотивации преступных деяний. Хотелось бы более глубоко обозначить и разграничить лицо несовершеннолетнего преступника от законопослушных несовершеннолетних подростков.

Зачастую, говоря о несовершеннолетнем преступнике, на ум приходит трудный подросток, имеющий за плечами конфликты в семье, трудности в учебе, не смотря на возраст, позволяющий себе в отрицательном значении на здоровье очень многие вещи и, в конце концов, ребенка с неустоявшейся психикой.

В психологических исследованиях несовершеннолетнему правонарушителю характерна низкая увлеченность к развитию, когнитивизму и в целом интереса к учебе или чего-нибудь смежного с этим. Характерным для несовершеннолетнего правонарушителя является замещение интересов к учебе интересами и потребностями, которые удовлетворяют личные нужды. В поисках удовлетворения личной нужды нередко несовершеннолетний прибегает к неправомерным способам, что в дальнейшем может привести к таким губительным последствиям, как привыкание к негативному, неправильному восприятию к довольствованию негативных нужд [5, 75].

Очень присуще для описания несовершеннолетнего правонарушителя значительное деформирование внутренних качеств, как мораль, ответственность, этика и личные ценности в целом. Разрываются также и эмоциональные внутренние позывы подростка, отмечается уменьшение чувства стыда, закрепляются такие качества, как грубость, лживость, и напрочь удаляются такие чувства, как переживание чужого горя.

По сведениям, анализирующим разделение подростков со здоровыми взглядами и жизненными позициями от подростков, совершающих в столь ранний период правонарушения, можно выделить, что у последних чаще всего замечаются: разнообразные отступления, разрывы в плане психического развития, которые могут произойти на любой стадии развития ребенка; несовершенство в физическом и духовном плане, выраженное отставание от сверстников; повышенный интерес к негативным вещам, воздействующим недоброжелательно на здоровье, а также и на душевное состояние (алкоголь, сигареты, наркотики и т.д.); низкий культурный и умственно-образовательный уровень.

Говоря о преступности в частности, уголовное законодательство выделяет особый вид преступлений, это совершение преступлений в группе. Совершение преступлений в группе лиц достаточно характерно для совершения преступлений несовершеннолетними, это обуславливается тем, что групповой характер поведения достаточно типичен для поведения подростков, этот вопрос будет затрагиваться глубже чуть ниже в раскрытие вопроса об особенностях личности современного несовершеннолетнего преступника. Обычные группировки подростков имеют такую опасную особенность и предрасположенность к тому, что бы занять свою определенную позицию устоявшихся преступных группировок с сформулированной иерархией и определенными ролями.

К преступлениям, совершаемым преступной группой несовершеннолетних, относятся такие преступления, как: кражи, разбой, изнасилование, хулиганство, грабежи. Хотелось бы отметить, что частыми бывают случаи, вовлечения взрослыми в свою преступную деятельность несовершеннолетних, однако, как отмечает практика, в

подавляющем большинстве случаев эти «взрослые» не особо отличаются в возрасте с несовершеннолетними, или разница в возрасте отнюдь не существенна.

Так откуда же возникает эта рвение и желание идти на такие антисоциальные действия, как преступления, правонарушения. Возможно, раскрыть этот вопрос мы сможем, если взглянем на него со стороны мотивационной области личности несовершеннолетнего подростка. Что такое мотив. Мотив или мотивация – это те или иные побудители для удовлетворения потребностей личности и действия, которые личность предпринимает для полного достижения смысла своей деятельности. Потребности создают мотивы для деятельности, можно выделить пять потребностей:

Физиологические потребности, то есть самые основные нужды человека как индивида, к сожалению, эти потребности в наше время могут перейти на потребность владения материального успеха, что как следствие может выражаться в корыстных мотивах преступлений несовершеннолетних [6, 135].

Такой инстинкт, как самосохранение, порождает за собой потребность в безопасности и комфорте, как в физическом, так и в психологических аспектах. В нормальном его проявление выражается в мотиве самообороны. С криминологической стороны может выразиться самообороной при защите нападения, а может даже и выразиться чрезмерно агрессивной реакцией, которая не будет соответствовать реальной угрозе.

Стадный инстинкт, может выражаться в потребности и стремлении к общению, выражает мотив избегания одиночества. Если смотреть под углом антиобщественности, то данная потребность может выражаться бродяжничеством несовершеннолетним со сверстниками.

Инстинкт созидания выражает такую потребность, как стремление к активности, казалось бы, достаточно позитивный характер данного мотива к стремлению принять себя, но есть обратная сторона медали. Если несовершеннолетний не может принять себя, то он будет искать свое место в тех субкультурах, которым не присуще особые требования, к примеру, это криминальная субкультура.

Инстинкт воодушевления может проявляться в мотиве самоутверждения или самореализации, в криминологическом аспекте может олицетворяться чрезмерной жадной власти, что может привести к плохим последствиям.

Как мы видим, простые человеческие инстинкты, порождающие за собой обычные человеческие мотивы к действиям, можно рассматривать и могут выразиться криминологической стороной. При нормальном взрослении каждый из мотивов и инстинктов, находит свое отражение не всегда с только хорошей стороны, но не с такими губительными последствиями.

Список литературы:

- 1 Алауханов Е.О. Криминология. - М.: Наука, 1989. - 321 с.
- 2 Долгова А.И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних. - М., 1981. - 160 с.
- 3 Багалиев К.А. Меры борьбы с преступностью несовершеннолетних. Правовые и другие основы деятельности органов прокуратуры в борьбе с правонарушениями несовершеннолетних. - Алма-ата, 1975 г. - 203 с.
- 4 Реан А.А. Психология детства. Учебник. - СПб.: «прайм-ЕВРО-ЗНАК», 2003 - 368 с.

5 Нарикбаев М.С. Уголовно-правовые и криминологические аспекты борьбы с преступлениями несовершеннолетних // Автореф.... канд.юрид.наук.12.00.08. - Алматы, 1996. - 13 с.

6 Агынбаев А.Н. Уголовное право РК . Учебник для высших учебных заведений. - Алматы, 1998. -272 с.

УДК 341.4

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТЕРРОРИЗМНІҢ БЕЛГІЛЕРІ МЕН СИПАТТАМАСЫ

А.Ж. Қазбеков, Г.А. Қуаналиева

*Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының 2-курс магистранты,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, e-mail: kazbek.artan@mail.ru*

*Ғылыми жетекші: Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының
профессоры, заң ғылымдарының докторы, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru*

Аннотация. Мақала халықаралық терроризмнің белгілері мен сипаттамасы атты өзекті тақырыпқа арналған. Мақалада терроризмнің ұлттық заңнамада реттелу мәселелері, халықаралық терроризмнің белгілері мен сипаттамасы талданады. Бүгінгі таңда терроризммен күрес саласында қалыптасқан жағдай халықаралық сипаттағы проблема болып табылатынын атап өткен жөн. Осы жалпыға бірдей қатерге қарсы күрес үшін барлық мемлекеттік және қоғамдық құрылымдардың, билік тармақтарының, бұқаралық ақпарат құралдарының күш-жігерін біріктіру қажет. Терроризммен күрес стратегиясы қажет.

Экономикалық дағдарыстың өсуімен, құқықтық тәртіптің әлсіреуімен және қылмыстың өсуімен сипатталатын қазіргі заманғы жағдайда, тіпті салыстырмалы саяси тұрақтылық жағдайында да терроризм құбылысын алып тастау оңай емес. Бұл қоғамның әлеуметтік құрылымында өз орнын таппаған жекелеген әлеуметтік топтардың террористік психологиясының тірі болуымен, сондай-ақ террористік көшбасшылардың қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық ахуалға қарапайым адамдардың қанағаттанбаушылығын өз мүддесінде әрекет ете және пайдалана білуімен түсіндіріледі. Лаңкестікті жою-бұл мақсатқа жету үшін қажетті объективті және субъективті жағдайлар жасауды болжайтын ұзақ процесс.

Қазіргі таңда дүниежүзілік қоғамдастық терроризмнің қаншалықты қатерлі екендігіне, оның зұлымдық істерінде шек болмайтындығына көз жеткізді. Терроризм адамға деген аяушылық сезімнен жұрдай, ол қоғамда қалыптасқан заң нормаларын, халықаралық құқықты мойындамайды, мемлекеттік шекаралар оны тоқтата алмайды. Терроризм айдаһары қашан да болған және өз қарсыластарына ұдайы арамзалықпен соққы беріп отырған. Алайда дәл қазіргі кездегідей ашық та ауқымды болып көрген емес. Адамдар тарихында терроризм жүздеген, мыңдаған жылдар бойы орын алып келеді.

Түйін сөздер: қылмыстық заң, терроризм, экстремизм, халықаралық шарттар, халықаралық терроризм, терроризммен күрес.

ПРИЗНАКИ И ХАРАКТЕРИСТИКА МЕЖДУНАРОДНОГО ТЕРРОРИЗМА

Аннотация. Статья посвящена одной из актуальных тем признаки и характеристика международного терроризма. В статье анализируются проблемы регулирования терроризма в национальном законодательстве, признаки и характеристика международного терроризма. Следует отметить, что на сегодняшний день сложившаяся ситуация в сфере борьбы с терроризмом является проблемой международного характера. Для борьбы с этой всеобщей угрозой необходимо объединить усилия всех государственных и общественных структур, ветвей власти, средств массовой информации. Нужна стратегия борьбы с терроризмом.

В современных условиях, характеризующихся ростом экономического кризиса, ослаблением правопорядка и ростом преступности, даже в условиях относительной политической стабильности, не так-то просто убрать феномен терроризма. Это объясняется существованием террористической психологии отдельных социальных групп, не нашедших своего места в социальной структуре общества, а также умением террористических лидеров действовать и использовать в своих интересах неудовлетворенность простых людей сложившейся социально-экономической ситуацией. Ликвидация терроризма-длительный процесс, предполагающий создание объективных и субъективных условий, необходимых для достижения поставленной цели.

В настоящее время мировое сообщество убедилось в том, насколько опасен терроризм, что ему нет предела в делах зла. Терроризм отличается от жалости к человеку тем, что он не признает сложившихся в обществе норм права, международного права, государственные границы не могут его остановить. Терроризма всегда существовал и постоянно наносил удары по своим противникам. Но не так ярко и масштабно, как сейчас. В истории людей терроризм существует сотни, тысячи лет.

Ключевые слова: уголовное закон, терроризм, экстремизм, международные договоры, международный терроризм, борьба с терроризмом.

SIGNS AND CHARACTERISTICS OF INTERNATIONAL TERRORISM

Annotation. The article is devoted to one of the most relevant topics: signs and characteristics of international terrorism. The article analyzes the problems of regulating terrorism in national legislation, the signs and characteristics of international terrorism. It should be noted that the current situation in the fight against terrorism is an international problem. To combat this universal threat, it is necessary to unite the efforts of all State and public structures, branches of government, and the mass media. We need a strategy to fight terrorism.

In modern conditions, characterized by an increasing economic crisis, a weakening of the rule of law and an increase in crime, even in conditions of relative political stability, it is not so easy to remove the phenomenon of terrorism. This is due to the existence of terrorist psychology of certain social groups that have not found their place in the social structure of society, as well as the ability of terrorist leaders to act and take advantage of the dissatisfaction of ordinary people with the current socio-economic situation. The elimination

of terrorism is a long process involving the creation of objective and subjective conditions necessary to achieve the goal.

At present, the world community has become convinced of how dangerous terrorism is, that there is no limit to its evil deeds. Terrorism differs from pity for a person in that it does not recognize the established norms of law and international law in society, and state borders cannot stop it. Terrorism has always existed and constantly struck at its opponents. But not as bright and large-scale as it is now. In the history of people, terrorism has existed for hundreds, thousands of years.

Keywords: criminal law, terrorism, extremism, international treaties, international terrorism, fight against terrorism.

Адамзат дамуының қазіргі кезеңінде терроризм - қылмыстың ең қауіпті түрлерінің бірі болып табылады. Терроризм өзінің мәні бойынша экстремизмнің бір бөлігі, ол ең қатаң әдістерін қолдана отырып, мемлекеттік, саяси қайраткерлерді, қарапайым азаматтарды, тіпті балаларды да күш қолдана отырып жоюға бағытталған. Қазіргі таңда террор жай ғана жеке тұлғаға қарсы күрес құралы болуды тоқтатты - қажетсіз идеяның тасымалдаушысы және қоғамды мүмкіндігінше құлдыратуды мақсат етіп, халықты жаппай қорқыту құралына айналды. Сонымен қатар, терроризм мемлекет өзінің тікелей функцияларын орындай алмайтын жерде кең етек алуда, онда белгілі бір бұқаралық қозғалыстардың өз мақсаттарына жету үшін заңды жолдармен күресу мүмкіндіктері шектеулі.

Терроризм бүгінде тек ұлттық қақтығыстардан тыс ұзақ уақыт бойы әлемдік сипаттағы проблемаға айналуда. Көптеген адамдар, ұйымдар үшін терроризм саяси, діни, субъективті және жеке мәселелерді шешудің тәсілі болды. Терроризмнің дамуының қазіргі кезеңі - соғыстарды арандату, ғасырлық құндылықтарға - өмірге, бостандыққа, теңдікке жаппай қол сұғу.

Өздерінің саяси мақсатына жетудің ең жаңа түрлері мен қаруланып жасақталған қазіргі терроризмді негізгі үш топқа бөлуге болады.

Біріншісі - халықаралық терроризм. Оның мемлекеттік немесе географиялық шекарасы жоқ. Бұндай топтар әлемнің кез келген нүктесінде қызмет ете алады. Өздерінің өкілдерін, жақтастарын қажет деп тапқан мемлекетке орналастырып терроршылар кадрларын мұқият тексеруден өткізеді, психологиялық дайындықтар өткізуде террористік актілерді ұйымдастырудың бай әдіс-тәсілдерін үйретеді.

Екіншісі - ішкі саяси терроризм. Ішкі саяси терроризм ең алдымен басқарушы элитаның жүргізіп отырған ресми мемлекеттік саясатына келіспеушіліктен, соған қарсылық ретінде туады. Ішкі терроризм басқарушы биліктің әділетсіз әлеуметтік экономикалық саясатына жауап ретінде жүзеге асырылады. Оның мақсаты - өз тобының саяси, әлеуметтік, экономикалық мүдделерін іске асыру.

Үшіншісі - қылмыстық терроризм. Террористер өздерінің жеке бастарының қамы үшін немесе азғана тұйық топтың талабы үшін террористік әрекеттерге барады.

Халықаралық терроризм өз әрекеттерінің тактикасын айтарлықтай өзгертті:

- Террористік ұйымдар әлемдік қоғамдастық пен бұқаралық ақпарат құралдарының өз талаптары мен іс-әрекеттеріне одан да көп назар аудару үшін әлдеқайда көп террористік шабуылдар жасай бастады, олардың ауқымы мен қатыгездігі арта бастады.

- Терроризмнің жаңа түрлері пайда болды және кеңінен таралуда: мәселен идеологиялық және гуманистік терроризм өз қатарына "анти-глобалистерді", "биотеррористерді" қосады.

- Халықаралық ауқымда түрлі террористік топтар арасындағы өзара іс-қимыл күшейе түсті.

- Өзінің қылмыстық акцияларына діни негіз беру үрдісі - белгілі бір діннің ықпалын кеңейту үшін күрес және т.б. өсті.

- БАҚ арқылы халыққа психологиялық әсер күшейеді.

- Террористік ұйымдар өкілдерінің басқа қылмыскерлерге тән қандай да бір тежеуші факторларының болмауы, атап айтқанда, қылмысты тезірек аяқтауға және оның нәтижелерін пайдалануға ниет білдіру.

Қазіргі терроризмнің ерекше сипаты - оның халықаралық сипат алуы. Терроризмге қарсы операциялар нәтижесінде үлкен шығынға ұшырағаннан кейін, ірі террористік ұйымдар өз ресурстарын таратуға мәжбүр.

Терактілерді жүзеге асырудың дәстүрлі емес әдістері мен құралдарын пайдалану, қару-жарақ пен техниканың жаңа түрлерін қолдану кеңейуде.

Террористік ұйымдар бір уақытта бірқатар стратегиялық маңызды мақсаттарды көздейді:

- Өзінің бар екендігі туралы жария ету. Өздерінің идеологиялары мен міндеттерін, өз ниеттерінің тиімділігін көрсету.

- Террористік акция өткізілетін ел билігінің саяси, экономикалық немесе әскери бағытына әсер ету.

- Өз мүдделерін іске асыру мақсатында әлемдік қоғамдастықтың назарын елдің ішкі проблемаларына аудару.

Осы мақсаттарға жету үшін қарулы, психологиялық және ақпараттық күрестің әртүрлі әдістері мен құралдары қолданылады:

- көлік құралдарын, ғимараттарды жару және миналау жолымен, оның ішінде өзін-өзі өлтіруші террористерді пайдалана отырып жүзеге асырылатын диверсиялар.

- адамдарды ұрлау және кепілге алу, әдетте, жұртшылық пен БАҚ-тың назарын аударатын адамдарға қатысты жүзеге асырылады;

- көлік құралдарын басып алу;

- қастандық пен кісі өлтіруді жоғары кәсіби террористердің қарулы топтары жүзеге асырады.

Террористік әрекеттің жандануына әртүрлі ішкі және сыртқы факторлар ықпал етеді.

Ішкі факторларға мыналарды жатқызуға болады: қылмыстық іс-әрекетті тиімді бақылау мен жолын кесудің қажетті құқықтық және өзге де тетіктерінің әлсіз пайдаланылуы; құқық қорғау органдарының азаматтардың құқықтарын қорғау жөніндегі жеткіліксіз тиімді қызметінің салдарынан билік пен заң беделінің төмендеуі; халықтың едәуір бөлігінің өмірлік бағдарларын жоғалтуы және осыған байланысты әлеуметтік тәртіпсіздік пен сенімсіздік сезімінің шиеленісуі.

Сыртқы факторлар: бірқатар елдердегі әлеуметтік-саяси және экономикалық тұрақсыздық, олардың кейбірінде қарулы қарсы тұрудың ашық нысандарының болуы; халықаралық террористік топтар мен ұйымдар санының өсуі; сенімді режимнің жеткіліксіздігі, қаруды сатып алудың салыстырмалы жеңілдігі.

Терроризмді қазіргі заманғы құбылыс ретінде талдау кезінде терроризм қоғамдық қауіпсіздікті бұзатын қауіпті, оның ішінде егемендікке, аумақтық қол сұғылмаушылыққа, мемлекеттік қауіпсіздікке, саяси және экономикалық жүйеге қол сұғатын мемлекеттік қылмыстардың жасалуымен қатар жүретінін ескеру қажет. Терроризмге қатысудың негізгі себебі материалдық ниет болып табылады: террористік

актілерге қатысу ақша табудың бір тәсілі ретінде қарастырылады, яғни әлеуметтік бейімделу тәсілі ретінде.

Біздің ойымызша, бұл кез-келген мемлекеттің әлеуметтік-мәдени саясатына қатты соққы. Өкінішке орай, бүгінде діни экстремизм дамудың ерекше сатысына шықты.

Экстремизм бостандық пен әділеттілікке қатысты зорлық-зомбылықтың нысаны болып табылады. Діни экстремизмнің ізбасарлары өздерінің сенімдерін басқаларды күшпен мәжбүрлеу әрекеттерін ақтайды деп санайды.

Исламдағы экстремизм соңғы үш онжылдықта кеңінен таралды. Бастапқы кезеңде діни құлшыныс іс - әрекетке, бүгінде саяси амбицияларға түрткі болды. Бүгінгі таңда діни экстремизмнің негізгі белгілеріне жататын: үлкен географиялық ауқым, қаржылық және материалдық-техникалық қамтамасыз етудің жоғары деңгейі, іс-әрекеттің ұйымдастырылуы мен үйлестірілуі және т.б.

Қазіргі халықаралық терроризмнің қозғаушы күші болып табылатын радикалды исламизм дәстүрлі суннит пен шиит исламының батыс өркениетімен идеологиялық қақтығысынан туындады және ХХІ ғасырдың басында Ислам әлемі пайда болған терең дағдарыспен байланысты болды.

Көптген елдердің аумағында ең үлкен террористік қауіп - мұсылмандық ұйымдастырушылық - террористік қозғалыстар мен құрылымдар. Кавказ аймағында экстремистік мағынаның салыстырмалы түрде жаңа бағыты - ваххабизм таралды, оның негізгі идеясы ислам мемлекеттерін басқа діндарларға қарсы қасиетті күресте біріктіру болып табылады. Ваххабиттер қозғалысының қазіргі мақсаты - мұсылман аумақтарын жеке мемлекет ретінде (мысалы Ресейде) толық бөлу.

Радикалды исламистер күрестің ең перспективалы әдісін көрген халықаралық терроризмде келесі факторлар маңызды рөл атқарды:

- көптеген жас мұсылмандардың діни сауатсыздығы, оларды исламистік секталардың құрбанына айналдырады, олар тек Құранды түсіндіру шынайы шындық деп санайды;

- араб елдерінде Ислам революциясын жасаудағы революциялық қозғалыстар мен майдандардың сәтсіздіктері;

- батыстандыру, модернизация, Батыс құндылықтарының пайда болуы әсерінен ислам әлемінің қиындықтары - бұл факторлар батыс елдеріндегі мұсылман қауымдастықтарына да, араб елдерінің тұрғындарына да әсер етеді;

- мұсылман әлемінің әртүрлі бөліктері арасындағы байланыстарды күшейтуге ықпал ететін телекоммуникацияларды дамыту;

- Ислам және христиан әлемдерінің қақтығысы ретінде түсіндірілген Ауғанстан, Босния, Албания, Косово, Шешенстан, Филиппин, Индонезия және Кашмирдегі бірқатар қақтығыстар;

- Кеңес Одағының, Кеңес Одағының ыдырауы және коммунизмнің беделін түсіру, бұл ескі этникалық және діни қақтығыстардың қайта басталуына әкелді;

- Араб ұлтшыл үкіметтерінің қоғам мәселелерін шеше алмауы және сыртқы жауды жеңе алмауы;

- араб елдері мен Таяу Шығыстағы экстремистермен күрестің күшеюі, бұл исламистік қызмет орталығының әлемнің басқа өңірлеріне көшуіне әкелді және т.б.

Еліміздің Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев атап өткендей, террорлық қызметтің жаһандануының салдары осы тұрақты және кәсіби негізде айналысатын адамдардың ерекше топтарын қалыптастыру болып табылады. Террорлық ұйымдардың кең қаржылық мүмкіндіктері оларға өз қатарын кәсіпқой - жалдамалаушылар толықтыруға мүмкіндік беретіні белгілі болды. Әрине, өз қаражатын толтыру үшін террористік

ұйымдар өзіне есірткі бизнесін, рэкетті, жезөкшелікті, қару-жарақ саудасын, контрабанданы, ойын бизнесін және т.б. бағындыруға тырысады.

Елбасының "Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік" атты Қазақстан халқына Жолдауында терроризм қатерінің өрши түсуі жағдайларындағы мемлекеттің қауіпсіздік ахуалы әлемнің дамыған елдердің бірі ретіндегі одан әрі дамуы мен қалыптасуы оның күші мен қабілеттігінің өлшемі болып белгіленді [1].

Терроризмге қарсы күрестің басты мақсаты құқық қорғау органдары мен басқа да мүдделі министрліктер мен ведомстволардың терроризм фактілерін анықтау, алдын алу және жолын кесу, сондай - ақ олардың салдарларын жою және көрсетілген қылмыстарды уақтылы ашу және тергеу бойынша жоғары деңгейде мемлекеттік дайындығын қолдауға мүмкіндік беретін оған қарсы күрестің бірыңғай мемлекеттік жүйесін құру және қамтамасыз ету болып табылады.

Терроризммен және оның көріністерімен сәтті күресу үшін әлемдік қоғамдастықтың оған қарсы күресте қолданатын күштік әдістері келесі төрт бағытта, ең аз дегенде, ең жоғары өзгерістермен үйлесуі қажет:

1. Әлеуметтік факторларды жою немесе кем дегенде бейтараптандыру.
2. Қоғамда терроризмнің мүмкіндіктері туралы объективті идеяларды және дүрбелең мен татуласу көңіл-күйін болдырмайтын идеяларды қалыптастыру.
3. Террористер таңдаған тактиканың тиімсіздігін сөзсіз көрсету, олардың мағынасыздығын түсінуге жетелеу.
4. Мемлекеттің террористік зорлық - зомбылықты ұстанушыларды одан бас тартуды және қалыпты өмірге оралуды жеңілдететін арнайы шараларды бір уақытта қабылдауы.

Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі N 416-І Заңында: "терроризм – күш қолдану идеологиясы және халықты үрейлендіруге байланысты және жеке адамға, қоғам мен мемлекетке залал келтіруге бағытталған күш қолдану және (немесе) өзге де қылмыстық әрекеттерді жасау не жасаймын деп қорқыту жолымен мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының немесе халықаралық ұйымдардың шешім қабылдауына әсер ету практикасы" деп белгіленген [2].

Террористік және экстремистік қылмыстар туралы заңнаманы қолдану бойынша сот практикасының кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 8 желтоқсандағы № 11 нормативтік қаулысында: "Террористік және экстремистік қылмыстар туралы істерді қарау кезінде соттар Конституцияның, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі – ҚК), "Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы" 1999 жылғы 13 шілдедегі № 416 (бұдан әрі – Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы заң), "Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы" 2009 жылғы 28 тамыздағы № 191-IV (бұдан әрі – Кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) қарсы іс-қимыл туралы заң), "Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы" 2005 жылғы 18 ақпандағы № 31 (бұдан әрі - Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы заң) Қазақстан Республикасы заңдарының, Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілерінің, сонымен қатар Қазақстан Республикасы ратификациялаған терроризмге және экстремизмге қарсы күрес мәселелері бойынша халықаралық шарттардың нормаларын басшылыққа алуы қажет" деп көрсетілген [3].

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасындағы терроризмге қарсы жүргізіліп жатқан реформалардың бір айғағы, Қазақстан Республикасында діни экстремизм мен

терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2018 – 2022 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламаны бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 15 наурыздағы № 124 қаулысын атауға болады. Онда: "Діни экстремизм мен терроризм алғышарттарын анықтау және жолын кесу үшін заңнамалық және ұйымдастырушылық базаны жетілдіру бойынша жұмыстар тұрақты негізде жүргізілуде. Қару-жарақ айналымы және күзет қызметі, көші-қонды реттеу саласындағы заңнамалық нормалар жаңартылды. Террористік және экстремистік әрекеттер үшін қылмыстық жазалау шаралары қатаңдатылды.

Халықаралық ынтымақтастықты кеңейту шеңберінде Қазақстан Республикасы Біріккен Ұлттар Ұйымының терроризмге қарсы күрес жөніндегі 19 қарары мен басқа да құжаттарының 15-ін ратификациялады.

2017 жылғы 1 қаңтардан бастап Қазақстан Республикасы алдағы екіжылдық кезеңге тұрақсыз мүше ретінде Біріккен Ұлттар Ұйымы Қауіпсіздік Кеңесіндегі жұмысына кірісті.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Біріккен Ұлттар Ұйымының Қауіпсіздік Кеңесіне мүше мемлекеттерге саяси үндеуін іске асыру шеңберінде Бейбітшілікке, терроризмнен бостандыққа қол жеткізу бойынша тәртіп кодексінің жобасы әзірленді.

Кодекс Біріккен Ұлттар Ұйымы аясында Жаһандық терроризмге қарсы коалицияны (желіні) құруға негіз болады.

Қазақстан Республикасының 1267 және 1988 санкциялық комитеттерге төрағалық етуі Біріккен Ұлттар Ұйымына мүше мемлекеттердің "ДАИШ", "Әл-Каида" және "Талибан" террористік ұйымдарына қарсы іс-қимыл бойынша күш-жігерін нығайтуға себепші болады" деп көрсетілген [4].

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 3-бабының 30) тармағында террористік қылмыстардың түрлері көрсетілген. Оларға: "террористік қылмыстар – осы Кодекстің 170, 171, 173, 177, 178, 184, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 269 және 270-баптарында көзделген іс-әрекеттер" [5].

Қазақстан Республикасының қосылуы мүмкін халықаралық өзара іс-қимылдың ықтимал бағыттарының арасында мыналарды атап өтуге болады: қандай да бір елде бірлескен жедел іс-шаралар өткізу; терроризмге қарсы іс-қимылдың техникалық және жауынгерлік құралдарын өндіру және қолдану жөніндегі технологиялар мен тәжірибе алмасу; осы мақсат үшін пайдаланылатын қазіргі заманғы жабдықтарды, аппаратураларды, арнайы мүлік пен керек-жарақтар үлгілерін сатып алу; терроризмге қарсы күрестегі ынтымақтастық туралы заңнамалық база мен халықаралық-құқықтық; терроризмге қарсы іс-шараларды өткізу үшін басқа мемлекеттің аумағын пайдалану мүмкіндігін регламенттейтін құқықтық нормаларды әзірлеу; мемлекеттің өз немесе оның аумағында жүрген, терактілер жасады деп айыпталған шетел азаматтарын беру тетігін әзірлеу; терроризмге төзбеушілік және материалдарды таразылап беру жоспарында әлемдік қоғамдық пікірді қалыптастыру мақсатында БАҚ-тың орны мен рөлін айқындау.

Бас прокуратураның ресми мәлі-меті бойынша, соңғы жылдары сот орын-дары тарапынан "Әл-Қаида", "Күрд халық конгресі", "Мұсылман бауырлар", "Хизб-ут-Тахрир" сияқты 15-ке жуық теріс ұйымдарға еліміздің территориясында іс-әрекет жүргізуге тыйым салынды. Күрестің негізгі қағидаларының бірі - халықтың қолда-уы. Бұл қолдауға ие болу үшін сенімді болу, сенімді болу үшін терроршыларды ұстау, оларды ұстау үшін қолында өкілеттігі мен білімі болуы, қолында өкілеттігі және білімі болуы үшін кәсіби деңгейі мықты болуы керек. Осы керектердің жолында бірігіп

күресуге тиіспіз. Қолдауға ие мемлекет лаңкестік және экстремизм сияқты қауіп-қатерге бөгет болып, сүттей ұйыған бірлікті шайқалтуға, ел ішінде туындауы мүмкін бөлінулерге төтеп береді. Сол себепті лаңкестікпен күрес мемлекеттік органдардың ғана борышы емес, әрбір қазақстандықтың міндеті.

Әдебиеттер тізімі:

1. "Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік" атты Қазақстан халқына Жолдауы // [Электрон. ресурс]. <http://www.akorda.kz> (жүгіну уақыты 12.03.2021).
2. Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі N 416-І Заңы // [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (жүгіну уақыты 12.03.2021).
3. Террористік және экстремистік қылмыстар туралы заңнаманы қолдану бойынша сот практикасының кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 8 желтоқсандағы № 11 нормативтік қаулысы // [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (жүгіну уақыты 12.03.2021).
4. Қазақстан Республикасында діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2018 – 2022 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламаны бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 15 наурыздағы № 124 қаулысы // [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (жүгіну уақыты 12.03.2021).
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ // [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (жүгіну уақыты 12.03.2021).

УДК 341.9

НЕКОТОРЫЕ МЕТОДЫ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО КОНФЛИКТА

А. Р. Оспанбаев

*магистрант Евразийская юридическая академия имени Д.А.Кунаева,
Республика Казахстан, г. Алматы*

Аннотация: Настоящая статья посвящена исследованию методам предотвращения международного конфликта. Политическое урегулирование конфликтов, т.е. нахождение взаимоприемлемого согласия между участниками конфликта политическим путем, при помощи переговоров, политических технологий и процедур, сегодня является важнейшей категорией политической науки. Поиск и разработка технологий политического разрешения конфликтов строятся на выявлении совпадающих интересов и признании ценностей всеми конфликтующими сторонами, что позволяет разрешать конфликты мирными средствами.

Урегулирование конфликта не устраняет и не искореняет существующих противоречий, лежащих в основе конфликта, а лишь стремится их максимально

сгладить и выработать формулу компромиссного решения, препятствующего дальнейшей эскалации конфликта.

В отличие от политического урегулирования, всегда носящего временный характер, разрешение политических конфликтов преследует цель окончательного решения существующей проблемы, устранения противоречия, лежащего в основе конфликта и ставшего его причиной. Политический конфликт может быть прерван на любой из стадий его развертывания, если будут изжиты его коренные причины. Именно эту цель и преследует разрешение конфликтов.

Способами разрешения международного конфликта могут быть: дипломатическое урегулирование путем переговоров; смена политических лидеров или режимов; достижение временного компромисса; война.

Межцивилизационные конфликты в международной практике повсеместно вытесняют традиционные формы конфликтов, построенные на столкновении интересов наций-государств. Это ведет к тому, что на смену институциональным методам урегулирования конфликтов приходят культурно-цивилизационные модели внешнего управления, основанные на технологиях информационно-психологического воздействия на систему ценностей и мировоззрение конфликтующих сторон.

Ключевые слова: международный конфликт, эскалация конфликта, дипломатическое урегулирование, устранение противоречий, международная безопасность, международные организации.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫСТЫҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ КЕЙБІР ӘДІСТЕРІ

Аннотация: Бұл мақала халықаралық қақтығыстың алдын алу әдістерін зерттеуге арналған. Қақтығыстарды саяси реттеу, яғни келіссөздер, саяси технологиялар мен рәсімдер арқылы саяси жолмен жанжалға қатысушылар арасында өзара қолайлы келісімді табу бүгінгі таңда саясаттану ғылымының маңызды категориясы болып табылады. Жанжалдарды саяси шешудің технологияларын іздеу және дамыту сәйкес мүдделерді анықтауға және жанжалдарды бейбіт жолмен шешуге мүмкіндік беретін барлық қақтығысушы тараптардың құндылықтарды тануына негізделген.

Жанжалды шешу қақтығыстың негізіндегі қайшылықтарды жоймайды және жоймайды, тек оларды мүмкіндігінше тегістеуге және қақтығыстың одан әрі ушығуына жол бермейтін ымыралы шешім формуласын жасауға тырысады.

Әрқашан уақытша болатын саяси реттеуден айырмашылығы, саяси қақтығыстарды шешу қазіргі проблеманы түпкілікті шешуге, қақтығыстың негізін құрайтын және оның себебі болған қарама-қайшылықты жоюға бағытталған. Саяси қақтығыс, егер оның түпкі себептері жойылса, оны орналастырудың кез-келген кезеңінде үзілуі мүмкін. Дәл осы мақсат қақтығыстарды шешуді көздейді.

Халықаралық қақтығысты шешудің жолдары мыналар болуы мүмкін: келіссөздер арқылы дипломатиялық реттеу; саяси көшбасшылардың немесе режимдердің өзгеруі; уақытша ымыраға келу; соғыс.

Халықаралық тәжірибеде өркениетаралық қақтығыстар барлық жерде ұлттар-мемлекеттер мүдделерінің қақтығысына негізделген қақтығыстардың дәстүрлі нысандарын ығыстырады. Бұл қақтығыстарды шешудің институционалды әдістерін құндылықтар жүйесіне және қақтығысушы тараптардың дүниетанымына ақпараттық-психологиялық әсер ету технологияларына негізделген сыртқы басқарудың мәдени және өркениеттік модельдері алмастырады.

Түйінді сөздер: халықаралық жанжал, жанжалдың ушығуы, дипломатиялық реттеу, қайшылықтарды жою, халықаралық қауіпсіздік, халықаралық ұйымдар.

SOME METHODS OF PREVENTING INTERNATIONAL CONFLICT

Abstract: This article is devoted to the study of methods of preventing international conflict. Political settlement of conflicts, i.e. finding a mutually acceptable agreement between the parties to the conflict by political means, through negotiations, political technologies and procedures, is today the most important category of political science. The search for and development of technologies for political conflict resolution is based on the identification of overlapping interests and the recognition of values by all conflicting parties, which makes it possible to resolve conflicts by peaceful means.

The settlement of the conflict does not eliminate or eliminate the existing contradictions underlying the conflict, but only seeks to smooth them out as much as possible and to develop a formula for a compromise solution that prevents further escalation of the conflict.

In contrast to the political settlement, which is always temporary, the resolution of political conflicts is aimed at the final solution of the existing problem, the elimination of the contradiction that underlies the conflict and has become its cause. A political conflict can be interrupted at any stage of its development if its root causes are eliminated. This is precisely the goal of conflict resolution.

Ways to resolve an international conflict can be: diplomatic settlement through negotiations; change of political leaders or regimes; reaching a temporary compromise; war.

Inter-civilizational conflicts in international practice everywhere displace traditional forms of conflicts built on the clash of interests of nations-states. This leads to the fact that the institutional methods of conflict resolution are replaced by cultural and civilizational models of external management, based on technologies of information and psychological influence on the system of values and worldview of the conflicting parties.

Keywords: international conflict, escalation of the conflict, diplomatic settlement, elimination of contradictions, international security, international organizations.

Рост числа внутренних конфликтов и их влияния на весь мир, а также все возрастающее разнообразие действующих в международных делах лиц, привели к определенному увеличению сторон, участвующих в усилиях по предупреждению конфликтов. Проблематикой международных конфликтов озабочены практически все международные институты и организации, поскольку региональные войны и столкновения выносятся на международную арену, вовлекая новых участников, создавая угрозу международной безопасности. Безопасность отдельно взятого государства определяется через взаимоотношения и безопасность соседних, то есть достижение безопасности в одной стране невозможно без обеспечения безопасности всей структуры мирового сообщества.

Предотвращение конфликтов связано с риском и требует политических усилий и финансовых затрат. Кроме того, роль государства несколько утратила свою важность для других действующих лиц из-за того, что современные смертоносные конфликты носят внутренний характер. Таким образом, такие традиционные стратегические средства государств, как дипломатия принуждения и сдерживание, во многом потеряли свою эффективность для предотвращения конфликта. Сегодня для эффективного предотвращения требуется всеобъемлющая, многомерная и последовательная стратегия[1, 35].

Поэтому многосторонний подход к предотвращению конфликтов представляется полезным и даже необходимым: сравнительные преимущества каждой организации могут в сочетании изменить ситуацию так, как это необходимо, чтобы победить чуму насилия. Объединенный подход различных действующих лиц возможен и осуществим, однако совместная деятельность на основании общих распоряжений пока нереальна.

Например, неформальная дипломатия, создание местных структур и тактичная работа среди враждующих групп должны осуществляться без привлечения внимания, что может быть несовместимо с политикой кнута и пряника, проводимой на высоком уровне.

Превентивная дипломатия осуществима лишь при наличии сторон, которые хотят предоставить помощь и гарантии. Стороны в конфликте почти всегда нуждаются в поддержке извне, чтобы надежно гарантировать выполнение соглашений. Государствами, которые готовы принять на себя такие обязательства, в первую очередь являются те, которые имеют свои интересы в горячих точках. Эти интересы могут быть геополитическими или основываться на том, что последствия насилия имеют слишком высокую цену с политической точки зрения, например, появление потоков беженцев, региональная дестабилизация и давление со стороны групп изгнанников. Как политический, так и финансовый факторы заставит такие государства взять на себя твердые обязательства.

Основные направления предотвращения межгосударственных конфликтов определяются исходя из принципов демократического развития мира:

1. Интернационализация жизни мирового сообщества в хозяйственно-экономической, политической и культурной сферах. Свидетельство тому - существующие уже десятилетия и вновь создаваемые экономические союзы, сообщества, совместные предприятия.

2. Строгое соблюдение всеми странами и народами принципа мирного сосуществования. Главное в содержании этого принципа - признание всеми субъектами международных отношений права каждого народа на свободный выбор пути развития и недопустимости его навязывания любому государству и обществу, а также признание объективно существующей многовариантности общественного развития.

3. Снижение уровня военного противостояния - непрерывное, последовательное и равномерное сокращение вооружений, прежде всего оружия массового поражения. Это одно из важнейших направлений в предотвращении конфликтов с применением вооруженных сил, снижении их разрушительных последствий. Разоружение может стать основой более интенсивного социально-экономического прогресса, который поднимет международную безопасность на более высокий уровень, улучшит условия жизни людей, снизив, таким образом, и опасность внутривнутриполитических конфликтов.

4. Усиление роли международных межправительственных организаций, таких, как ООН и другие, в области правового регулирования взаимоотношений между странами. Главная задача этих организаций в контексте рассматриваемой проблемы - возглавить строительство системы международной региональной и всеобщей безопасности.

Важную роль в предотвращении межгосударственных конфликтов могут сыграть объединенные вооруженные силы ООН. История показывает, что коллективные усилия государств, даже относящихся к различным социально-политическим системам, почти всегда были плодотворными. Яркий пример - антигитлеровская коалиция в годы Второй мировой войны. Совместные акции государств по выполнению решения ООН позволили блокировать агрессивные действия Ирака по отношению к Кувейту [2, 17].

Для избежания возникновения конфликта необходимо в самом ее зарождении не игнорировать наличие конфликтной ситуации, так как нерешенные в течение длительно времени проблемы могут только осложнить отношения сторон. Перевести конфликт на мирный путь урегулирования самое разумное решение. В данной ситуации необходимо начать урегулирование до того, как стороны окажутся втянутыми в вооруженную борьбу.

Возможность урегулирования конфликта заключается в том, что противоборствующие стороны почти всегда имеют смешанные интересы, то есть, часть их интересов совпадает или нейтральна. В такой ситуации, прежде всего, необходимо оценить, а действительно ли являются интересы сторон противоположными. Компромисс, может быть, достигнут на основе того, что значимость одних и тех же вещей для участников различна.

Например, одна часть территории более важна для одной из сторон, а другая часть – для другой. В этом случае применяется метод размены уступками. Проблематичным же остается вопрос о том, как проводить размен или как делить то, что каждая сторона не против была бы заполучить себе. В таком случае можно обратиться к независимым экспертам и рассмотреть их предложения. Иногда поиск решения можно поручить нескольким экспертам, что бы потом сравнить предлагаемые решения и выбрать наиболее оптимальное [3, 67].

Так же конфликт можно погасить, используя метод «вынесения за скобки». Суть этого метода заключается в том, что стороны осознано на время отказываются от обсуждения главной проблемы, а по остальным вопросам достигают договоренностей. В результате достигается частичное соглашение, во многих случаях такое соглашение позитивно влияет на разрешение конфликта или хотя бы снижает уровень противостояния сторон.

Использование метода постепенных и взаимных инициатив по сокращению напряженности сводится к выдвижению и реализации инициатив, направленных на снижения напряженности в надежде, что другая сторона ответит тем же. Основная проблема этого метода заключается в доверии друг к другу. Инициатор рискует оказаться в ситуации, когда противоположная сторона не ответит взаимностью. Чтобы этого не произошло, прибегают к различным гарантиям, в качестве гаранта может выступать третья сторона. Примером решения конфликта таким методом может послужить Карибский кризис 1962 года, когда советская и американская сторона попеременно делали шаги, что бы разрядить ситуацию [4, 48].

Но при урегулировании конфликта необходимо не только рационализировать процесс выработки решения политическими лидерами, но и учитывать эмоциональные моменты, такие как общее настроение масс, общее отношение к конфликту в народе и в ряду политических деятелей. В этом плане большое значение имеют неофициальные встречи между конфликтующими сторонами. Эти встречи способствуют ломке стереотипа врага и формированию более адекватного восприятия участниками конфликта друг друга. Это направление наиболее активно разрабатывается в рамках подхода получившего название «второе направление дипломатии». Неофициальные встречи являются каналом обмена взглядами и проработки вариантов решения. Участники таких встреч, не будучи связанными официальными постами могут позволить себе большую гибкость в обсуждениях, чем официальные лидеры.

Так же сейчас развивается так называемое «мультинаправленная дипломатия», которая предполагает сотрудничество официальных лиц «первого направления дипломатии» и неофициальных представителей – «второго направления дипломатии».

Причем «мультинаправленная дипломатия» представляет собой не просто смешение первых двух направлений, но и подключение к ним деловых структур, частных лиц, исследовательских и образовательных центров, религиозных деятелей, местных активистов, адвокатских и филантропических организаций, представителей СМИ, а также распределение функций между ними [5, 135].

Важным также является сотрудничество неправительственных организаций с межправительственными в сфере урегулирования конфликтов, поскольку у многих межправительственных организаций, в частности, у ООН, сегодня уже накоплен определенный полезный опыт политического урегулирования конфликтов в сотрудничестве с другими международными акторами. Кроме того, вовлеченность государств зачастую необходима для решения подобных международных вопросов.

Таким образом, в заключении можно отметить, что международный конфликт - это центральная проблема теории международных отношений, основной характеристикой которого является сила, подразумевающая способность к принуждению. Предметом конфликтов является противоречие, урегулировав которые можно предотвратить конфликт. В целом необходимо отметить, что проблема исследования конфликта является весьма сложной. Теоретические и методологические ориентиры, рассмотренные выше, не претендуют на истину в последней инстанции. Однако они могут быть полезными для продолжения исследований конфликта как социально-общественного феномена.

Список литературы:

- 1 Лебедева М.М. Политическое урегулирование конфликтов: Подходы, решения, технологии. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 271 с.
- 2 Колосов Ю. М. Кривчикова Э. С. Международное право. - М.: Международные отношения, Юрайт-Издат, 2007. - 816 с.
- 3 Цыганков П.А. Теория международных отношений: Учеб. пособие. - М.: Гардарики, 2002. - 590 с.
- 4 Мастенбрук В. Переговоры. – Калуга: Издание КаИС, 1994. – 176 с.
- 5 Ковачик П., Малиева Н. Предупреждение и разрешение конфликтов. – М.: Ин-т психологии РАН, 1994 – 320 с.

УДК 10.21.63

**САЛЫҚТЫҚ МІНДЕТТЕМЕЛЕР: ОЛАРДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Т.А.Рахметова, Г.А.Қуаналиева,

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 2 курс магистранты,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, E-mail: tyrab2098@gmail.com*

*Ғылыми жетекші: әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
профессоры, заң ғылымдарының докторы, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
e-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru*

Аннотация. Ұсынылып отырған мақалада салықтарды төлеуге байланысты міндеттерді құқықтық реттеу, салық міндеттемелерін тиісінше орындауды қамтамасыз етуге бағытталған мемлекеттік мәжбүрлеу шараларының жүйесі мәселелері қарастырылған.

Мемлекет өзінің әлеуметтік, қаржылық, қорғаныстық және басқа да функцияларын орындау үшін және сол функцияларды жүзеге асыру үшін нақты қаржы көздері керек. ҚР заңи ғылымының құрамдас бөлігі болып табылатын салықтық құқық ғылымының өзекті мәселесіне айналуына орай көптеген жылдар бойы зерделеніліп-зерттелген салықтық міндеттеме институтының бүгін де осы ая бойынша жасалынған ғылыми қорытындылар мен тұжырымдамалардың нәтижесінде салық кодексінің жалпы бөлімінде орын алуы салық салу аясы мен қоғам үшін аса маңызды және айтарлықтай оқиға болып отыр.

Бұл жерде айта кететін жайт, міндеттеме ұғымы қалыптасқан дәстүр бойынша тек азаматтық құқықтық ұғым, яғни цивилистикалық заңи-техникалық құрал, сондай-ақ азаматтық-құқықтық міндеттеме ретінде белгілі бір келісімге келудің және шарт жасаудың нәтижесі болып табылады. Ал салықтық міндеттеме қазіргі қоғам қажеттілігіне сай келетін салық салу жүйесін құру ісіне ат салысуы арқылы салықтық қатынастарға қатысушылардың құқықтары мен міндеттерін қатаң айқындауға қол жеткізетін және ұлттық табысты қайта бөлуге қатысты экономикалық мән-жайлары мен өктем билік тұрғысынан ерекшеленетін құқықтық құрал ретінде танылады. Салықтық міндеттемені орындау мерзімдері салық кодексінде мұқият белгіленеді және осы белгіленген мерзімнің өтуі оның басталуы анықталған нақты оқиғадан немесе заңи іс әрекеттерден кейінгі келесі күні басталып, салық кеңесі аяқталған күннің соңында бітеді. Бұл құбылыстың азаматтық-құқықтық сипаттағы шаралардан тәуелсіздігін салыстыру арқылы қорытынды жасалды.

Түйін сөздер: салық, салықтық міндеттеме, мемлекеттік мәжбүрлеу, салық органдары, салықтық әкімшілендіру, салық агенті, салық кодексі.

НАЛОГОВЫЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА: ВОПРОСЫ ИХ ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Аннотация. В предлагаемой статье рассмотрены вопросы правового регулирования обязанностей, связанных с уплатой налогов, системы мер государственного принуждения, направленных на обеспечение надлежащего

исполнения налоговых обязательств. Государству нужны конкретные финансовые источники для выполнения своих социальных, финансовых, оборонных и других функций и для осуществления этих функций. В связи с тем, что наука налогового права, являющаяся составной частью юридической науки РК, стала актуальной проблемой, то, что институт налогового обязательства, изученный на протяжении многих лет, в результате научных выводов и концепций, сделанных по этой сфере и сегодня, имеет место в общей части Налогового кодекса, является важнейшим и значимым событием для сферы налогообложения и общества.

Здесь следует отметить, что понятие обязательства, по сложившейся традиции, является лишь гражданско-правовым понятием, т.е. цивилистическое право как техническое средство, а также как гражданско-правовое обязательство является результатом достижения определенного соглашения и заключения договора. А налоговое обязательство признается правовым инструментом, достигающим строгого определения прав и обязанностей участников налоговых отношений путем участия в создании системы налогообложения, отвечающей потребностям современного общества, и отличающимся с точки зрения экономических обстоятельств и властных полномочий в отношении перераспределения национального дохода. Сроки исполнения налогового обязательства тщательно устанавливаются Налоговым кодексом, и течение этого установленного срока начинается на следующий день после фактического события или юридических действий, которыми определено его начало, и истекает в конце дня окончания налогового совещания. Сделан вывод путем сравнения независимости данного явления от мер гражданско-правового характера.

Ключевые слова: налог, налоговая ответственность, государственное принуждение, налоговые органы, налоговая администрация, налоговый агент, налоговый кодекс.

TAX LIABILITIES: PROBLEMS OF ENSURING THEM

Abstract. The article deals with the issues of legal regulation of obligations related to the payment of taxes, the system of state enforcement measures aimed at ensuring the proper performance of tax obligations. The State needs specific financial sources to perform its social, financial, defense and other functions and to perform these functions. Due to the fact that the science of tax law, which is an integral part of the legal science of the Republic of Kazakhstan, has become an urgent problem, the fact that the institution of tax liability, studied for many years, as a result of scientific conclusions and concepts made in this area and today, takes place in the general part of the Tax Code, is an important and significant event for the field of taxation and society.

It should be noted here that the concept of obligation, according to the established tradition, is only a civil law concept, i.e. civil law as a technical means, as well as as a civil law obligation, is the result of reaching a certain agreement and concluding a contract. A tax liability is recognized as a legal instrument that achieves a strict definition of the rights and obligations of participants in tax relations by participating in the creation of a tax system that meets the needs of modern society, and differs in terms of economic circumstances and power in relation to the redistribution of national income. The deadlines for the performance of a tax obligation are carefully established by the Tax Code, and this deadline begins on the day after the actual event or legal actions that determine its beginning, and expires at the end of the day of the end of the tax meeting. The conclusion is made by comparing the independence of this phenomenon from civil law measures.

Key words: tax, tax liability, state coercion, tax authorities, tax administration, tax agent, tax code.

Көптеген жылдар бойы мемлекеттік қаржыны қалыптастырудың негізгі көздерінің бірі - салықтар болып келеді. Өзінің тарихи даму барысында салықтар мемлекеттік аппаратты ұстауға, мемлекет қызметіне байланысты шығыстарды қаржыландыруға және оның функцияларын жүзеге асыруға арналған құрал ретінде пайдаланылды. Салықтар сонымен қатар қоғамда болып жатқан әртүрлі әлеуметтік-экономикалық процестердің қуатты реттеушісі болып табылады. Сол себепті де салықтарды төлеу міндеті Қазақстан Республикасының Конституциясымен бекітілген.

Салық төлеу міндеті мемлекеттің өз азаматтарымен қарым-қатынасындағы негізгі міндеттердің бірі болып табылады, жеткілікті түрде регламенттелген және заң жүзінде орындалудың егжей-тегжейлі сипаттамасымен қамтамасыз етілген. Қазіргі таңда мемлекеттің өмір сүруінің және тиімді жұмыс істеуінің жалғыз кепілі - бұл қаржылық база, сондықтан бұл міндет - мемлекет өз азаматтарынан салықты есептеу және төлеу үшін талап ететін барлық әрекеттері нақты сипатталған механизмде көрінеді [1].

Заңмен бекітілген салықтарды төлеу міндеттілігі ҚР Конституциясының 35-бабында бекітілген және салықтар мен алымдар туралы заңнамалармен қарастырылған белгілі бір жағдайлардың жиынтығы болған сәттен бастап күшіне енеді. Атап айтқанда, салық объектісі, салық төлеуші және ең бастысы салық объектісі мен салық төлеуші арасындағы байланыс, сондай-ақ салықты төлеу мерзімі белгіленуі керек. Салық объектісінің ажырамас сипаттамасы болып - оның пайда болуы мен болмысының салық төлеушіге тәуелділігі табылады, салық төлеуші өзінің салық салынатын қызметін салық төлеу фактісінен табиғи апатқа ұшырамайтындай етіп құрудың нақты мүмкіндігіне ие болуы керек. Салық төлеу бойынша барлық қатынастар олар мемлекет белгілеген құқықтық қатынастар аясында жүреді. Салық қатынастарының міндетті субъектілерінің бірі әрқашан басқа субъектілерге қатысты билік өкілеттіктеріне ие, императивті ықпал ету шараларын қолдана отырып, сол арқылы осы қатынастардың сипатын анықтайтын мемлекет болып табылады [2]. Бұл жерде қоғамдық құқық саласында бар қатынастардың мемлекеттік-билік жағы айқын көрінеді, өйткені жеке тұлғалардың мүдделерінен басым болатын мемлекеттік, қоғамдық бірлестіктер салық салу үшін басым құқықтарға ие болып табылады. Сонымен бірге, билік өкілеттіктерін жүзеге асырудың шекараларын анықтай отырып, заң шығарушы салық төлеушілерге жүктелген міндеттерді жүзеге асырудың нысандары мен әдістерін таңдауда белгілі бір тәуелсіздікке мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасында дағдарыс жағдайында қылмыстар да өршиді. Ол қандай қылмыс түрлері десек, ең алдымен – ұрлық - қарлық, екінші – адамдарды алдап – арбау, үшіншіден – салық төлеуден жалтару[3]. Салық міндеттемесінің мәнін құрайтын Тараптар қабылдаған міндеттерді орындамау (салықты төлемеу), сол сияқты тиісінше орындамау (салықты уақтылы немесе толық төлемеу) мемлекеттің алдына екі негізгі міндет қояды. Бірінші міндет-осы міндеттеменің тиісті түрде орындалуына қол жеткізу. Екінші міндет-жосықсыз салық төлеушіні немесе салық міндеттемесін орындауға жауапты басқа тұлғаны (мысалы, салық агенті, банк) жауапкершілікке тарту. Сонымен қатар, мемлекет үшін бірінші міндет әрқашан екіншісіне қарағанда маңызды екенін атап өткен жөн. Бұл көптеген мысалдармен расталады, олардың ең маңыздысы - салық міндеттемесін орындағаннан кейін қылмыстық жауапкершіліктен босату.

Салық саласындағы екі міндетті орындау үшін мемлекеттік мәжбүрлеу шаралары көзделген. "Мемлекеттік мәжбүрлеу шаралары" терминінің өзі мәжбүрлеудің заңды

немесе заңсыз екендігіне байланысты әртүрлі мағынаға ие болуы мүмкін. Егер мәжбүрлеу құқықтық нормаларды бұза отырып жүзеге асырылса, онда тәртіптік, әкімшілік немесе қылмыстық жауапкершілік нормаларын қолдануға болады. Оған бірнеше мысалдар келтірсек: уәкілетті емес тұлға мәжбүрлеуді жүзеге асырған жағдайда немесе оған заңды негіздер болмаған кезде, мемлекеттік мәжбүрлеу шарасын қолданудың нормативтік белгіленген тәртібін, шарттарын, қағидағтарын сақтамай мәжбүрлеу кезінде және өзге жағдайларда.

Салық қызметі органдарының салық заңнамасының орындалуын бақылауы, яғни салық қызметі субъектілерінің заңнамада белгіленген мемлекет алдындағы өз міндеттерін орындауын бақылау маңызды болып табылады [4]. Бұдан басқа, мемлекеттік мәжбүрлеу нормаларын заңды емес қолданудан болатын залалды барынша азайтуға немесе өтеуге мүмкіндік беретін нормалар көзделген. Мұндай нормаларға салық төлеушілердің оларды салық органдарының заңсыз әрекеттерінен қорғауға бағытталған құқықтары, сондай-ақ салық органдарының салық төлеушілерге келтірілген залалдарды өтеу міндеті жатады. Егер салық органдары лауазымды адамдарының іс-әрекеттері заңды болған жағдайда, тексерілетін тұлғалар мен олардың өкілдеріне келтірілген залалдар өтелуге жатпайды.

Салық міндеттемелерін орындамаған кезде мемлекеттік мәжбүрлеу шаралары және оларды қолдану тәртібі салық, әкімшілік, қылмыстық, қылмыстық-атқару, төрелік және азаматтық заңнамада көзделген. Процессуалдық тұрғыдан алғанда, құқықтың әртүрлі салаларында белгіленген мемлекеттік қажеттілік түрлерін пайдалану уәкілетті мемлекеттік органдардың құзыретін анықтау қажеттілігімен байланысты. Ұйымдастырушылық тұрғыдан алғанда, құқықтың әртүрлі салаларында белгіленген мемлекеттік мәжбүрлеу түрлерінің өзара әрекеттесуі фискалдық және құқық қорғау ведомстволарының қызметін өзара үйлестіруден тұрады.

Салық салу саласындағы мемлекеттік мәжбүрлеу шаралары салық қатынастарына қатысушы әрбір тұлғаның осы қатынастардан туындайтын өз міндеттерін орындауын қамтамасыз етуге арналған. Алайда, мемлекеттің осы салада айқын материалдық қызығушылығы - жиналған салықтар, -және ол тиісті ережелерді қабылдау арқылы мемлекеттік мәжбүрлеу шараларының жүйесін құрайтындықтан, бұл мәжбүрлеудің ұшы негізінен салық төлеушіге қарсы бағытталған.[5] "Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы" заңда қарастырылған мәжбүрлеу шараларын және оларды салық қызметін жүзеге асыру кезіндегі оқиғалардың дамуымен анықталатын ретпен қолдану негіздерін қарастырсақ.

Салық мөлшерін мәжбүрлеп түзету. Бұл шара "Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы" заңда тікелей көзделмегенмен, іс жүзінде салық органдарының қызметінде кеңінен қолданылуда.

Салық заңнамасы салықтың жекелеген түрлеріне қатысты олардың мөлшерін анықтаудың әртүрлі тәсілдерін белгілейді. Кейбір жағдайларда мұны тікелей салық органдары жасайды және салық төлеушінің міндетіне салық органы өзі үшін есептеген салық сомасын төлеу ғана кіреді. Мұндай механизм, мысалы, азаматтар жер салығын төлеген кезде белгіленеді, онда салықты есептеуді салық қызметі органдары жыл сайын ағымдағы жылдың бірінші тамызынан кешіктірмей төлеушілерге салық төлеу туралы төлем хабарламаларын береді, ал соңғысы оны ағымдағы жылдың бірінші қазанынан кешіктірмей төлеуге міндетті. Әрине, салық мөлшерін мәжбүрлеп түзету, ең алдымен, оны есептегеннен аз мөлшерде болған жағдайда орын алады. Алайда, бұл түзету салық талап етілгеннен көп мөлшерде есептелген жағдайларда да орын алуы керек. Мысалы, салық төлеуші салықты дұрыс төледі деп санайды, бірақ салық органы салықтың артық

төленгенін анықтады. Бұл жағдайда салық органы салық сомасын қайта есептеуді жүргізуге (яғни салық мөлшерін мәжбүрлеп түзетуді жүзеге асыруға) және артық төленген салық сомаларын «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» (СК) Заңның 102-бабында көзделген ретте қайтаруға міндетті. Қалай болғанда да, салық органы салық төлеушінің салық сомасын асыра төлеу жағынан жіберген қатесін анықтаған кезде, бұл орган бұл туралы оған ресми түрде хабарлауға міндетті. Салық қызметі органы салық төлеушілердің құқықтарын сақтауға және қорғауға, мемлекет алдындағы салықтар мен басқа да қаржылық міндеттемелердің дұрыс есептелуіне бақылауды жүзеге асыруға міндетті екенін ескергеніміз жөн. Салық және бюджетке төленетін төлемдер бойынша берешек пайда болған кезде салық органдары салық кодексінің 614-бабына сәйкес мәжбүрлеп өндіріп алу шараларын қолдануға міндетті [6].

Салық төлеушілердің банк шоттары бойынша шығыс операцияларын тоқтата тұру. Банктер мен банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын өзге де ұйымдардағы банк шоттары бойынша ұйымдар мен азаматтардың шығыс операцияларын тоқтата тұру Салық кодексінің 118-бабында көзделген және салық төлеушінің құқыққа қарсы іс-қимыл шараларының жолын кесу не болашақта салық бұзушылығының жасалуын айқындау ретінде әрекет етеді. Бұл шараны қолдану тек үш жағдайда ғана мүмкін екенін есте ұстаған жөн: 1) салық органдарының анықталған салық заңнамасын бұзушылықтарды жою туралы талаптары орындалмаған жағдайлары; 2) салық органдары лауазымды адамдарының тексеруге және зерттеп-қарауларға жіберілмеуі; 3) салық қызметіне кірістерді есептеуге, салық салу объектілерін ұстауға, салықтарды және бюджетке төленетін басқа да төлемдерді есептеуге және төлеуге байланысты бухгалтерлік есептер мен баланстарды, есеп-қисаптарды, декларациялар мен басқа да құжаттарды ұсынбауы жатады.

Шот бойынша операцияларды тоқтата тұру, біріншіден, салық органдарының заңды және негізделген талаптарына негізделуі керек. Мысалы, салық төлеушінің салықтық тексерулер жүргізудің белгіленген мерзімділігін бұзуы салдарынан тексеруге жібермеуі не азаматтың тұрғын үйге қол сұғылмау конституциялық құқығына байланысты өзінің тұрғын үйіне тексерушілерді жібермеуі шот бойынша операцияларды тоқтата тұру туралы шешім шығаруға негіз бола алмайды. Екіншіден, салықты төлемеу немесе оны төлеуден бас тарту, сондай-ақ бухгалтерлік есепті жүргізу тәртібін бұзу, құжаттарды ұсыну мерзімдерін бұзу не оларды нысан бойынша ұсынбау және т.б. сияқты себептер шот бойынша операцияларды тоқтата тұру үшін негіз бола алмайды. Барлық жағдайларда шот бойынша операцияларды тоқтата тұру салықты, айыппұлды немесе өсімпұлды төлеу туралы талаппен ұштаса алмайды, өйткені шот бойынша операцияларды тоқтата тұру, бересіні мәжбүрлеп өндіріп алу, айыппұл мен өсімпұл салу - бұл өзінің дербес негіздері мен қолдану тәртібі бар құқық бұзушыға заңды Ықпал етудің әртүрлі шаралары болып табылады. Яғни, салық төлеушінің банктік шоты бойынша шығыс операцияларын тоқтата тұруға жататын мемлекеттік мәжбүрлеу шаралары ақаулы салық төлеушіні жазалау үшін заңды жауапкершілік шаралары ретінде пайдаланылмауы тиіс.

Құжаттарды алып қою. Салықтық тексеру процесінде жалған және қолдан жасау анықталған, сол арқылы әкімшілік құқық бұзушылық фактісін куәландыратын құжаттар төлеушіге алып қойылған құжаттар тізімдемесі бар актіні табыс ете отырып, алып қойылады.

Құжаттарды алып қою құжаттарды алып қою жүргізілетін кәсіпорынның, мекеменің, ұйымның лауазымды адамдарының қатысуымен жүргізіледі. Құжаттарды

алып қою туралы Акт (хаттама) белгіленген нысан бойынша екі данада жасалады, оның біреуі алып қою жүргізілетін лауазымды адамға қол қойғызып тапсырылады. Бұл ретте оның алып қою актісіне (хаттамасына) енгізілуге жататын осы әрекеттер жөнінде мәлімдеме жасауға құқығы бар.

Мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы ретінде құжаттарды алып қою екі мақсатты көздейді: 1) салық заңнамасын бұзудың жолын кесу; 2) Осы құқық бұзушыны заңды жауапкершілікке тарту кезінде заңнаманы бұзу фактісін дәлелдермен қамтамасыз ету. Бұл шараны қолдануға екі белгіден тұратын негіз бойынша ғана жол берілетініне назар аудару керек, олар: а) құжаттардың жалған немесе қолдан жасалған болуы; ә) салық заңнамасын бұзу туралы куәліктің болуы.

Салық қызметі органдарының салық алуы. ҚР СК 13-тарауына сәйкес, егер салық төлеуші немесе дебиторлар осындай берешекті төлеуге келіссе, салық қызметі органдары салық төлеушілердің немесе оның дебиторларының шоттарынан салықтар, айыппұлдар және өсімпұлдар бойынша пайда болған берешек шегінде қаражатты өндіріп алуға құқылы.

Бірден айта кету керек, "қарыз" ұғымымен бұл норма берешекті де (белгіленген мерзімде енгізілмеген салық сомасын), сондай-ақ салынған, бірақ төленбеген айыппұлдар мен өсімпұлдарды да қамтиды. Бұл тәсіл қате болып көрінеді. Біріншіден, қарызды өндіріп алу және айыппұлдарды өндіріп алу-бұл заңды табиғаты бойынша әр түрлі актілер: қарызды мәжбүрлеп өндіріп алу-бұл салық төлеушінің мемлекет алдындағы салық міндеттемесін орындауын қамтамасыз етуге арналған мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы; салынған айыппұлды(өсімпұлды) өндіріп алу дегеніміз-субъектінің салықтық құқық бұзушылық жасағаны үшін заңды жауапкершілікке тарту шарасы, басқаша айтқанда, оның салық заңнамасын бұзғаны үшін жазасы. Екіншіден, егер берешек санаты әлі де төленбеген салыққа қатысты болса (Конституция заңды түрде белгіленген салықты төлеу әркімнің парызы екенін айтады), онда бұл терминді осы міндетті орындамағаны үшін жазалау шарасына қолдану орынсыз, өйткені жаза парыз емес, ал жазаны орындамау қарыз болып табылмайды.

Салық органының салық берешегін өндіріп алуы салық төлеушінің немесе оның дебиторының келісімімен ғана жүргізілетіндігі, осы шараның мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы ретінде құқықтық сипатын өзгертпейді, өйткені осы тұлғалар банк шоттарынан ақша алуға келісім беруден бас тартқан жағдайда, сот арқылы мемлекеттік мәжбүрлеуді іске асыру тетігі қолданысқа енгізіледі.

Салық органдары тарапынан салық алудың белгіленген тәртібін бұзу (мысалы, салық төлеушіден келісім алмай тиісті соманы есептен шығаруға банкке өкім қою) заңсыз өндіріп алынған салық сомасын қайтарудан және келтірілген залалдарды өтеуден басқа, салық органын ҚР заңнамасында белгіленген заңды жауапкершілікке тартуға әкеп соғады. Сонымен қатар, осы органдардың лауазымды тұлғалары тиісті әкімшілік және қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін.

Салық төлеушінің мүлкінен өндіріп алу. Салық органдары жүзеге асыратын салық төлеушінің мүлкінен өндіріп алу рәсімі екі кезеңде жүргізіледі. Бірінші кезеңде салық органы мүлікке билік етуді шектеуді белгілейді; екінші кезеңде бұл мүлікті сату жүзеге асырылады.

ҚР СК 120-бабына сәйкес салық берешегін төлеуді қамтамасыз ету үшін салық қызметі органдарының салық төлеушінің және оның дебиторларының шоттарында қаражат болмаған жағдайда, Үкімет айқындаған тәртіпшен салық төлеушінің мүлкіне билік етуін шектеу туралы шешім шығаруға құқығы бар.

Мұнда екі негізгі тармақты атап өтеміз: біріншіден, бұл шараны қолдану салық төлеушінің банктік шотынан ақшаны есептен шығарудан айырмашылығы, оның келісімін талап етпейді, алайда, екіншіден, бұл шара салық төлеуші мен оның дебиторлары (яғни бір уақытта) өздерінің банктік шоттарында ақша болмаған жағдайда ғана қолданыла алады. Демек, егер салық төлеуші немесе оның дебиторлары салық органының өкімі негізінде олардан ақша алуға келіспесе, онда соңғысы мүлікке билік етуді шектеуге құқылы емес-ол салық төлеушіден оның банктік шотындағы қаражатты өндіріп алу туралы талаппен сотқа жүгінуге құқылы. Сондай - ақ, бұл шара салық төлеушіге қатысты ғана қолданылады-ол оның дебиторларына қолданылмайды.

Билік етуі шектелген мүлік салық төлеушінің пайдалануында қалады, ол оның сақталуына жауапты болады. Берешек өтелген жағдайда билік етуді шектеу туралы шешімнің күші жойылуға жатады.

Салық заңнамасының анықталған бұзушылықтарын жою. Салық органдары салық заңнамасының анықталған бұзушылықтарын жою туралы басшыларға және басқа да лауазымды адамдарға, сондай-ақ азаматтарға орындалуы міндетті нұсқаулар беруге және олардың орындалуын бақылауға құқылы.

Салық заңнамасын бұзу әр түрлі болуы мүмкін және салық салудың кез-келген элементіне қатысты болуы мүмкін. Осылайша, олар салық субъектілеріне (мысалы, салық есебіне қойылмау), салық заңнамасының кең таралған бұзылуын (салық объектісін есепке алудың болмауы, салық салу ставкаларын дұрыс қолданбау), салық төлеу тәртібіне (мысалы, белгіленген мерзімде салықты төлемеу, салық декларациясын ұсынбау), салық жеңілдіктерін қолдануға және т.б. қатысты орын алуы мүмкін.

Салық қатынастары әрқашан тек құқықтық нысанда ғана болады, бұл салық міндеттемесінің де тек құқықтық нысанда болуы мүмкіндігін анықтайды. Мысалы, өзінің объективті экономикалық заңдылығына байланысты барлық жағдайларда орын алатын пайданы бөлуден айырмашылығы, мемлекет бұл процесті реттей ме, жоқ па, салық міндеттемелерін реттеу, салықты белгілеудің өзі сияқты, әрқашан мемлекеттің тиісті құқықтық нормаларды шығаруы нәтижесінде болады. "Заңнан тыс" салықтар бола алмайтындықтан, "заңнан тыс" салық міндеттемелері де бола алмайды. Тағы бір нәрсе, материалдық салық міндеттемесі әрқашан экономикалық "салындыға" ие, өйткені бұл экономикалық қатынас. Мемлекет бұл қатынасты тек заңды құралдармен реттей алады. Реттеу үшін құқықтық нормалармен бекітілмеген таза экономикалық әдістерді қолдану мүмкін емес.

Құқықтың әр саласы өзінің қорғаныс механизміне ие және өзінің заңды жауапкершілік шараларын белгілейді. Сонымен, Азаматтық құқық өзінің құқықтық нормалары нұсқамаларының орындалуын қамтамасыз ету үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілік шараларын, қаржылық (салықты қоса алғанда) – қаржылық-құқықтық жауапкершілік шараларын, еңбек құқығы – осы құқық саласында қолданылатын қорғаныс механизмінің элементтеріне қатысты тәртіптік және материалдық жауапкершілік шараларын және т. б. қолданады. Бұл жағдайда құқықтың бір саласы екіншісіне қолданылмайды: азаматтық-құқықтық Санкциялар азаматтық-құқықтық қатынастар аясында жүзеге асырылады және оларды қорғау үшін қолданылады, қаржылық-құқықтық Санкциялар қаржылық (оның ішінде салықтық) құқықтық қатынастар аясында және қорғау үшін қолданылады және т. б.

Ерекшелік әкімшілік және қылмыстық жауапкершілік болып табылады, олар құқықтық қатынастардың барлық түрлерін қорғау үшін пайдаланылады және құқықтың әртүрлі салаларына қатысты құқықтық нормалар нұсқамаларының орындалуын

қамтамасыз ету құралы болып табылады. Жауапкершіліктің бұл түрлері үшін қандай салалық қатынастар бар екендігі маңызды емес.

Салық міндеттемелерін орындауды қамтамасыз ету шараларын қарауды қорытындылай келе, келесі қорытынды жасауға болады. Салық міндеттемелерінің орындалуын қамтамасыз ету үшін мемлекет кешенді құқықтық институтты құрайтын мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын қолданады. Бұл салық міндеттемелерін орындамаған кезде мемлекеттік мәжбүрлеу шаралары және оларды қолдану тәртібі салық, әкімшілік, қылмыстық, қылмыстық-атқару, төрелік және азаматтық заңнамада көзделгендігімен расталады.

Салық міндеттемелерін орындамаған кезде мемлекеттік мәжбүрлеу шаралары алдын алу, жолын кесу, құқықты қалпына келтіру және жазалау шараларын қамтиды. Олардың негізгілері құқықтық қалпына келтіру шаралары болып табылады, өйткені олар заңнамада белгіленген мерзімде төленбеген салықтар мен өсімпұлдарды өндіріп алуға бағытталған. Мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын талдау мемлекеттің оларды қолдануда: "кәсіпкерді бас бостандығынан айырудан гөрі бюджетті толтыру жақсы" деген ұстанымды ұстанатынын көрсетті.

Құқықтық қалпына келтіру шаралары жазалау шараларын қолдану қатерімен немесе салық міндеттемесін орындамайтын тұлғаны жауаптылыққа тарту шеңберінде іске асырылады. Салық, әкімшілік және қылмыстық жауапкершілік қолданылады, ал салық жауапкершілігі әкімшілік жауапкершілік болып табылады. Азаматтық-құқықтық жауапкершілік шаралары қолданылмайды, ал алынатын өсімпұл немесе айыппұл азаматтық-құқықтық жаза болып табылмайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Печёнкина А.А. Обязанность по уплате налога и налоговое обязательство: проблемы теории и нормативно-правового закрепления: //Общество:Политика, экономика, право./ 5(58)-2018, - 128 стр.

2.Налоговое право Республики Казахстан (вопросы теории и практики) : автореф. дис.... д-ра юрид. наук: Е. В. Порохов. - Алматы : [б. и.], 2009. – 41 стр.

3.Алауханов Е.О. Сананы жаңғырту құқықтық сауатты тереңдетуден басталады.// Наука и жизнь Казахстана №6(52) 2017, - 19-23 б.

4.Ермекбаева, Баян Жүндібайқызы/Салықтық жоспарлау және бақылау: оқу құралы / Б. Ж. Ермекбаева, М. Ж. Арзаева. - Алматы : Қазақ ун-ті, 2009. – 131 б

5.Худяков А.И. Налоговые правонарушения.-Алматы: ТОО Баспа, 1997-135 стр.

6.Н. Маханов; начальник отд ЦПОФЛ: «Меры принудительного взыскания налоговой задолженности»: 2011 /ғаламтор-сілтеме

https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31072427#pos=3;-49

УДК 343.352

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫНЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫН ТАЛДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ә.А. Тоқабай, Г.А. Қуаналиева

Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының 1-курс магистранты,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, e-mail: alibek.tokabai98@mail.ru

Ғылыми жетекші: Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының
профессоры, заң ғылымдарының докторы, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, e-
mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru

Аннотация. Мақалада сыбайлас жемқорлық қылмыстарының түсінігі мен жалпы сипаттамасына, әрекет етуші қылмыстық заңнамаға сәйкес жан-жақты талдау жасалған. Сыбайлас жемқорлық кез келген мемлекеттің экономикасының дамуына кедергі келтіретін қауіп-қатердің бірі болып табылады. Сыбайлас жемқорлықты болдырмау, оның алдын алу мақсатында мемлекетімізде көптеген іс-шаралар жүзеге асырылуда. Сыбайлас жемқорлық мәселесі бүгінде күрмеуі қалың күрделі мәселе болып отыр. Үлкен әлеуметтік қасірет болып табылатын ол саяси даму тұрғысынан бір-біріне ұқсамайтын әлемдегі барлық елдердің қай-қайсысын да қатты алаңдататыны анық.

Мақалада Қазақстан Республикасында жүргізіліп жатқан реформалар мен заңнамалық актілер қарастырылады. Статистикалық мәліметтерге талдау жасалады. Ғалымдардың пікірлері талданып, авторлардың өз көзқарасы келтіріледі.

Қазіргі әлемде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту жөніндегі жұмыс үздіксіз жүргізілуде және үнемі жетілдірілуде. Әлемде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес тетіктерінің барлық елдер үшін оңтайлы бірегей жиынтығы жоқ. Әрбір ел қабылдайтын сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі әдістер жиынтығының ерекшелігі бірегей және тек саяси және экономикалық тұрақтылыққа ғана емес, сондай-ақ әдет-ғұрып пен дәстүрге, діни ерекшеліктер мен құқықтық мәдениет деңгейіне, сондай-ақ алып отырған аумақтың ауданына, тығыздығына, халық санына да байланысты.

Экономиканы жаңғырту және ауқымды әлеуметтік өзгерістер жағдайында Қазақстанда мемлекеттің қазіргі заманғы әлеуметтік-экономикалық саясатымен тығыз байланыстырылған тұтастай сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияға қажеттілік барынша айқын болды.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлықпен күрес, сыбайлас жемқорлық қылмыстардың түрлері, сыбайлас жемқорлық қылмыстардың субъектілері, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет.

ВОПРОСЫ АНАЛИЗА ОБЩЕЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОРРУПЦИОННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Аннотация. В статье дается всесторонний анализ понятия и общей характеристики коррупционных преступлений, в соответствии с действующим уголовным законодательством. Коррупция является одной из угроз, препятствующих

развитию экономики любого государства. В целях недопущения коррупции, ее предупреждения в нашей стране реализуется большое количество мероприятий. Проблема коррупции сегодня остается сложной. Очевидно, что, будучи большой социальной бедой, она вызывает сильное беспокойство у всех стран мира, которые не похожи друг на друга с точки зрения политического развития.

В статье рассматриваются проводимые в Республике Казахстан реформы и законодательные акты. Проводится анализ статистических данных. Анализируются мнения ученых, приводится собственная точка зрения авторов.

В современном мире работа по усилению борьбы с коррупцией ведется непрерывно и постоянно совершенствуется. В мире нет уникального набора механизмов борьбы с коррупцией, который оптимален для всех стран. Специфика наборов методов по борьбе с коррупцией, принимаемых каждой страной, уникальна и зависит не только от политической и экономической стабильности, но и от обычаев и традиций, религиозных особенностей и уровня правовой культуры, а также от площади занимаемой территории, плотности, численности населения.

В условиях модернизации экономики и масштабных социальных преобразований в Казахстане была все более очевидна потребность в целостной антикоррупционной стратегии, тесно увязанной с современной социально-экономической политикой государства.

Ключевые слова: коррупция, борьба с коррупционными преступлениями, виды коррупционных преступлений, субъекты коррупционных преступлений, культура против коррупций

ISSUES OF ANALYSIS OF THE GENERAL CHARACTERISTICS OF CORRUPTION CRIMES

Annotation. The article provides a comprehensive analysis of the concept and general characteristics of corruption crimes, in accordance with the current criminal legislation. Corruption is one of the threats that hinder the development of the economy of any state. In order to prevent corruption, a large number of measures are being implemented in our country. The problem of corruption today remains complex. Obviously, being a great social disaster, it causes great concern in all countries of the world, which are not similar to each other in terms of political development.

The article discusses the ongoing reforms and legislative acts in the Republic of Kazakhstan. The analysis of statistical data is carried out. The opinions of scientists are analyzed, and the authors' own point of view is given.

In the modern world, the work to strengthen the fight against corruption is carried out continuously and is constantly being improved. There is no unique set of anti-corruption mechanisms in the world that is optimal for all countries. The specifics of the sets of anti-corruption methods adopted by each country are unique and depend not only on political and economic stability, but also on customs and traditions, religious characteristics and the level of legal culture, as well as on the area of the occupied territory, density, and population.

In the context of the modernization of the economy and large-scale social transformations in Kazakhstan, the need for a holistic anti-corruption strategy, closely linked to the modern socio-economic policy of the state, was increasingly evident.

Keywords: corruption, fight against corruption crimes, types of corruption crimes, subjects of corruption crimes, culture against corruption

1 қыркүйек 2020 жылғы Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың "Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі" атты Қазақстан халқына Жолдауында: "Сыбайлас жемқорлықпен күрес барынша жүйелі сипат алуда. Жемқорлықтың пайда болу себептеріне көбірек назар аударылып, алдын алу жұмыстары жүргізілуде. Енді жемқорлыққа апаратын факторларды анықтау үшін мемлекеттік органдар мен квазимемлекеттік сектордың нормативтік актілері мен жұмыс үдерісіне жемқорлыққа қарсы күрес тұрғысынан арнайы талдау жүргізген жөн.

Сонымен қатар сыбайлас жемқорлықпен күрес жауапқа тартылудан қорыққан шенеуніктерді дербестік, бастамашылдық және жедел әрекет ету қасиеттерінен айырмауға тиіс...

Сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің жаңа тәсілдерін енгізген жөн деп санаймын. 2021 жылдан бас-тап мемлекеттік қызметшілердің, депутаттардың, судьялардың шетел банктерінде есепшотқа ие болуы, қолма-қол ақша және бағалы заттар сақтауына қатысты жемқорлықпен күрес аясында жаңа шектеулер енгізу керек.

Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің, судьялардың, пара берушілердің және парақорлыққа делдал болғандардың сыбайлас жемқорлығы үшін жазаны қатайту тұрғысынан Қылмыстық кодекске өзгерістер енгізу керек.

Сыбайлас жемқорлыққа қатысты қылмыс жасағандарға шартты түрде мерзімінен бұрын босату шарасы қолданылмайды. Жемқорлықпен ұсталғандардың мемлекеттік қызметте және квазимемлекеттік секторда жұмыс істеуіне өмір бойы тыйым салатын қағида қатаң сақталуы керек. Біз сыбайлас жемқорлық деректері туралы хабарлаған адамдарды заң жүзінде қорғайтын жүйе қалыптастыруымыз қажет" деп әділ айтып көрсеткен [1].

Қазақстан Республикасы бойынша 2010-2020 жылдар аралығында тіркелген жалпы қылмыстық құқық бұзушылық саны төмендегідей: 2010 жыл - 132183, 2011 жыл - 204212, 2012 жыл - 306898, 2013 жыл - 386710, 2014 жыл - 377330, 2015 жыл - 402821, 2016 жыл - 408775, 2017 жыл - 360429; 2018 жыл - 332299, 2019 жыл - 279041, 2020 жыл - 193678 [2]. Оның ішінде қылмыстық құқық бұзушылық дәрежесінің аса көп өсуі 2013-2016 жылдар аралығына келіп, күрт өзгеріп өсуі байқалып отыр. Бұл көрсеткіштер қылмыстық құқық бұзушылықпен күрес жүргізу шараларын одан ары жетілдіру қажеттілігін көрсетеді.

Қазақстан Республикасында 2015-2020 жылы тіркелген парақорлық қылмыстары:

2015 жыл пара алу (366-бап) - 573, пара беру (367-бап) - 288, парақорлыққа делдал болу (368-бап) - 78;

2016 жыл пара алу (366-бап) - 762, пара беру (367-бап) - 328, парақорлыққа делдал болу (368-бап) - 57;

2017 жыл пара алу (366-бап) - 933, пара беру (367-бап) - 378, парақорлыққа делдал болу (368-бап) - 99;

2018 жыл пара алу (366-бап) - 925, пара беру (367-бап) - 381, парақорлыққа делдал болу (368-бап) - 98;

2019 жыл пара алу (366-бап) - 808, пара беру (367-бап) - 497, парақорлыққа делдал болу (368-бап) - 57;

2020 жыл пара алу (366-бап) - 688, пара беру (367-бап) - 713, парақорлыққа делдал болу (368-бап) - 50 [2]. Байқап қарасақ, соңғы 2020 жылда ғана парақорлықтың бәсеңсігенін көруге болады. Бұл мәліметтер аталған қылмыстардың түрімен одан әрі күресіп, оның алдын алу қажеттілігін білдіреді.

Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлықпен күрес жүргізу шаралары ретінде 2015 жылы 18 қарашада қабылданған "Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-

қимыл туралы" №410-V заң бар. Онда: "Сыбайлас жемқорлық – жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу" болып табылады делінген [3]. Заңда сыбайлас жемқорлықтың жаңа анықтамасы енгізілді, ол мүліктік қана емес, сонымен қатар мүліктік емес игіліктер алу немесе табу, оның ішінде үшінші тұлғаларға қатысты пайда табу деген ұғымды білдіреді. Сонымен қатар, "сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл – сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің өз өкілеттіктері шегіндегі сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, оның ішінде қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және жою жөніндегі, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтау, жолын кесу, ашу және тергеп-тексеру және олардың салдарларын жою жөніндегі қызметі" деп белгіленген [3]. Аталған заңның 5-бабында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың мақсаты мен міндеттері көрсетілген. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың мақсаты қоғамда сыбайлас жемқорлықты жою болып табылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл міндеттері төмендегідей:

- 1) қоғамда сыбайлас жемқорлыққа төзбестік ахуалын қалыптастыру;
- 2) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін жағдайлар мен себептерді анықтау және олардың салдарларын жою;
- 3) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің өзара іс-қимылын нығайту;
- 4) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі халықаралық ынтымақтастықты дамыту;

5) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтау, жолын кесу, ашу және тергеп-тексеру міндеттерін шешу арқылы іске асырылады. Сонымен қатар, мемлекетімізде Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы "Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы" №986 Жарлығы бар. Онда сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияның мақсаты мен міндеттері; Түйінді бағыттар, негізгі тәсілдер және басым шаралар; Мемлекеттік қызмет саласындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл; Қоғамдық бақылау институтын енгізу, Квазимемлекеттік және жекеше сектордағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл; Сот және құқық қорғау органдарындағы сыбайлас жемқорлықтың алдын алу; Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің деңгейін қалыптастыру және басқа да өзекті мәселелер белгіленген. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегия іс-қимылды ұйымдастыру жөніндегі мемлекеттік шаралар жүйесінің негізгі элементтерінің бірі болып табылады. Стратегия іс біткен соң әрекет етуден сыбайлас жемқорлық көріністерінің алдын алуға, ескертуге, оны жасаудың себептері мен жағдайларын анықтауға және жоюға өтуді көздейді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шеңберінде халықаралық ынтымақтастықты дамыту мәселелері құжатта маңызды орын алады. Бұл бүкіл халықаралық қоғамдастық шарттарымен сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жасау қажеттілігінен туындаған өте дұрыс қадам.

Сыбайлас жемқорлық көріністеріне ықпал ететін негізгі факторларға:- Біріншіден, олардың нормалары құқық қолдану кезінде сыбайлас жемқорлық іс-әрекеттерін жасауға көбіне жағдайлар жасайтын салалық заңдардың жетілдірілмеуі болып табылады.

Құқықтанудың қыр-сырын білмейтін азаматтар үшін практикада мұндай заңдардың ережелерін дұрыс түсіну мен тиісінше ұғыну қиынға соғады.- Екіншіден, мемлекеттік және корпоративтік басқару ашықтығының жеткіліксіз болуы. Басқарушы шешімдерді әзірлеу және қабылдау процестері, оның ішінде азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қозғайтын шешімдер туралы сөз болған жағдайларда әлі де ең жабық процестердің бірі болып қалуда.

- Үшіншіден, лауазымды адамдардың мемлекеттік қызметтерді көрсеткен кездегі халықпен тікелей байланысына байланысты сыбайлас жемқорлық тәуекелдері сақталуда.

- Төртіншіден, халықтың, оның ішінде мемлекеттік сектор қызметшілерінің өздерінің құқықтық мәдениетінің деңгейі әлі де төмен, бұл арам пиғылды қызметкерлерге оны пайдакүнемдік, құқыққа қарсы мақсаттарда пайдалануға мүмкіндік береді.- Бесіншіден, азаматтар мінез-құлығының сыбайлас жемқорлыққа қарсы моделін және сыбайлас жемқорлықты қабылдамаудың қоғамдық ахуалын қалыптастыру бойынша кешенді және мақсатты ақпараттық жұмыстың болмауы.

- Алтыншыдан, мемлекеттік қызметшілердің жекелеген санаттарының еңбекақысының және мемлекеттік қызметтегі әлеуметтік кепілдіктердің жеткіліксіз деңгейі [4].Мемлекеттік қызмет институты да айтарлықтай реформаға ұшырады. 2015 жылдың 23 қарашасында қабылданған "Мемлекеттік қызмет туралы" заңмен меритократия, кәсібилік, есеп берушілік және бақылауда болушылық, қоғамдық пікірді ескеру және ашықтық секілді негізгі принциптерге негізделген мәнсаптық модельге көшу жүзеге асырылды.

Мемлекеттік қызметке іріктеу кезінде және одан әрі жоғарылату кезінде білімі, еңбек өтілі, сондай-ақ қызметшілердің атқаратын лауазымында лауазымдық міндеттерін тиімді орындауы үшін қажетті құзыреттіліктердің болуы басты назарға алынады. Мемлекеттік қызмет туралы заңның 52-бабында мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлқы белгіленген.

1. Мемлекеттік қызметшілер сыбайлас жемқорлық көріністеріне қарсы тұруға, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға жол бермеуге тиіс.2. Мемлекеттік қызметшілер басқа мемлекеттік қызметшілер тарапынан жасалатын сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактілерінің жолын кесуге тиіс.

3. Егер мемлекеттік қызметшіде сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық туралы ақпарат болса, ол мұндай құқық бұзушылықты болғызбау және тоқтату жөніндегі қажетті шараларды қабылдауға, оның ішінде жоғары тұрған басшыға, өзі жұмыс істейтін мемлекеттік органның басшылығына, уәкілетті мемлекеттік органдарға жазбаша нысанда дереу хабарлауға тиіс. Мемлекеттік қызметші өзін басқа адамдардың сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға көндіру жағдайлары туралы да аталған адамдар мен органдарға жазбаша нысанда дереу хабарлауға міндетті.

Мемлекеттік органның басшылығы ақпаратты алған күннен бастап бір ай мерзімде мемлекеттік қызметшінің сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар, өзін осы бұзушылықтарды жасауға көндіру жағдайлары туралы мәлімдеулері бойынша, оның ішінде тексерулер ұйымдастыру және уәкілетті органдарға өтініштерді жолдау арқылы шаралар қабылдауға міндетті.4. Мемлекеттік органның басшылығы сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар, өзін осы бұзушылықтарды жасауға көндіру

жағдайлары туралы хабарлаған мемлекеттік қызметшінің құқықтарына, бостандықтары мен заңды мүдделеріне қысым жасайтын қудалаудан қорғау жөніндегі шараларды қабылдауға міндетті.

5. Мемлекеттік қызметшілер жеке және (немесе) заңды тұлғалардың өз құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін іске асыруын қиындататын әрекеттерге (әрекетсіздікке) жол бермеуге тиіс.

6. Мемлекеттік қызметшіге сыбайлас жемқорлық жасады деп жариялы түрде негізсіз айып тағылған кезде ол осындай айыптауды анықтаған күннен бастап бір ай мерзімде оны теріске шығару жөніндегі шараларды қабылдауға тиіс [5]. Мемлекет басшысының меритократияны қорғау және сыбайлас жемқорлыққа жол бермеу жөніндегі тапсырмаларын іске асыруда "Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметшілерінің әдептілік нормаларын және мінез-құлық қағидаларын одан әрі жетілдіру жөніндегі шаралар туралы" Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы Жарлығымен бекітілген Әдеп кодексінің қабылдануы ерекше орын алады. Кодексте мемлекеттік қызметшілердің моральды-этикалық бейнесіне қойылатын негізгі талаптар, сондай-ақ олардың мінез-құлқының базалық стандарттары айқындалды.

Мемлекет басшысының осы Жарлығымен Әдеп жөніндегі уәкіл туралы ереже бекітілді, оның құзыреттерінің бірі ретінде қызметтік әдеп нормаларын сақтауды қамтамасыз ету және мемлекеттік қызмет туралы заңнама бұзушылығының алдын алу, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жасау айқындалды. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл процесінде ел Президенті қылмысқа қарсы күрес жөніндегі үйлестіруші ретінде айқындаған прокуратура да сүбелі үлес қосып келеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жоғары қадағалаудың және басқа да лауазымдық қызметтің барлық қосалқы атқарымдардың тұрақты басымдықтарының бірі болып табылады. Сонымен қатар, қоғамдық резонанс тудырған лауазымдық сыбайлас жемқорлық қылмыстар туралы істер арнайы прокурорлар өндіріске қабылдайтын басым істер ретінде айқындалды.

"Сыбайлас жемқорлық" деген түсінік мағынасына этимологиялық қарау мұны "параға сатып алу", "пара" ретінде, "corruptio" деген латын сөзін алып, анықтауға мүмкіндік береді. Рим құқығында сондай-ақ "corruptio" түсінік болған, ол жалпы сөзбен айтқанда "сындыру, бұлдіру, бұзу, зақымдау, жалғандау, параға сатып алу" деген түсінік беріп, құқыққа қарсы іс - әрекетті білдірген. Заң энциклопедиясында бұл терминге "лауазымды адамның өзіне сеніп тапсырылған құқықтар мен мүмкіндіктерді бас пайдасына жұмсайтындығын көрсететін саясат немесе мемлекеттік басқару саласындағы қылмыстық әрекет" деп анықтама берілген [6, 56 б].

БҰҰ-ның Анықтамалық құжатында "сыбайлас жемқорлық – өз пайдасы үшін мемлекеттік билікті теріс пайдалану" делінген [7, 45 б]. Дәл осындай анықтаманы Дүниежүзілік банкте береді [8, 123 б].

Қазіргі отандық криминология да сыбайлас жемқорлыққа "мемлекеттік немесе өзгедей қызметкерлердің сатқындығымен сипатталатын әлеуметтік құбылыс" деп анықтама береді [9, 501 б].

Н.Ф.Кузнецова сыбайлас жемқорлықты "мемлекеттік аппараттың және мемлекеттік емес құрылымның қызметкерін сатып алумен сипатталатын қоғамға қауіпті құбылыс" дейді [10, 98 б].

Профессор А.Н.Ағыбаев "қоғамдағы өз орнын қанағат тұтатын адамдарды кездестіру қиын" деп дұрыс айтады [11, 32 б]. Ал, қанағат таппаған адамның ерте ме,

кеш пе заң бұзушылыққа барары сөзсіз. Ондай болмау үшін мемлекеттік қызметкерге өз міндетін адал атқаратындай жағдай тудыру керек.

"Бір нәрсе анық – криминологиялық зерттеулердің нәтижелеріне сүйенбей, нақты криминологиялық жағдайдың заңдылықтары мен үрдістерін терең зерделемей қылмыстық-құқықтық, іс жүргізу проблемаларын өз деңгейінде шешу мүмкін емес", – дейді профессор Е.О.Алауханов [12, 21 б].

Мемлекеттің дамуына бармақ басты, бұрынғы өткен ата-бабаларымыз да дөп басып "тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ" деген. Олардың әділдік пен турашылдықты ту еткендігін ғасыр қайраткерлері Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би және тағы да басқа біртуар билер мен шешендердің өмірі дәлел болатындығын біз тарихтан жақсы білеміз. Сыбайлас жемқорлық әлеуметтік – экономикалық даму, нарықтық экономиканы құру инвестициялар тарту процесін баяулататын және демократиялық мемлекеттің саяси және қоғамдық институттарына кері әсер ететін, елдің даму болашағына айтарлықтай қауіп төндіретін құбылыс. Сонымен қатар сыбайлас жемқорлықпен пәрменді күресу үшін халықтың құқықтық сауатсыздығын жоятын, құқықты түсіндіру жұмысының деңгейі мен сапасын арттыру керектігінің маңызы зор. Халық өздерінің құқықтарын, өздеріне қарсы қандай да бір құқыққа қайшы іс-әрекет жасалған жағдайда қандай іс-қимыл қолдану керектігінің нақты жолдарын толық білулері қажет. Конституциялық тәртіпті қорғау, сыбайлас жемқорлықпен күрес аясында тиімді, бірыңғай жалпы мемлекеттік саясат жүргізу, мемлекет пен азаматтардың өмір сүруінің барлық салаларында сыбайлас жемқорлық пен оның көріністері деңгейін төмендету, қоғамның мемлекетке және оның институттарына сенімін нығайту бүгінгі күндегі басты мақсат болып табылады. Өркениетті қоғам үшін сыбайлас жемқорлықпен күрес ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Сыбайлас жемқорлық мемлекетті ішінен жоюдың бастамасы мен жетістіктерді жоққа шығаратын, ұлттық қауіпсіздікке қауіп-қатер әкелетіндігі күмәнсіз. Сондықтан да Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатының негізгі басымдылықтарының бірі болып осы зұлымдықпен күресу болып табылады. Біздің қоғамда сыбайлас жемқорлыққа орын жоқ. Қоғамның барлық күш-жігерін біріктіріп, осы дерттің одан әрі ұшықпауы үшін оны тоқтатудың барлық амалдарын қолдану арқылы ғана бұл құбылысқа тиімді түрде қарсы тұруға болады. Сондықтан сыбайлас жемқорлықпен күресу барлық Қазақстан Республикасы азаматтарының азаматтық борышы деп білу керек.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 3-бабының 29 тармағында сыбайлас жемқорлық қылмыстарының тізбесі көрсетілген: "сыбайлас жемқорлық қылмыстар – осы Кодекстің 189 (үшінші бөлігінің 2) тармағында), 190 (үшінші бөлігінің 2) тармағында), 215 (екінші бөлігінің 3) тармағында), 216 (екінші бөлігінің 4) тармағында), 217 (үшінші бөлігінің 3) тармағында), 218 (үшінші бөлігінің 1) тармағында), 234 (үшінші бөлігінің 1) тармағында), 249 (үшінші бөлігінің 2) тармағында), 307 (үшінші бөлігінің 3) тармағында), 361, 362 (төртінші бөлігінің 3) тармағында), 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 450, 451 (екінші бөлігінің 2) тармағында) және 452-баптарында көзделген іс-әрекеттер" [13].

Сыбайлас жемқорлық қылмыстарының субъектілері арнаулы болып табылады, олардың анықтамасы тұңғыш рет Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде белгіленген. Олар:- жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адам – мемлекет функцияларын және мемлекеттік органдардың өкілеттіктерін тікелей атқару үшін Қазақстан Республикасының Конституциясында, Қазақстан Республикасының конституциялық және өзге де заңдарында белгіленген лауазымды атқаратын адам, оның ішінде Парламент депутаты, судья, сол сияқты Қазақстан Республикасының

мемлекеттік қызмет туралы заңнамасына сәйкес мемлекеттік саяси лауазымды не "А" корпусының мемлекеттік әкімшілік лауазымын атқаратын адам;- лауазымды адам – тұрақты, уақытша немесе арнайы өкілеттік бойынша билік өкілі функцияларын жүзеге асыратын не мемлекеттік органдарда, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінде, Қазақстан Республикасының басқа да әскерлері мен әскери құралымдарында ұйымдастырушылық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық функцияларды орындайтын адам;- мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адам – Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет туралы заңнамасына сәйкес мемлекеттік қызметші, мәслихат депутаты; - мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адам – жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайланған адам; Қазақстан Республикасының заңында белгіленген тәртіппен Қазақстан Республикасының Президентігіне, Қазақстан Республикасы Парламентінің немесе мәслихаттардың депутаттығына, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқарудың сайланбалы органының мүшелігіне кандидат ретінде тіркелген азамат; жергілікті өзін-өзі басқару органында тұрақты немесе уақытша жұмыс істейтін, еңбекақысы Қазақстан Республикасының мемлекеттік бюджетінің қаражатынан төленетін қызметші; мемлекеттік ұйымда немесе жарғылық капиталындағы мемлекеттің үлесі елу пайыздан асатын ұйымда, оның ішінде акционері мемлекет болып табылатын ұлттық басқарушы холдингте, ұлттық холдингте, ұлттық компанияда, ұлттық даму институтында, дауыс беретін акцияларының (қатысу үлестерінің) елу пайызынан астамы өздеріне тиесілі олардың еншілес ұйымында, сондай-ақ дауыс беретін акцияларының (қатысу үлестерінің) елу пайызынан астамы көрсетілген еншілес ұйымға тиесілі заңды тұлғада басқару функцияларын орындайтын адам; Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің және оның ведомстволарының қызметшілері.Сыбайлас жемқорлықпен күресу жеке адамдардың немесе жекелеген топтың ғана емес мемлекеттік органдардың, мемлекеттік қызметкерлердің, тұтастай қоғамның басты міндеті мен борышы болып табылады. Осыны шынайы орындау үшін әрбір лауазым иесі өзінің жан-дүниесін таза және адал ұстауы қажет. Сонда ғана қарапайым халықтың сенімі ақталады. Сыбайлас жемқорлық сияқты қоғам дертіне бір білекпен күш жұмылдырып күрес жүргізу барлығымыздың алдымызда тұрған үлкен борыш.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек."Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі" // URL: <https://www.akorda.kz/kz/addresses> (жүгіну уақыты 12.03.2021).
2. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық сатистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеттің статистикалық есептері // URL: prokuror.gov.kz. (жүгіну уақыты 12.03.2021).
- 3.Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы №410-V ҚРЗ //URL: <http://adilet.zan.kz/rus>. (жүгіну уақыты 12.03.2021).
4. "Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы" Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы №986 Жарлығы //URL: <http://adilet.zan.kz/rus>. (жүгіну уақыты 12.03.2021).

5. Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 23 қарашадағы №416-V ҚРЗ //URL: <http://adilet.zan.kz/rus>. (жүгіну уақыты 12.03.2021).

6. Юридическое энциклопедия. 2-изд. - М., 2003. - 556 с.

7. Международная защита прав и свобод человека. - М., 1990. - 345 с.

8. Отчет Всемирного банка о мировом развитии. - М., 1997. - 123 с.

9. Криминология: Учебник. - М., 1997. - 501 с.

10. Криминология // Под ред. Н.Ф.Кузнецова. - М., 1994. - 450 с.

11. Агыбаев А.Н. Уголовно-правовые и криминологические меры борьбы с коррупцией. - Алматы: Жеті Жарғы, 2003. - 321 с.

12. Алауханов Е.О. Криминологические проблемы предупреждения корыстно-насильственных преступлений: Монография. - СПб., 2005. - 221 с.

13. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылы 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ //URL: <http://adilet.zan.kz/rus>. (жүгіну уақыты 12.03.2021).

УДК 378

РЕАЛИЗАЦИЯ БОЛОНСКОГО ПРОЦЕССА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ

Төлегенова Ж.С.

*Магистрант 1 курса Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева
Республика Казахстан, г.Алматы*

Аннотация: На данный момент в Республике Казахстан национальная образовательная система не соответствует в полной мере стандартам Болонского процесса. Хорошая мотивационная политика, активное внедрение новых технологий и соответствие международным стандартам поможет усовершенствовать национальную образовательную систему. В этой статье рассмотрены преимущества и недостатки имплементации принципов Болонской декларации в систему высшего образования Республики Казахстан. Болонский процесс - средство защиты и улучшения высшего образования и научных исследований в европейском регионе, средство увеличения прозрачности и мобильности. Болонский процесс признает место высшего образования в общественном достоянии, уделяет особое внимание качеству, но утверждает, что поддержание качества его повышение потребует увеличения государственных инвестиций в систему и в ее кадры. Ключевыми позициями в рамках Болонского процесса являются: повышение конкурентоспособности и привлекательности европейского образования; сближение национальных образовательных систем; процесс структурной перестройки высшего образования, предусматривающей реформирование национальных систем высшего образования, введение многоуровневого высшего образования; принятие системы академических кредитов; контроль качества образования; расширение студенческой и преподавательской мобильности; ориентация на результаты обучения.

Ключевые слова: Болонский процесс, национальная образовательная система, усовершенствование системы высшего образования, обучение, университет.

IMPLEMENTATION OF THE BOLOGNA PROCESS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Abstract: At the moment, in the Republic of Kazakhstan, the national educational system does not fully comply with the standards of the Bologna process. A good motivational policy, the active introduction of new technologies and compliance with international standards will help improve the national educational system. This article discusses the advantages and disadvantages of implementing the principles of the Bologna Declaration in the higher education system of the Republic of Kazakhstan. The Bologna Process is a means to protect and improve higher education and research in the European region, and to increase transparency and mobility. The Bologna Process recognizes the place of higher education in the public domain, pays special attention to quality, but argues that maintaining the quality of its improvement will require increased public investment in the system and in its personnel. The key positions within the framework of the Bologna Process are: increasing the competitiveness and attractiveness of European education; convergence of national educational systems; the process of structural adjustment of higher education, which provides for the reform of national higher education systems, the introduction of multi-level higher education; the adoption of a system of academic credits; quality control of education; expansion of student and teacher mobility; focus on learning outcomes.

Keywords: *Bologna process, national educational system, improvement of higher education system, education, university*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА БОЛОН ПРОЦЕСІН ІСКЕ АСЫРУ: АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ

Аннотация: қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында ұлттық білім беру жүйесі Болон процесінің стандарттарына толық сәйкес келмейді. Жақсы мотивациялық саясат, жаңа технологияларды белсенді енгізу және халықаралық стандарттарға сәйкестік ұлттық білім беру жүйесін жетілдіруге көмектеседі. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының Жоғары білім беру жүйесіне Болон декларациясы принциптерін имплементациялаудың артықшылықтары мен кемшіліктері қарастырылған. Болон процесі - еуропалық аймақтағы жоғары білім мен ғылыми зерттеулерді қорғау және жақсарту құралы, ашықтық пен ұтқырлықты арттыру құралы. Болон процесі жоғары білімнің қоғамдық саладағы орнын таниды, сапаға ерекше назар аударады, бірақ оның сапасын сақтау жүйеге және оның кадрларына мемлекеттік инвестицияларды ұлғайтуды талап етеді. Болон процесі шеңберіндегі негізгі ұстанымдар: еуропалық білімнің бәсекеге қабілеттілігі мен тартымдылығын арттыру; ұлттық білім беру жүйелерін жақындастыру; ұлттық жоғары білім беру жүйесін реформалауды, көп деңгейлі жоғары білім беруді енгізуді; академиялық кредиттер жүйесін қабылдауды; Білім беру сапасын бақылауды; студенттік және оқытушылық ұтқырлықты кеңейтуді; оқыту нәтижелеріне бағдарлауды көздейтін жоғары білім беруді құрылымдық қайта құру процесі.

Түйінді сөздер: Болон процесі, ұлттық білім беру жүйесі, жоғары білім беру жүйесін жетілдіру, оқыту, университет.

Республика Казахстан в 2010 году официально присоединилась к Болонской декларации и стала 47-м членом Европейской зоны высшего образования и является первым центральноазиатским государством, который был признан полноправным членом европейского образовательного пространства.

После присоединения Казахстана к Болонскому процессу, в систему высшего образования республики были внесены следующие изменения:

1.Казахстанские вузы (более 60 университетов) присоединились к Великой Хартии университетов, которую в настоящее время подписали более 600 университетов мира, что означает, что национальная образовательная система должна будет соответствовать европейским стандартам. Вступление в Болонский процесс дает Казахстану: признание казахстанских дипломов в международном пространстве; мобильность студентов в будущем, что предусматривает их переводы в различные европейские вузы. [1] Казахстан станет частью общеевропейского образовательного пространства.

2.Была введена новая модель подготовки специалистов, которая состояла из 3-х уровней: бакалавриат - магистратура - докторантура PhD.

В этой связи отметим, что по данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан в 2017-2018 учебном году контингент вузов нашей страны составил 534 421 обучающихся, из них по программам бакалавриата - 496 209, магистратуры - 34 609 (научно-педагогическое направление - 19 431 чел., профильное - 15 178 чел.), докторантуры PhD - 3 603 человек. [2] Выпуск магистрантов с защитой составляет 92%.

3.После того как Республикой Казахстан была подписана Болонская декларация, началась разработка системы, касающейся повторной сдачи зачётов согласно модели ECTS. В настоящее время существуют правила, разработана система переводных коэффициентов и казахстанская модель повторной сдачи зачётов по типу ECTS (European Credit Transfer System), которую все вузы Казахстана обязались внедрить в существующую систему образования.

В 2015 году Республика приняла на себя обязательства по достижению Целей устойчивого развития Организации объединенных наций до 2030 года, в т.ч. 4-й Цели, которая предполагает обеспечение всеохватного и справедливого качественного образования, и поощрения возможности обучения на протяжении всей жизни для всех. Для ее достижения определены основные направления развития образования в мире: обеспечение предшкольной подготовки, модель 12-летнего школьного образования, развитие у учащихся навыков 21 века, равный доступ к недорогому и высшему образованию. Указанные направления являются приоритетными и для казахстанской системы образования

4.Нововведения коснулись стратегии академической мобильности. Министерство образования и науки Республики Казахстан (МОН РК) разработало программу академической мобильности для студентов и для привлечения зарубежных преподавателей в казахстанские вузы. Благодаря академической мобильности студенты и преподаватели повышают конкурентоспособность на рынке труда в международном масштабе, подсознательно развивают в студентах такие качества, как способность мыслить и рассматривать свою страну в сравнительном аспекте, а также повышает навыки международной коммуникации.

Академическая мобильность от МОН РК предоставляет гранты на обучение 1-2 семестров в ведущих вузах Европы и США на уровне бакалавра. Финансирование производится за счет республиканского бюджета и включает: перелет, проживание (общежитие или квартира), визовые сборы, медицинская страховка.

К примеру, в США оказание образовательных услуг иностранным гражданам является пятой по значению доходной сферой экспорта и сказывается на экономике страны в позитивном аспекте. Сегодня в республике обучается немногим более 10 тысяч иностранных студентов из 45 стран. Основной контингент студентов, как сообщает МОН РК, выходцы из СНГ, Африки, Монголии, Китая и других стран, но не из Европы.

5. Интеграция в единое Европейское исследовательское пространство. С момента подписания Болонской декларации в Казахстане существенно увеличилось количество реализуемых научно-технических программ и проектов вузов. Существенно увеличился объем финансирования вузовской науки: если в 2011 г. оно составляло 1 млрд тенге, то в 2013 г. – 7,3 млрд тенге. Появился принципиально новый тип высшего учебного заведения – исследовательский университет. Возросла публикационная активность ученых в международных рейтинговых журналах с высоким импакт-фактором. По инициативе Первого Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева был создан и успешно функционирует Назарбаев университет, который ставит перед собой задачу стать первым исследовательским университетом Казахстана международного уровня [3]. Высшая школа Казахстана подключилась к работе в контексте единого европейского исследовательского пространства (ERA), цель которой – сближение исследователей и ученых и создание эквивалента «общего рынка» товаров и услуг в сфере исследований и инноваций. Вузы Казахстана принимают активное участие в реализации проектов ЕС, ЮНЕСКО, ПРООН, Британского Совета в Казахстане, Германской службы академических обменов (ДААД), Национального центра школьных и университетских программ Франции (CNOUS) и др. [4]

6. Республика Казахстан приняла решение о подписании меморандума об обучении в течение всей жизни (г. Лиссабон, Португалия, март 2000 г.). Данный документ был предназначен для того, чтобы организовать доступное образование для всех категорий граждан независимо от возраста, квалификации в профессиональном плане и имеющегося образования.

7. Следует отметить, что высшие учебные заведения республики проводят работу по внедрению инновационных методов обучения студентов и технологии дистанционного обучения. Широкое применение различных видов электронных учебников используют вузы: вебинары, видео-лекции при помощи разных интернет платформ, проведение лекции в режиме online, слайды-лекции, тренинги, бинарные лекции, лекции-пресс-конференции, мультимедийные презентации, кейс-методы и т.д. Самостоятельный выбор предметов студентами является одним из позитивных аспектов внедрения Болонского процесса в отечественную образовательную систему.

Необходима реализация следующих задач для усовершенствования национальной образовательной системы:

- совершенствование Национальной рамки квалификаций;
- самосертификация;
- разработка концепции обучения в течение всей жизни;
- автоматическая выдача Приложений к диплому;
- развитие внешней системы обеспечения качества;

- студентоцентрированное обучение;
- развитие инклюзивного образования;
- постоянная модернизация и унификация образовательных программ и методичек;
- тесное сотрудничество образования с индустрией.

Если перейти к проблемам реализации Болонского процесса в национальной образовательной системе, то можно выделить следующее:

Во-первых, при введении абсолютно новой модели образования, которая состоит из трёх уровней, предполагается неравенство между теми, у кого есть возможность получить полное высшее образование (степень магистра и докторанта) и теми, у кого такой возможности нет. В наше время образование является дорогостоящим. Это и не даёт возможности многим получить желаемую степень магистра или же докторанта. Мы полагаем, что при неизменности этого положения в системе образования и науки в обозримой перспективе неизбежны дальнейшее ухудшение качества национального человеческого капитала, депрофессионализация кадров и снижение экономического потенциала страны. В этой связи необходимы срочные меры по дальнейшему развитию системы образования и науки в соответствии с лучшими отечественными и мировыми практиками (к примеру, Корейская система образования).

Во-вторых, возникает проблема обесценивания диплома бакалавра работодателями, и отдаётся предпочтение полному высшему образованию. Таким образом, полноценность степени бакалавра остаётся под вопросом. Например, в Соединённых Штатах Америки степень бакалавра получают для того, чтобы восполнить некоторые пробелы школьной программы. Магистратура же, в свою очередь, даёт полноценные знания будущим специалистам. Также остается проблема с работой преподавательского состава, который бы мог преподавать на уровне программ магистратуры и докторантуры. Мы считаем, что по этой же причине следует продумать градацию уровней подготовки, которая будет сопровождаться системой, способной минимизировать риски.

Согласно положениям Государственной программы развития образования и науки РК на 2020 - 2025 годы [5], у студентов имеется возможность самостоятельно выбирать дисциплины для изучения в течении учебного процесса. На наш взгляд, это чревато тем, что студенты отдадут предпочтение изучению лёгких дисциплин, и забывают о наиболее необходимых в их будущей профессиональной сфере. Образование не следует рассматривать в качестве «затраты», необходимо определять данное понятие в качестве «инвестиции», что предполагает определенную «ценность» образования, пусть и в узком, бюджетно-экономическом контексте. В системе высшего образования в современных государствах также наблюдается рост проблемных вопросов, которые касаются не только качества образования, но и недоступности обучения в связи с нарастающими ценами, а также приватизация учебных заведений.

По крайней мере доступность высшего образования предусматривается в экономически развитых державах, таких как Канада, США, а также, с недавних пор, в Финляндии и Японии. Во многих других, в частности в странах Европы и Азии, обучаются до 50 % соответствующей возрастной группы. Развивающиеся страны держатся на последних позициях списка, где образование является общедоступным для большинства желающих получать знания.

Также нам бы хотелось отметить вопрос о повышении академической мобильности студентов и преподавателей. Данная программа предусматривает обеспечение академической мобильности студентов и преподавателей необходимыми финансовыми ресурсами, но не все вузы обладают этими ресурсами на данный момент.

Второй проблемой, на наш взгляд, является незапланированная утечка молодых талантливых специалистов за рубеж при помощи данной программы.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что в настоящее время реализация Болонского процесса в полной мере является главной задачей национальной образовательной системы. Но бюрократия, инструкции и рекомендации, связанные с этим переходом, часто берут верх, что и является основной проблемой. В этой связи мы полагаем, что, учитывая то, что высшая образовательная система претерпевает изменения каждый раз, сложно достигнуть нужного идеала. Болонский процесс имеет и свои минусы, они заключаются в коммерциализации образования, низкой эффективности кредитной системы, недоработках и неполной обеспеченности академической мобильности. Как известно, именно по этим причинам известный английский университет Кембридж отказался участвовать в Болонском процессе. Мы также считаем, что для того чтобы быть частью Болонского процесса и следовать всем рекомендациям, необходимо быть подготовленным, а также учитывать достоинства собственной системы образования.

Список литературы:

1. Развитие болонского процесса в Казахстане: проблемы и перспективы: [сайт]. URL: <https://articlekz.com/article/20724>
2. Аналитический отчет по реализации принципов Болонского процесса в Республике Казахстан, 2018 год. – Астана: Центр Болонского процесса и академической мобильности МОН РК, 2018. 64 с.
3. Даирова К. Н. Назарбаев университет – новый импульс роста системы высшего образования Казахстана // Высшая школа Казахстана. – #2014. – №1 – С. 9.
4. Образовательные проекты Евросоюза: что они дают казахстанским студентам и вузам: [сайт]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modernizatsiya-vyss>.
5. Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988 «Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 - 2025 годы» - Эл.ресурс: -https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33927070

ISSN 2308-2976

9 772308 297000

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖУРНАЛЫ
КАЗАХСТАНСКИЙ ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
KAZAKHSTAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW

Научно-теоретический и информационно-практический журнал

№4
(77)

Подписано в печать 10.01.2021г. Формат 60x84 ^{1/8}.
Печать цифровая. Бумага офсетная. Усл. печ. л. 11. Тираж 500 экз.
Заказ № 10-1800.

Адрес типографии:
г. Алматы, ул. Шарипова 120
. +7 (707) 214-02-50, +7 (777) 214-02-50
almaprintmaster@gmail.com